

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Diplomová práce

2015

Kateřina Minarčíková

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra sociální pedagogiky

Hodnotová orientace žáků ve věku 14-16 let

Diplomová práce

Autor: Bc. Kateřina Minarčíková
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc.

Hradec Králové
2015

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

Zadání diplomové práce

Autor: Kateřina Minarčíková

Studijní program: N7507 – Specializace v pedagogice

Studijní obor: K-SOCPN – Sociální pedagogika

Název závěrečné práce: Hodnotová orientace žáků ve věku 14-16 let

Cíl, metody, literatura, předpoklady: práce má povahu teoreticko-empirickou. V teoretické části je zachycen stav poznání problematiky hodnotové orientace 14-16tiletých žáků s oporou odborné literatury. V empirické části je popsána hodnotová orientace žáků a možné vlivy rodinného prostředí. V práci je použita metoda obecně logická, literární a metoda explorativní (dotazník)

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky

Vedoucí práce: doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc.

Oponent práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 30. 11. 2012

Datum odevzdání závěrečné práce: 26. 6. 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Trutnově dne 26. 6. 2015

Kateřina Minarčíková

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala vedoucímu diplomové práce Doc. Ph. Dr. Jiřímu Semrádovi za trpělivost, cenné připomínky a podporu při mé práci.

Také bych chtěla poděkovat ředitelům základních škol, na kterých jsem mohla provádět výzkum prezentovaný v této práci, i žákům těchto škol, kteří na výzkumu spolupracovali.

Děkuji celé své rodině za podporu a trpělivost nejen po dobu vypracovávání této práce, ale i po dobu celého mého dosavadního studia.

Anotace

MINARČÍKOVÁ, Kateřina. *Hodnotová orientace žáků ve věku 14-16 let*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2015. 93 s. Diplomová práce.

Práce má povahu teoreticko-empirickou. V teoretické části je s oporou odborné literatury zachycen stav poznání problematiky hodnotové orientace 14-16tiletých žáků

V empirické části je popsána hodnotová orientace žáků a možné vlivy rodinného prostředí. V práci je použita metoda obecně logická, literární a metoda explorativní (dotazník PVQ)

Klíčová slova: žáci 14-16 let, hodnotová orientace, rodina, PVQ

Annotation

MINARČÍKOVÁ, Kateřina. *Value orientation of the students in age of 14-16*. Hradec Králové: Pedagogical Faculty, University of Hradec Králové, 2015. 93 pp. Diploma Dissertation Degree Thesis.

The thesis is of a theoretical-empirical character. In the theoretical part a knowledge of the problematic of the value orientation of the students in the age of 14-16 is recorded, with the literature support.

In the empirical part the value orientation and a potential influence of the family surround is described. In the thesis a generally logical, a literary and a explorative method (questionnaire PVQ) is used.

Keywords: students in age of 14-16, value orientation, family, PVQ

Obsah

Úvod.....	10
1. Rodina na počátku nového tisíciletí.....	11
1.1. Globalizace aneb sociálně-ekonomické změny společnosti.....	11
1.2. Sociálně-ekonomické proměny v České republice	13
1.3. Výchova v moderní a pozdně moderní společnosti	15
1.4. Rodina ve vztahu k dítěti a společnosti.....	17
1.5. Charakteristika české rodiny nového tisíciletí	19
1.5.1. Problematická dysfunkční rodina.....	21
1.5.2. Ideální funkční rodina	22
1.6. Vliv rodiny na utváření hodnotové orientace potomků	23
Shrnutí.....	25
2. Mládež v období dospívání	27
2.1. Tělesné proměny a sexualita.....	27
2.2. Rozvoj rozumových schopností	29
2.3. Emoční a mravní vývoj	30
2.4. Socializace a volný čas	32
2.5. Utváření sebepojetí a identity	35
2.6. Postavení adolescentů v právním systému ČR	36
Shrnutí.....	37
3. Hodnoty na přelomu století.....	38
3.1. Hodnotová orientace	39
3.2. Vybrané koncepty výzkumu hodnot.....	41
3.2.1. Koncept Milтона Rokeache.....	41
3.2.2. Koncept Ronalda Ingleharta	43
3.2.3. Koncept Shaloma H. Schwartz (PVQ)	44
3.2.4. Metoda párového srovnání hodnot dle Saka	49
3.3. Hodnoty české mládeže	51
Shrnutí.....	54

4. Projekt a prezentace výsledků empirického šetření	56
4.1. Teoretická východiska projektu empirického šetření.....	56
4.2. Cíle a úkoly empirického šetření.....	57
4.3. Reálné hypotézy.....	57
4.4. Výzkumný nástroj	58
4.4.1. Dotazník PVQ.....	59
4.4.2. Nestandardizovaný vlastní dotazník	60
4.4.3. Zastoupení hypotéz v dotazníku	60
4.5. Struktura respondentů	60
4.6. Organizace výzkumu	61
4.7. Základní analýza dat PVQ.....	61
4.8. Základní analýza dat nestandardizované části dotazníku	64
4.9. Dílčí závěry	70
4.9.1. Vzdělání	70
4.9.2. Vztah k seniorům.....	72
4.9.3. Volnočasové aktivity	75
4.9.4. Sourozenci	78
4.9.5. Samostatnost	81
4.10. Shrnutí výzkumu ve vztahu k hypotézám	84
4.11. Diskuze	86
Závěr.....	88
Seznam literatury	89

Příloha 1 – Vzor dotazníku

Příloha 2 – Tabulky 1. řádu vyhodnocení II. části dotazníku

Příloha 3 – Tabulka odpovědí + vyhodnocení PVQ

Úvod

Hodnoty a jejich hierarchie přímo ovlivňuje životy nás, našich blízkých i celé společnosti. Jistým způsobem na hodnotové orientaci závisí budoucí prosperita a rozvoj celého lidstva. Proto považuji za důležité zjistit, jaké hodnoty a jakým způsobem předáváme v současnosti svým dětem, protože ony jsou naší budoucností.

Téma hodnoty dospívající mládeže jsem si vybrala proto, že sama jsem nevlastní matkou dnes již dospělého syna a biologickou matkou dvou mladších dětí, se kterými mne náročná cesta školou, dospíváním a přípravou na samostatnost teprve čeká. Napoprvé jsem jako nevlastní rodič selhala a kladla si otázku, jak je to možné, kde se stala ta chyba a proč jsme syna nedokázali ovlivnit více.

Naše problémy začali pomalu a plíživě přicházet právě kolem věku 15 let – konec povinné školní docházky, vzepření se autoritám, rozhodování se o budoucím povolání, první lásky, útěky do party, snaha o samostatnost ... Takže nakolik má rodina moc ovlivnit hodnoty svých dospívajících potomků?

Jsem přesvědčena, že pokud se my, rodiče – vychovatelé, budeme více zajímat o to, jaké hodnoty děti - žáci v tomto věku uznávají a jak tyto hodnoty ovlivňuje rodinné prostředí, může mnoho rodičů a jejich náctiletých dětí zvládnout tuto kritickou etapu života s větší jistotou, pohodou a porozuměním si navzájem.

Tato práce si klade za cíl s oporou o analýzu odborné literatury popsat a odhalit faktory, které mohou ovlivnit hodnotovou orientaci mladistvých. Bude se věnovat rodině - rodinným vazbám, hodnotám, tradicím, bude se věnovat dospívajícím kolem 15 roku věku – biologický, psychický, emoční vývoj, bude se zabývat různými způsoby výzkumu hodnot i nejnovějšími poznatky z této oblasti týkajícími se české mládeže. A následně se v aplikovaném výzkumu pokusí odpovědět na vědecko-výzkumný problém: **Jaký vliv mají rodinné vazby na hodnotovou orientaci žáků ve věku 14-16 let?** Výzkum bude mít kvantitativní charakter a bude využito metody obecně logické, literární i explorativní.

1. Rodina na počátku nového tisíciletí

Rodina je základ státu. V České republice zřejmě neexistuje člověk, který by toto konstatování neznal. Co se však za ním skrývá? Už děti na základní škole se učí, že i předchůdci dnešních lidí v pravěku žili v rodinných tlupách. Rodina tehdy znamenala ve větším či menším měřítku příbuzenské (pokrevní) pouto mezi jednotlivými členy skupiny, kteří byli nuceni vlivem vnějších přírodních podmínek spolupracovat za účelem přežití rodu. V průběhu existence a vývoje lidstva se pak obsah pojmu „rodina“ měnil v závislosti na možnostech a požadavcích dané doby, protože je logické, že jiné nároky byly kladeny na rodinu v době prehistorické a zcela jiné potřeby zabezpečuje rodina dnes.

Je proto důležité pochopit, v jakém prostředí žijí současní jedinci, jaké jsou na ně kladeny nároky a požadavky a z toho pak bude možné pochopit a definovat současnou rodinu a její funkci zejména ve vztahu k mladým lidem, kteří stojí na pomyslném prahu života a významným způsobem rozhodují o jeho budoucím směřování.

1.1. Globalizace aneb sociálně-ekonomické změny společnosti

Žijeme v době, která se vyznačuje rychlostí a provázaností - provázaností všeho se vším. To se projevuje mimo jiné prudkým rozvojem informačních technologií, stále vyšším počtem nadnárodních společností, a v neposlední řadě také ekonomickou propojeností zemí. Tento trend je možné ve světě pozorovat přibližně od 2. poloviny 20. století a obecně se nazývá globalizace. Globalizace přináší světu jak pozitiva, jako jsou ve vyspělých zemích zvýšený počet pracovních míst, vyšší příjmy do státní pokladny nebo nárůst výrobních kapacit, tak i negativa – např. snižování ceny práce, snižování výrobních nákladů, nutnost sdružování se do větších celků (jednotlivců, firem i států). Na počátku nového tisíciletí se výrazně projevily nevýhody v podobě provázanosti ekonomických trhů a několik let plnily titulní stránky novin a webových serverů. A jejich dopady daleko přesáhly pouhou ekonomickou oblast. (Sýkora, 2002)

Posledních pět let bylo slovo krize a recese jedním z nejpoužívanějších výrazů nejen v ekonomice. Finanční problémy, jež odstartovaly na americkém trhu

nemovitostí v roce 2007, se díky provázanosti jako lavina celosvětově rozšířily a napáchaly hodně škod. V makroprostředí způsobily mimo jiné „existenční“ problémy mnoha bank, firem a států, což mělo často zničující vliv na obyčejné obyvatele. (Janda, 2008)

Ekonomické problémy se v sociální sféře promítly různě. Zvýšila se míra nezaměstnanosti, docházelo ke zmrazení či poklesu platů, zvyšovaly se daně, zdražovaly potraviny... Státy si, stejně jako mnoho firem, podnikatelů i domácností, byly nuceny vzít půjčky a úvěry, aby pokryly nedostatek příjmů.

Finanční problémy se tak výrazně promítly do všech ostatních sfér včetně sociální. Jedná se především o narůstající rozdíl mezi bohatými a chudými, rostoucí rozdíl mezi těmi, kteří mají a nemají přístup ke vzdělání a informacím. Stále více také dochází k diskriminaci menšin různého druhu (dle barvy pleti, původu, vyznání, pohlaví, věku, sexuální orientace...) Dochází také ke konfliktu mezi ekonomickým růstem a prosperitou na straně jedné a ochranou životního prostředí na straně druhé. Neexistuje rovnováha mezi hmotnými a duchovními potřebami lidstva.

Většina z celospolečensky závažných problémů vychází z hodnotového systému, z preferované hodnotové orientace současné společnosti, která se stále častěji a ve větší míře orientuje na konzumní a materiální hodnoty, což je důsledkem redukce fungování na parametry ekonomického růstu. O to více by do popředí měla vstupovat potřeba rozvíjet v mladé generaci klíčové hodnoty, jako jsou konkrétní odpovědnost, tolerance, spolupráce nebo kritické myšlení. (Zařková, 2013) Obecně lze říci, že je potřeba rozvíjet ve společnosti hodnoty, které souvisejí s rozvojem osobnosti člověka, zajištěním jeho důstojného místa ve společnosti, další demokratizací a humanizací společnosti.

Moderní společnost překonala nebo alespoň výrazně snížila celou řadu ohrožení, která na člověka číhala v tradiční společnosti (epidemie chorob, hladomor, bezradnost v případě přírodních katastrof...) Některá nebezpečí se však nedaří vyřešit ani dnes – příkladem může být virus ebola v Africe či ničivé bouře v Americe a Asii. Život v moderní společnosti sebou však přináší i nová rizika, jež lidem v tradiční společnosti nehrozila. Jsou to rizika produkovaná přímo společenskými mechanismy, která výrazně snižují schopnost jednotlivců zajistit si vlastními silami svoji sociální nezávislost.

Se vznikem malé nukleární rodiny například vzrostlo riziko zajištění ve stáří a nemoci, neboť rodina často již neplní pečovatelskou funkci pro více generací, jako v případě tradiční rozvětvené vícegenerační rodiny. Stejně je to s uplatněním se na otevřeném trhu práce mimo rodinné podniky, který plodí krátkodobou či dlouhodobou nezaměstnanost, pracovní úrazy a v případě matek s malými dětmi i dlouhodobé pracovní znevýhodnění. (Keller, 2005)

V důsledku globalizace a působení odlišných kultur se rozkládají mnohé tradiční sociální vazby, občanské vztahy solidarity a životních jistot, důvěry a kooperace v určité komunitě. Krize sociální sféry státu oslabuje zájem občanů o věci veřejné, vzbuzuje v lidech pocity odcizení k veřejným institucím, vede k postojům lhostejnosti a bezmocnosti. (Skalková, 2004)

1.2. Sociálně-ekonomické proměny v České republice

Český statistický úřad každý rok vydává zprávu o stavu české společnosti – o jejích příjmech, výdajích i spokojenosti s kvalitou bytí. Zprávy posledních dvou let hovoří stejně: *„Příjmy domácností nominálně zaznamenaly mírný růst, reálně však zvolna klesají. Zároveň rychleji než příjmy domácností rostly jejich výdaje na bydlení. Částečné zhoršení situace oproti předchozímu roku se projevilo i v subjektivním hodnocení domácností, které si častěji nemohly dovolit určité výdaje, s příjmy vycházely hůře než v předchozím roce a náklady na bydlení vnímaly jako větší zátěž.“* (Životní podmínky 2013). Z tohoto šetření také vyplynulo, že lidé v České republice jsou relativně spokojeni jak se svým životem jako celkem, tak s jeho jednotlivými oblastmi. Nejspokojenější jsou se svými osobními vztahy a s bydlením, naopak menší spokojenost vyjádřili se svou finanční situací. (ČSÚ, 2014)

Ekonomická krize roku 2007 tedy Českou republiku nijak výrazně nepoškodila, přesto se musí vypořádávat s obecnou krizí sociálního státu, kterou s sebou globalizace přináší. Po druhé světové válce profitoval český stát z poválečného blahobytu, dotoval školství, rozvíjel kulturu, budoval infrastrukturu. Občané nepotřebovali budovat finanční rezervy a veškerý příjem směřovali ke každodenní spotřebě. Proces globalizace si však vynucuje zeštíhlování sociálního státu. Mobilita nadnárodních společností umožňuje snižování ceny práce či daňová zvýhodnění pod pohrůzkou přesunu pracovních příležitostí do jiné země. Zároveň ale tyto společnosti

nemají zájem o udržování vysoké kupní síly obyvatelstva, protože své produkty mohou prodat jinde. Tím se daňové povinnosti přesouvají na obyvatelstvo, které nejen že dotuje výdaje sociálního státu, ale ještě musí vytvářet finanční rezervy pro pokrytí vlastních potřeb v případě nezaměstnanosti, nemoci, stáří či plánovaného studia svých dětí. Tento stav vede k tomu, že omezené prostředky sociální politiky státu jsou cíleny jen na ty nejpotřebnější, což vede k polarizaci společnosti. *„Jestliže střední vrstvy společnosti budou hradit ze svého náklady na začleňování tržně neúspěšných, pak jim samotným hrozí deklasování.“* (Keller, 2008, str. 132)

Sociální politika je limitována nejen vnitřní situací státu (státní rozpočet, stav obyvatelstva atd.), ale i nařízenými a požadavky z vnějšku – především EU a OECD. Evropská rada a Evropská komise v doporučeních pro rok 2013 například České republice doporučuje zvýšit kapacity zařízení pro děti do tří let (jesle), vytvořit ucelený hodnotící rámec vzdělávání na základních školách a doporučila přijmout opatření ke zlepšení systému akreditace a financování vysokých škol. V sociální a pracovní sféře zase doporučuje zvyšovat zákonem stanovený věk odchodu do důchodu rychleji, než to stanoví stávající právní předpisy a také se zaměřit na změny v daňovém systému ČR. (EuroActive.cz, 2014)

Na nové trendy a požadavky společnosti bylo a stále je nutné reagovat a zohledňovat je už při výchově a výuce dětí a mládeže. Je nutné formulovat aktuální problémy, které se ve společnosti vynořují, vybírat nová témata, která se otevírají. V roce 2004 proto Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy přistoupilo k zásadní reformě vzdělávacích osnov a schválilo Rámcový vzdělávací program (RVP) pro všechny stupně vzdělávání. V RVP pro základní vzdělávání, který je pro tuto práci stěžejní, je možné sledovat tlak na rozvoj jazykových znalostí a finanční gramotnosti, na výchovu k demokracii nebo myšlení v globálních a evropských souvislostech. Není opominuta ani environmentální a multikulturní výchova. (RVP ZV, 2013)

Tyto reformy mají však i své odpůrce. Například K. P. Liessmann ve svém díle *Teorie nevzdělanosti* těžce kritizuje obdobnou reformu školství v Německu: *„Před několika lety byla klíčovým zaklínadlem autonomie. Každá škola si vytvoří autonomní profil a na leadership academy je ředitelé vyceповaní na manažery budou obhajovat v soutěži o srdce žáků, rodičovské dary a sponzory. Ve skutečnosti sloužila autonomie k tomu, aby se důsledky a administrativa spojená s nařízeným krácením hodin a rozpočtových škrťů přenesla na bedra školy. Jakmile někdo upozornil nato,*

že za takových podmínek nelze splnit závazné cíle výuky, byl označen za nepřítele a sabotéra reformy. Potom přišel proces PISA a s ním velký šok. A hned bylo jasné, že nejdůležitější ze všeho je sebeautonomnějším školám s velkými náklady zase diktovat ony všeobecně závazné standardy, které byly předtím s velkým reformním křikem demontovány.“ (Liessmann, 2012)

1.3. Výchova v moderní a pozdně moderní společnosti

Zrychlující se dynamika ekonomického a technického rozvoje vyvolala nové společenské potřeby, které byly vyjádřeny v myšlence celoživotního vzdělávání a v představě učící se společnosti. V širokém kontextu globalizace se tak nově vyvíjí a tematizuje problematika výchovy.

Moderní společnost 20. století se vyznačuje rozvinutou ekonomikou, vysokou úrovní technologie, informačních systémů, bohatým konzumem. Současně ovšem ukazuje, že nezvládá řadu podstatných problémů. Postmodernisté soudí, že se moderna ocitla ve všech svých dimenzích – společenské, kulturní, politické a estetické - v krizi.

Pozdní moderna se vymezuje protikladným vztahem k moderní době, zpochybňuje ideu osvícenství, racionalismu, emancipace a pokroku, jak je chápala moderna. Odmítá jejich totalizující, sjednocující celistvost, které potlačuje diferenciaci. Proti tomu staví mnohost jevů, diskontinuitu, nejistotu jako trvalý stav, přelomové okamžiky. Zdůrazňuje radikální pluralitu životních způsobů a činností, typů myšlení, sociálních koncepcí atd. Vede k orientaci na život teď a tady.

V moderní pedagogice se výchovná činnost rozvíjí na principu vzdělatelnosti a přitom na principu aktivity subjektu. Výchova je spojena s představou, že dospělí musí z dětí vytvořit něco určitého, za co sami nesou zodpovědnost – jakési technické vyrábění osobnosti. Naproti tomu postmoderní pedagogové odsuzují autoritářské způsoby, dítě má být ve vztahu rovnocenným partnerem, legitimním soudcem všeho, co jim svět dospělých nabízí. Pojem výchova je v pozdně moderní pedagogice nahrazen pojmy podporování či provázení. (Skalková, 2004)

Současná společnost se ráda označuje jako učící se společnost nebo společnost vědění, jenže dle Liessmanna společnost vědění není nijak chytrá. Omyly

a chyby, které se v jejím rámci dějí, krátkozrakost a agresivita, které ji ovládají, nejsou o nic menší než v jiných společnostech, a je velmi sporné, zda je alespoň všeobecný stav vzdělání vyšší. „*V této společnosti se už nikdo neučí proto, aby něco věděl, nýbrž jen kvůli učení samotnému. Neboť veškeré vědění, jak zní krédo právě společnosti vědění, rychle zastarává a ztrácí hodnotu.*“ (Liessmann, 2012)

Nejen žáci a studenti proto rostoucí měrou zaměňují mechanické okopírování seminární práce z internetu za samostatné vypracování. Tváří v tvář nekonečným proudům dat informačních médií se rádi utěšují, že není důležité konkrétní informace vědět, ale vědět, kde tyto vědomosti najdou.

V moderní společnosti vědění mělo být vzdělání prostředkem, jehož pomocí se měly emancipovat a integrovat spodní vrstvy, ženy, migranti, lidé z okraje společnosti či utlačované menšiny. Vzdělání se vnímá jako vytoužený zdroj v boji o stanoviště informační společnosti, vzdělání má být prostředkem, který brání předsudkům, diskriminaci, nezaměstnanosti, hladu, AIDS, nehumánnosti a genocidě, vzdělání má řešit výzvy budoucnosti a taky má být štěstím pro děti a dospělým zajistit práci. (Liessmann, 2012)

Ono to ale nefunguje. Postmodernisté se tak vymezují proti všemu povinnému a uniformnímu, uměle sjednocujícímu. Neznamená to však, že je např. dítě ponecháno samo sobě, protože svoboda v pozdní modernitě není chápána jako impulsivní spontaneita. Kultivovat svobodu dítěte znamená kultivovat činnosti, které jsou vedeny smyslem pro odpovědnost, uvažování, tvořivost. Učitel uplatňuje k žákům individuální přístup v atmosféře důvěry a reciprocity. Na těchto principech se rozvíjí mnohé nové alternativní pedagogické přístupy (Montessori, Waldorf, Dalton). Týkají se např. utváření nových vztahů mezi žáky a vychovateli, možností sebevyjádření žáků, procesů individualizace. Tyto přístupy však snadno navozují i nové rozpory. Přílišná a nepromyšlená volnost může obsahovat i přílišnou náročnost pro některé jedince, vzbuzovat pocity těžko zvládnutelné nejistoty, osamocení, stresu, z nichž se potom hledají nejrůznější problematické úniky.

Postmoderní pedagogika klade velký důraz na individuální přístup. Je tedy důležité brát ohled na vnitřní sociální, motivační, hodnotové a emocionální vztahy, v nichž dítě žije mimo školní prostředí, které si přináší z rodinného prostředí. (Skalková 2004)

1.4. Rodina ve vztahu k dítěti a společnosti

„Rodina je malá skupina lidí svázaných dohromady věrností, péčí, spoluprací, tradicemi, zvyky a jazykem, jejíž hranice jsou rozlišitelné a zároveň pevné i flexibilní.“
(Colorosová, 2008, s. 148)

„Rodina představuje skupinu osob přímo spjatých příbuzenskými vztahy, jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Příbuzenství je vztah mezi jedinci, jenž vzniká buďto sňatkem, anebo pokrevními vazbami v otcovské či mateřské linii.“
(Giddens, 1999, s. 156)

Z uvedených definic vyplývá, že rodina je chápána jako malá skupina osob v příbuzenském vztahu, do které se člověk buďto narodí nebo přivádá/přižení. Členové rodiny se zpravidla znají, jednají spolu „face to face“ a jsou k sobě poutáni povinnostmi a potřebami. Jednou z potřeb je zajištění stability a pokračování rodiny, což je realizováno produkcí a výchovou potomků.

Nukleární rodina existuje již od pradávna, v tradiční společnosti však nikdy nebyla ponechána o samotě. Rodinné prostředí dříve sloužilo především k péči o její členy, ženy pečovaly o své muže a potomky, které vychovávali k tomu, aby společnost zachovala lidský rod. Rodina prochází neustálým vývojem, v různých dobách byla různě pojata, avšak základní funkce zůstaly zachovány.

Rodina je základní jednotkou každé společnosti, nejčastěji je ještě stále tvořena oběma rodiči a jejich dětmi. Dnešní společnost často neuznává instituci manželství, protože převládá přesvědčení, že je o mnoho snadnější se s někým rozejít než rozvést. Nukleární jednotka společnosti zůstává stále zachována, i když rodina se stále častěji skládá z nesezdaného páru, jednoho rodiče, který vychovává dítě nebo také z páru homosexuálů. Avšak pouze vztah ženy a muže, ideálně propojený svazkem manželství, zajišťuje primární prostředí pro početí nového života.

Při výchově dítěte záleží na celkové sociokulturní úrovni rodiny, která je dnes vyjádřena především vzděláním a příjmem rodičů. Životní styly českých rodin se odlišují právě podle vzdělání, příjmů, tradic a hodnot. Dítě silně vnímá, jaké názory a postoje rodiče zaujímají k okolnímu světu, jaké hodnoty a normy rodiče přijímají.

Rodina zprostředkovává dítěti první silné zkušenosti ze života, ukazuje mu, jak se lidé k sobě chovají navzájem, zda si pomáhají, zda spolu spolupracují anebo jsou

navzájem k sobě agresivní, negativně reagují jeden na druhého, když se jim něco nedaří nebo nevychází podle jejich plánu.

Každá rodina si tak svým jednáním vytváří soubor rodinných morálních norem, který zahrnuje rodinné zkušenosti minulých generací a zkušenosti lidí, kteří rodinu nějakým způsobem ovlivnili. Tento soubor je jakýmsi vodítkem, podle kterého rodina reguluje své chování a určuje, jak se má jedinec v určitých situacích chovat, co a kdy má udělat - ukazuje žádoucí způsoby chování, vzory a příklady. Čerpá především ze zkušeností minulé generace a také z rodinných legend.

U každého jedince však může dříve nebo později dojít k rozporu mezi jeho osobními hodnotami a zájmy a mezi zájmy a hodnotami rodiny či společnosti, ve které žije. Jedinec musí hledat kompromisy, aby uspokojil jak své potřeby, tak také potřeby společnosti, se kterou cítí sounáležitost. Legendy zachycují situace, ve kterých došlo ke konfliktu hodnot, a popisují řešení toho konfliktu. Rodinné legendy jsou předávány z generace na generaci a každá další generace si je může měnit podle svých potřeb. Z každé rodinné legendy by mělo vyplynout mravní poučení, které jedinci ukáže východisko z dané situace. (Matoušek, 2008)

I pomocí rodinných legend se dítě v rodině pomalu učí rozlišovat, co je skutečné a co je pouhou představou nebo iluzí. Tuto schopnost bychom mohli nazvat smyslem pro skutečnost, která je v dnešní době silně narušována vlivem širšího sociálního prostředí. Proto je důležité, aby se rodina dítěti plně věnovala a dokázala s ním nejen komunikovat o všem, co se kolem něj děje, ale i v běžném životě upozorňovat na rozpory a předkládat, co je realita a co naopak pouze iluze.

Rodina poskytuje potomkovi prostředí k vývoji jeho osobnosti, vytváří mu prostředí pro přípravu na vlastní život. Pro dítě je proto důležité, aby vyrůstalo v láskyplném prostředí, plném pochopení a opory. Pro zdravý vývoj dítěte je také důležité, aby ho vychovávali rodiče obojího pohlaví, aby dítě mohlo přijímat vzory pro své chování a jednání od obou rodičů.

V bezpečném prostředí rodiny se dítě setkává i s dalšími jedinci a učí se první interakci. Rodina je místem, kde dochází k „předávání“ rodinných hodnot, místem setkávání generací, jejichž názory dítě vnímá a přijímá za své. Nelze však pominout, že rodina je živelný organismus, do kterého se dítě s rostoucím věkem stále více zapojuje a učí se prosazovat své vlastní pocity, názory a hodnoty. Během dospívání

tak může dojít ke konfliktu, kdy dítě přestane sdílet rodinné hodnoty a začne rodičům odporovat, protože jej ovlivňují i jiné sociální skupiny, se kterými se ve svém životě setkává.

Rodina je kromě reprodukční a socializační funkce také důležitá z hlediska materiálního zabezpečení, protože dva a více příjmů jsou v rodině mnohem lepší zárukou finanční jistoty. Výjimku tvoří ekonomicky znevýhodněné osoby, pro které je lepší zárukou státní sociální podpora. Rodina je důležitá i pro svou sociálně zabezpečovací funkci, jelikož naděje na dožití se prodlužuje a populace stárne. Je zapotřebí mít se ve stáří na koho obrátit a nejprve by to měly být vlastní děti.

Další nezastupitelná úloha rodiny spočívá v ekonomické a vztahové solidaritě se svými členy. Právě rodina by měla být prvním zdrojem podpory pro lidi, kteří se dostali do potíží. Předpokladem získání takové podpory je rodina alespoň částečně funkční. V dnešní době se také často setkáváme s pojmy bumerangová generace a mama-hotel. Jedná se o novodobé stavy rodiny, ve kterých dospělé děti (singles) zůstávají žít se svými rodiči, ať už kvůli pokračujícímu studiu, finančním těžkostem nebo se jako bumerang vracejí domů po rozpadlém vztahu či manželství, při čemž ani jedna strana není z obnoveného společného soužití nadšená. (Sekot, 2002)

1.5. Charakteristika české rodiny nového tisíciletí

Instituce rodiny v České republice byla dlouhou dobu ovlivňována totalitním státním aparátem, který výrazně podporoval mladé páry k uzavírání manželství – novomanželské půjčky, podpora bydlení atd.

Tabulka č. 1: Údaje o obyvatelstvu ČR dle ČSÚ.

Zdroj: ČSÚ [http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/380034ACC9/\\$File/14091305.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicniplan.nsf/t/380034ACC9/$File/14091305.pdf)

	1989	2000	2010	2013
Počet obyvatel k 31. 12. (v tis. osob)	10 362	10 267	10 533	10 512
Sňatky	81 262	55 321	46 746	43 499
Sňatky na 1000 obyvatel středního stavu	7,8	5,4	4,4	4,1
Rozvody	31 376	29 704	30 783	27 895
Úhrnná rozvodovost (v %)	37,2	41,4	50,0	47,8
Rozvody na 1000 obyvatel středního stavu	3,0	2,9	2,9	2,7
Živě narození	128 356	90 910	117 153	106 751
z toho mimo manželství	10 141	19 792	47 164	48 000
z toho mimo manželství (v %)	7,9	21,8	40,3	45,0

V důsledku toho bylo uzavíráno velké množství sňatků (7,8 na 1000 obyvatel) a mimo manželství se rodilo pouze malé množství dětí (7,9%). Po Sametové revoluci v roce 1989 a nově nabyté demokracii a svobodě se vztahy v rodinách uvolnily. Z tabulky ČSÚ je patrné, že i přes přibližně stejný počet obyvatel je o téměř polovinu méně sňatků, přestože rozvodů je stále přibližně stejné množství. A dětí narozených mimo instituci manželství je výrazně více.

Vztah společnosti k rodině se výrazně změnil a tyto změny nezůstali nepovšimnuty. Zabývali se jimi např. Kraus (1998), Matoušek (2003), Výrost (2001), či Kimpllová (2006). Z jimi uváděných změn je potřeba zdůraznit především:

- snižování stability rodinného zázemí, kdy dochází k častým rozvodům, tudíž být dítětem z rozvedené rodiny již není nic mimořádného.
- klesající počet dětí v rodině - dítě je starost jednak ekonomická, ale také omezuje karierní růst ženy, snižuje společenské vyžití, má nároky na pravidelný denní režim, atd. A těhotenství se dá lépe ovlivnit – antikoncepce, interrupce...
- rostoucí počet jednočlenných domácností, lidé se později seznamují a svatbu plánují v pozdějším věku než dříve, což je mimo jiné i důsledek strachu z ekonomických dopadů při potenciálním rozchodu
- prodlužuje se doba, po kterou děti sdílejí společnou domácnost s rodiči. Děti déle studují, většina chodí na vysokou školu, mnozí ukončují studium až v pozdějším věku, než tomu bylo dříve, často jde také o problém se zaměstnaností mladých bez praxe, pohodlnost mama-hotelu atd.
- rodiče musejí trávit více času v práci, tudíž dochází k deformaci mnoha rodinných funkcí, které již dnes zastupují určité instituce, např. mateřské školy, zájmové kroužky. Díky pracovnímu nasazení ubývá i aktivně tráveného času rodičů s dětmi. Zvyšuje se počet obézních dětí. Děti tráví většinu volného času u televize nebo počítače.
- rozdílné pracovní uplatnění partnerů - nutnost dvoukariérových vztahů, které rodinu oslabují a způsobují partnerskou nerovnováhu, např. pokud jeden z rodičů podniká a doma se téměř nevyskytuje nebo stav, kdy žena dosahuje výrazně lepšího pracovního místa a platu.
- vysoký tlak rodičů na školní úspěšnost dětí.

Všechny tyto znaky lze považovat za podstatné, jelikož mají přímý vliv na fungování a organizaci každodenního rodinného života. Přímou ovlivňují vztahy, vazby

a potřeby jednotlivých členů a v konečném důsledku mění hodnoty a cíle, ke kterým rodina směřuje.

1.5.1. Problematická dysfunkční rodina

Mladí lidé dnes zdůrazňují hodnoty individuální autonomie v manželství a rodině mnohem více než jejich rodiče. Pod tlakem těchto hodnot se proměňuje podoba české rodiny od jedné normy párového soužití k pluralitě typů soužití. Ubývá lidí, kteří zakládají rodiny, klesá porodnost, zvyšuje se počet svobodných mužů a žen v populaci, více jedinců žije osaměle, v neúplných rodinách, v nesezdaném soužití, rozvádí se. Mění se přístup manželů k sobě navzájem i k dětem. (Katrňák, 2011)

Jak uvádí Sobotková, dysfunkční rodina je taková, kde jeden nebo více členů produkuje maladaptivní, nezdravé chování. Dysfunkční rodina podle ní vykazuje některé z těchto druhů chování: neřešení či popírání problémů, chybějící intimita, vzájemné obviňování, rigidní role, potlačování osobní identity na úkor rodinné identity, individuální potřeby členů rodiny obětované dysfunkčnímu rodinnému systému, nejasná komunikace, nejasná pravidla a kompetence, nejasné hranice mezi členy rodiny. (Sobotková, 2001)

Dysfunkční rodině se věnuje i Matoušek (2007) a další autoři. Z pohledu vztahu rodiny k dítěti to však nejlépe shrnul Matějček:

- nezralá rodina příliš mladých rodičů, kteří řeší především problémy související s hledáním sebe samých a svého místa ve světě;
- přetížená rodina, která nemusí trpět jen přetížeností pracovní, ale též přetížeností nejrůznějšími konflikty v rodině, starostmi o nemocné v rodině, citovým strádáním, bytovými a ekonomickými problémy;
- ambiciózní rodina, která směřuje k uplatnění osobních ambic rodičů, jejich hodnotová orientace směřuje k vlastní kariéře, vysoké materiální úrovni života celé rodiny; rodiče mají pocit, že to vše musí dělat pro zabezpečení svých dětí; většinou si nepřipouštějí, že jejich děti citově strádají a je velmi obtížné je o tom přesvědčit;
- perfekcionalistická rodina požaduje po dítěti vysoké výkony, bez ohledu na jeho možnosti, zájmy a harmonický rozvoj;

- autoritářská rodina se vyznačuje příkazováním, dirigováním, častými tresty bez ohledu na potřebu dítěte samostatně a spontánně se vyjadřovat, nést odpovědnost;
- rozmazlující rodina se projevuje tendencí za každou cenu dítěti vyhovět, nestavět mu do cesty překážky; protekcionismus se může projevit bojovným chováním na ochranu dítěte, zaujímáním spolutrpitelejších postojů nebo rodiče zaujmají vůči dítěti postoje podřazenosti (dítě ovládá rodiče a diktuje jim);
- rodina liberální a improvizující trpí nedostatkem řádu a programu, dítě trpí nepřiměřenou volností;
- odkládající rodina přenechává výchovu prarodičům, dalším příbuzným a známým a narušuje tak citové zrání dítěte;
- disociální rodina má narušeny vnější vztahy (izolovanost nebo konflikty s okolím) nebo vnitřní vztahy mezi členy rodiny; nemusejí to být pouze konflikty v rodině, ale též oslabení vztahů a izolovanost.

Můžeme si přát, aby rodiny byly ochotny a schopny tyto příčiny odstraňovat a aby se znovu ve společnosti objevovalo více rodin harmonických, než dysfunkčních. (Matějček, 1992)

1.5.2. Ideální funkční rodina

Pokud se má dítě vyvíjet ve zdravou osobnost, potřebuje vyrůstat v prostředí, které je harmonické. Harmonické rodinné prostředí se vyznačuje tím, že poskytuje dítěti podmínky pro jeho optimální vývoj. Na utváření vývoje osobnosti dítěte se podílí všechny stránky rodinného prostředí. Jedním z podstatných znaků harmonického prostředí je trvalost a hlavně hloubka vztahů (vřelost) mezi dětmi a jejich rodiči. Harmonické prostředí se tedy vyznačuje kladným emočním vztahem k dítěti a trvalou láskyplnou péčí o ně, díky čemuž je podporováno rozvíjení emočních a charakterových aspektů osobnosti dítěte a i jeho schopností (Čáp, 1996).

O. Matoušek (2003), stejně jako Sobotková (2001), charakterizuje harmonické rodinné prostředí jako prostředí, kde není přítomna žádná patologie ve výchově dítěte a v uspokojování potřeb všech členů rodiny. Rodinné prostředí harmonické, funkční, zajišťuje dítěti uspokojení jeho potřeby jistoty a bezpečí, potřeby někam patřit, mít někde domov, který je pro něj něčím víc než jenom střechem nad hlavou.

Členové rodiny ve společné interakci vytváří atmosféru vzájemné úcty, důvěry a respektu, kterou dítě přejímá do svého chování a do svých hodnot. Rodiče v rodině fungují jako modely, které se dítě snaží napodobovat a se kterými se i časem identifikuje. Orvin (2001) zdůrazňuje, že příjemný, láskyplný vztah rodičů ovlivňuje budoucí projevy emocí dítěte k druhému pohlaví, a tím také utváří a udržuje pozitivní vztah dítěte k sobě samému i k okolnímu světu.

V harmonickém prostředí existuje jasná hierarchie odpovědnosti, tedy rodinu řídí rodiče, kteří za ni také nesou odpovědnost. Rodiče jsou pro děti autoritou. Vyskytuje se rovnováha mezi potřebou sdělit ostatním členům své zážitky, potřeby, radosti či smutky a potřebou vlastního soukromí. Zároveň je každý za své sdělení odpovědný. Komunikace je v tomto rodinném prostředí jasná, přímá, živá, adresná a její důležitou součástí je humor. Členové rodiny jsou otevřeni novým myšlenkám a novým řešením problémů. Realita je v tomto rodinném prostředí interpretována jako nezkreslená a je zpracovávána pod vlivem rodinných tradic, kterým se členové rodiny hodnotově orientují.

Dítě vyrůstající v takovémto rodinném prostředí má všechny předpoklady, aby bylo úspěšné ve vzdělávacím procesu. Je zdravě sebevědomé, dobře motivované ve své snaze o dosažení jakéhokoliv cíle, má pozitivní vztah k životu. Pokud je navíc dítě obdařeno i nadáním pro určitou činnost, hovoříme o výjimečně příznivé situaci (Matoušek, 2003; Orvin 2001)

1.6. Vliv rodiny na utváření hodnotové orientace potomků

Vliv rodiny na utváření hodnot zmiňují Průcha a kol. (2009, s. 248), kteří uvádějí, že rodina „*vytváří určité emocionální klima, formuje interpersonální vztahy, hodnoty a postoje*“. Autoři dodávají, že rodinné prostředí formuje vývoj člověka, působí na jeho kognitivní a emoční vývoj, předsudky, postoje a hodnotovou orientaci. Souvislost mezi vývojem hodnotové orientace a vlivem rodiny jako primárního socializačního činitele spatřují i J. Langmeier a D. Krejčířová (2006) a uvádějí, že socializace zahrnuje tři vývojové aspekty – vývoj sociální reaktivity (vývoj vztahu k lidem z blízkého a vzdáleného okolí, příkladem selhání je autistické dítě, které například nenavazuje oční kontakty, s rodiči manipuluje jako s věcmi, apod.), vývoj sociálních hodnot a hodnotových orientací (jedinec si vytváří normy na základě

příkazů a zákazů dospělých), a osvojování sociálních rolí (otec rodiny je zároveň manžel, bratr, apod.)

Z. Buchtová (2007) v této souvislosti uvádí, že záleží na rodině, jak nasměruje do budoucna své členy, jestli je vybaví láskou k životu a přírodě a moudrostí, které pak bude moci předávat dalším generacím, nebo zda vychová jedince, kteří za jediný smysl života pokládají vlastní prospěch. Nad rodinou coby faktorem ovlivňujícím hodnoty a hodnotovou orientaci člověka a nad velmi konkrétními aktivitami, které lze v rámci výchovy v rodině uplatnit, se zamýšlejí Eyrovi (2000), podle jejichž názoru v otázce přejímání hodnot hraje nejdůležitější úlohu vlastní příklad rodičů. Dítě vnímá rodičovský životní styl a způsob komunikace a ztotožňuje se s ním. Kromě vlastního příkladu uvádějí další významné metody, jak rodič může ovlivňovat hodnoty dítěte - vyprávění, hry a hraní rolí a nabízejí nápady na jejich konkrétní využití.

- slovní hry a hraní rolí – při těchto aktivitách se děti vžijí do konkrétních situací a mají možnost představit si důsledky svého chování
- dospělé diskuze – jedná se o diskuse mezi dítětem a dospělým, nejčastěji rodičem o důležitosti konkrétních hodnot. Eyrovi (2000, str. 15) tvrdí, že „při takových rozhovorech na dítě postupně působí hodnoty, které sami sdělujeme, zastáváme“
- chvála a povzbuzování – lépe nežli poukazovat na chybu, což má mnohdy za následek pocitu viny, je lépe pochválit dítě za to, co dělá dobře
- odměny a oceňování – touto metodou může být jednak ukončena dospělá diskuze, nebo může být použita samostatně v rámci ocenění splnění náročného úkolu
- druhá šance – jedná se o případ, kdy se dítě chovalo nevhodným způsobem, dobré je, když dítě dostane možnost napravit jeho chování bez zbytečných výčitek
- citáty – jedná se o využívání citátů poukazujících na důležitost konkrétní hodnoty
- hodnota versus protiklad – zdůraznění protikladu hodnoty a jeho škodlivých následků
- zaměření na pozitivní chování – autoři zde varují před chováním rodičů, kteří považují správné chování svých dětí za samozřejmé a soustředí se pouze na negativní jednání svých dětí

Jak však podotýká E. Bačkorová (2007), pojetí rodiny prochází velkou změnou a poukazuje na fakt, že vlivem konzumní společnosti rodiče tráví většinu volného času v práci v honbě za penězi a kariérou na úkor času, který by mohli trávit se svými dětmi. Nedostatek času dětem kompenzují materiálním způsobem (televize, počítač, tablet, chytrý mobil...) Tím dětem na svém vlastním příkladu demonstrují, že konzumní masová kultura je nejsnadnějším způsobem, jak uspokojovat svoje potřeby. Toto pojetí pak na rodinu působí negativně, ohrožuje ji. Bačkorová dále uvádí, že hodnotová výchova v rodině probíhá ve třech rovinách:

- v rovině vztahů (mezi členy rodiny)
- v rovině modelu a příkladu (dítě imituje rodiče a identifikuje se s nimi)
- v rovině poučení (tradice, smysl života).

Tradiční výchovné metody jako jsou příkazy a zákazy ustupují, nahrazuje je dialog. Jedinec z rodiny přebírá styl života a hodnotovou orientaci, což činí rodinu nezastupitelnou a nenahraditelnou. Společnost klade důraz na zdravý životní styl, propaguje se pitný režim, přiměřený tělesný pohyb, vyvážené stravování. V rodinách ale často převládá opak – rodiče po práci preferují sedavou zábavu, jednostranné rychlé jídlo. Hodnoty se pak deformují stejně jako životní styl. Rodinné prostředí je nezastupitelné především v souvislosti s hodnotami láska a tolerance, což v rámci rodiny znamená mít rád sebe i ostatní členy rodiny, věrnost a to nejenom partnerská, ale i věrnost hodnotám, víra jakožto víra v dobro, a spravedlnost, tomuto všemu se člověk učí v rámci vztahů mezi členy rodiny. (Bačkorová, 2007) Nezdravý životní styl se dá změnit v kterémkoli věku, ale deformované preferované hodnoty se s přibývajícím věkem mění hůře.

Shrnutí

Svět prochází rychlým vývojem, společnosti i ekonomiky států se mísí a prolínají. Vše se poměřuje pouze ekonomikou, v důsledku čehož nastává deformace společnosti jako celku. Prudký rozvoj technologií a informatiky sebou přináší mnoho problémů, které se předchozí generace neřešily. Industriální společnost se změnila na učící se společnost. Vědění se stalo důležitou komoditou, vědění však neznamená vzdělání. Moderní společnost prochází krizí. Vše se poměřuje pouze ekonomikou, v důsledku čehož nastává deformace společnosti jako celku. Dochází

ke konfrontaci moderních autoritářských způsobů a pozdně moderních partnerských přístupů. Pozdní modernita navíc přispívá ke krizi svým odmítavým postojem k minulosti i budoucnosti. Žije se tady a teď.

Ze společnosti se pomalu vytrácí tradiční rodina (muž+žena+jejich společní potomci), rodí se stále méně dětí v obavě o jejich hmotné zabezpečení, lidé se častěji rozvádějí, rodina společně přestává trávit volný čas, upadají rodinné vazby. Důvěrnost a intimita nukleární původní rodiny je často nahrazována pouze povrchním vztahem a kompenzována materiálním zabezpečením. Společně s úpadkem rodinných vztahů a vazeb upadají i předávané hodnoty

Ideální rodina se stává utopickou představou. V ideální rodině je totiž zastoupen otec i matka, aby mělo dítě možnost identifikace s oběma rodiči. Vztah mezi rodiči je harmonický a trvalý. Dítě je jimi přiměřeně podporováno a motivováno, čímž je přirozeně zajištěn jeho zdravý rozvoj. Rodiče dítě rozvíjejí prostřednictvím her a legend, přičemž mu zároveň dávají prostor pro bezpečné sebevyjádření. Dítě tak pomalu a nenásilně přejímá jejich tradice, chování a hodnoty za své.

2. Mládež v období dospívání

Období dospívání lze rozdělit na dvě fáze – pubertu, která přichází kolem 11. roku dítěte a ve které jsou nejvíce nápadné změny v tělesné oblasti, a adolescenci, ve které se dospívající pohybuje mezi 15. a 20. rokem. Tato druhá fáze dospívání je zaměřena na rozvoj vlastní identity. (Vágnerová, 2005) Dospívající se pohybuje mezi protiklady, je plný emocí, tužeb a ideálů. Konec období adolescence je dán především tím, jak dlouho dospívající studuje, bydlí u rodičů nebo je na nich nějakým způsobem ještě závislý. Adolescence je obdobím, kdy se dospívající učí být dospělým a svébytným jedincem – je to, jako by se podruhé v dospívání narodil a chtěl žít jinak. (Helus; 2009)

Pojmy pubescence i adolescence lze shodně přeložit termínem dospívání. Většina českých autorů ovšem tyto dvě období rozděluje. Výjimku v tomto pojetí termínu tvoří např. Macek (2003), který po vzoru amerických autorů, termínem adolescence označuje celé vývojové období mezi dětstvím a dospělostí. Adolescence má dle jeho názoru 3 fáze: časnou adolescenci v časovém rozmezí zhruba 10 (11) – 13 let, střední adolescenci vymezenou přibližně intervalem 14 – 16 let a pozdní adolescenci od 17 do 20 let, popřípadě i mnohem déle. Další, kdo dospívání rozděluje na fáze je Vágnerová (2005), dle jejího názoru je vhodné dospívání rozdělit na 2 fáze: pubescenci, která je vymezena mezi 11. – 15. rokem a pozdní adolescenci, která trvá mezi 15. – 20. rokem.

2.1. Tělesné proměny a sexualita

Na počátku puberty, kolem 11. roku jsou tělesné změny velmi výrazné. Především se rychle mění výška dospívajícího, dochází až „tzv. růstovému spurtu, dočasnému prudkému zrychlení růstu u dívek i chlapců. Po patnáctém roce pokračuje růst již pozvolněji, výjimečný jedinec se však může třeba ještě v sedmnácti náhle „vytáhnout“, a některé orgány ukončují svůj vývoj ještě později. Samozřejmě jako u všech změn, i růst a přibývání na váze je u každého jedince velmi individuální. U někoho jsou změny výraznější, u někoho méně. Opticky však u většiny adolescentů dochází k vyrovnání se výškou i fyzickou silou dospělým *„Růstový skok má jeden prostý, ale psychologicky významný důsledek: patnáctiletý už nevzhlíží k*

dospělému, je s ním doslova na stejné úrovni.“ (Říčan; 2006; s. 171) Tento efekt ovšem přináší dospívajícímu důležitý pocit – pocit rovnosti mezi ním a dospělým, který mu byl do této doby vzdálen. (Skorunková, 2013) Výjimku tvoří některé specifické kultury či ortodoxní náboženství (např. židé), kde se věk a rovnost posuzuje velmi přísně.

S růstem souvisí i změna tělesných tvarů a vývoj sekundárních pohlavních znaků. Pohlavní zrání bývá spojeno s prvními sexuálními sny. (Říčan; 2006) Všechny změny, ke kterým během této doby dochází, jsou řízeny hormonálně. Účinkům lze pak následně připsat většinu změn, ke kterým během puberty dochází. Pohlavní dospívání však nelze chápat pouze jako biologickou změnu. Projevy biologických změn u dospívajícího jsou součástí jeho sebeuvědomování a sebehodnocení. (Macek, 2003)

Kolem 15. roku, kdy jedinec přechází do období adolescence, se u dívek růst pomalu zastavuje, u chlapců je ještě výrazný. Postava tak dostává „konečné, dospělé proporce“. Výrazně se již liší dívčí a chlapecká postava. (Říčan; 2006) Vlastní tělo se v období adolescence stává ještě více středem pozornosti. Tělesné proměny jsou nejvýraznějším signálem dospívání. To, jak jedinec vypadá, jak dbá na svůj zevnějšek, se stává prostředkem k vyjádření jeho identity – ukazuje tak svému okolí, kým se cítí být. *„Fyzická atraktivita podporuje sebevědomí adolescenta a ve skupině vrstevníků má vysokou hodnotu.“* (Skorunková, 2001, s.116)

S tělesným vývojem souvisí i sexualita a pohlavní identita. V období puberty dospívající zažívá první zamilování - platonickou lásku. Dospívající touží být v blízkosti milované osoby, ovšem ke sblížení většinou nedochází, protože dospívající je nesmělý a nezkušený, a často se se svými city nikomu nesvěří. Zamilovanost navíc přichází často náhle a nečekaně. (Říčan; 2006)

Zamilovanost a láska úzce souvisí s osvojením pohlavní identity, tedy osvojení chování, přístupu a charakteristiky jednoho pohlaví k druhému. Chlapci se učí od mužů (nejčastěji otců příp. jiných mužských vzorů v jejich blízkosti) a dívky od žen (matek, příp. jiných ženských vzorů v blízkosti). To, co slyší a hlavně vidí v rodině tak vytváří jejich názor na to, co to je být mužem či ženou. Dospívající je však ovlivňován i jinými zdroji, které mu říkají, co to je být mužem či ženou. Jde především o média – televize, internet, časopisy a knihy pro dospívající, ve kterých je nejpreferovanější komoditou sex a dospělost je předkládána jako sexuální úspěch. A jsou to zase

rodiče, kteří by měli dětem tyto iluze vyvrátit a předložit jim realitu, tedy že dosáhnout dospělé sexuality je zdlouhavý proces, který je ukončen dosažením opravdu intimního trvalého vztahu, a ne pouhé sexuální uspokojení. (Orvin, 2001)

Ke konci období puberty začínají být navazovány první vážné vztahy, dospívající chodí na první schůzky, které mívají spíše ještě kamarádský ráz. Vážnost těmto vztahům dodává držení se za ruku, první polibky, eventuálně i první sex. Naučit se souložit není těžké, stačí přiměřená praxe, ale psychologický dopad předčasné sexuality dospívajících je odstrašující. Předčasná sexualita má za následek většinou pokřivené smýšlení o sobě samém i o partnerském vztahu. Pro hochy se dívka často stává pouhým předmětem uspokojení jejich tužeb a pudů, nepotřebují budovat vztah, dívky se zase upnou na dokonalé osvojení sexuálních technik a dosažení sexuálního uspokojení a zcela opomíjí ostatní hodnoty ženství.

K sexuálnímu zkušenostem ale nejčastěji dochází až v období, kdy „kamarádské vztahy“ přerostou v jiný cit, hlubší cit – lásku, úctu, respekt. Je zde vidět důležitost přátelství i prvních lásek, což se poté odráží i v hodnotové orientaci dospívajících.

Pro některé adolescenty je typické střídání partnerů, jde o polygamní stádium sexuálního vývoje, protože si „bývají dobře vědomi, že jen experimentují (samozřejmě i se svými city, ne jen s těly) a že si chtějí „co nejvíce užít“. Vztahy se také často navazují z pouhé zvědavosti“. Se vztahy souvisí i rozchody, které se mohou zdát jako běžná součást vztahu, ovšem je potřeba myslet na to, že adolescent je velmi ovládnán svým citem, stále se učí cítit. (Říčan; 2006; s. 205 - 206)

2.2. Rozvoj rozumových schopností

V období puberty se rozvíjí formálně logické operace. „Myslet formálně znamená myslet nezávisle na obsahu, umožňuje to také myslet o neskutečném, neexistujícím „kdyby“. Tato schopnost podněcuje i mravní usuzování – a přísné posuzování toho, jak jednají dospělí. Pubescent rád srovnává realitu s vyhlášenými ideály...“ (Říčan; 2006; s. 174 - 175)

Mezi 11. a 15. rokem se začíná utvářet abstraktní myšlení. Dospívající v tomto období začíná uvažovat o budoucnosti, nezaměřuje se již pouze na současnost, ale také na to, co bude, co ho čeká. Začíná kriticky uvažovat o smyslu hodnot, které mu

společnost vštěpuje. Tím, že přemýšlí o různých variantách reality a fikce, přemýšlí o tom, co jak bude a jak moc je to reálné, tím rozvíjí abstraktní myšlení. Ke konci období dospívání se jedinec více zamýšlí nad pojmy, jako jsou: pravda, čas, příčina, spravedlnost apod.

Změna přichází i v adolescenci, kdy se abstraktní myšlení dále rozvíjí. Podle Říčana adolescent ještě není na vrcholu inteligence, ovšem přiblížil se mu natolik, že se stal rovnocenným partnerem dospělým a může se stát, že je v něčem i předčí.

Kromě toho, že se rozvíjí formálně logické a abstraktní myšlení, utváří se i induktivní uvažování, kdy dospívající dovede zobecňovat poznatky. Zároveň zhodnocování a kritické postoje vedou k zpřesňování příslušných operací, k jejich zkracování a eliminaci chybných postupů. Díky kombinačnímu myšlení tak dokáže dospívající lépe řešit např. slovní úlohy. (Vágnerová; 2005)

V dospívání se mění i charakteristika paměti. Zvyšuje se kapacita informací uložených v dlouhodobé paměti. Jedním z důvodů je i to, že dospívající má vyšší míru sebereflexe, což vede k většímu osobnímu vlivu na to, co si pamatovat. Zároveň se zvyšuje i efektivnost pozornosti – znamená to tedy, že se zvyšuje schopnost uvažovat o rozmanitých možnostech a variantách při řešení různých problémů. Tato schopnost přispívá k vlastní autonomii. (Macek; 2003)

Adolescenti ve svém myšlení často směřují k základním otázkám své existence, smyslu života, světového názoru. Podrobují kritice svět dospělých, všímají si nespravedlností, zajímají je globální problémy, chtějí jiný způsob života, než jaký jim společnost nabízí. Hledají „opravdové hodnoty a ideály“. Někteří se zajímají i o duchovní otázky, vstupují do různých církví a jsou snadným terčem různých ideologických skupin a sekt. (Vágnerová, 2000; Skorunková, 2013)

2.3. Emoční a mravní vývoj

Změny v emocionální oblasti jsou u dospívajících více než časté. Emoční reakce u dospívajících jsou oproti dřívějším projevům více nápadné a intenzivní a méně přiměřené, také však bývají krátkodobé a velmi proměnlivé. Sami dospívající si s těmito emocemi nemusí vědět rady a často neznají ani jejich příčinu. Dospívající si začíná být vědom nejen toho, že „myslí, cítí a chce“, ale zároveň i toho, že „mnohdy

něco jiného myslí, něco jiného cítí, něco jiného chce a něco jiného dělá“ (Čačka, O. 2000, str. 227). Tento nesoulad činí dospívajícího značně nejistým a přispívá u něj ke vzniku silné vnitřní tenze. Dospívající pak má tendenci reagovat i na sebemenší podněty velmi výbušným způsobem. Ve srovnání s dětstvím se citové prožitky dospívajících stále více diferencují, roste u nich podíl vyšších citů a schopnost prožívat jednotlivé city a emoce v celé škále „odstínů“. Dospívající se běžně dostává do konfliktů s okolím, zejména s autoritami (rodiči, učiteli), proti nimž má tendenci revoltovat. Projevy smíchu, radosti a nadšení střídají pláč a náhlé výbuchy vzteku. Častý je celkový negativismus, pocity bolestivosti a ukřivdění. Ovšem tyto prožitky jsou pro ně velmi důležité, věnují jim velkou pozornost. Jedná se o tzv. emoční egocentrismus, kdy dospívající jsou přesvědčeni, že nikdo jiný nemůže mít tak intenzivní a výjimečné pocity a prožitky. (Vágnerová; 2005)

V celém období dospívání se však emocionální vývoj různě mění. V počátku období převládá emoční labilita, ke konci období dochází k odeznívání náladovosti i emoční lability, city jsou stálejší, méně impulzivní a nastává stabilizace prožívání, důvodem je hormonální vyrovnání a adaptace organismu na pohlavní dospělost. (Macek; 2003)

Během vývoje člověka se utváří i jeho morálka. Počínaje svědomím, které se formuje již u dítěte předškolního věku, následované chápáním dobra a zla. V pubertě jedinec už přemýšlí o tom, že čin není dobrý nebo špatný jen sám o sobě. Jde také – nebo především – o to, co jednající zamýšlel, zda něco udělal nerad, z přinucení, omylem, nebo úmyslně. *„Mravné je jednat tak, aby to lidem prospívalo – a také jednat v souladu se svým svědomím. Adolescent je v morálce absolutista.“* (Říčan; 2006; s. 210 - 211) Umí si představit obětování se pro dobro, je zaujat postavami, které na úkor vlastního života jednali pro dobro ostatních lidí apod. Adolescent je tak velmi přísný k chování dospělých, u kterých tyto vyšší hodnoty nevidí. Ovšem toto všechno formuje jedince k tomu, aby si vytvořil náhled na chování sama sebe i ostatních lidí kolem něho a tím dává i základ své hodnotové orientaci, kterou si tak postupně utváří a přetváří.

Toto vyspělejší mravní vědomí však nezaručuje, že se jím bude dospívající řídit. Dospívající oceňují čestné jednání, sami však ve škole opisují a používají taháky a vymýšlí omluvenky. Zavrhnou sobectví, přesto žádají více tolerance a shovívavosti. (Taxová, 1987)

Dospívající rozvíjejí osobní morálku. Dle Kohlberga se k období dospívání vztahuje konvenční morálka, kdy dospívající odvozuje své chování z očekávání jeho okolí. To znamená, že za správné vnímá to, co tak označuje jeho okolí. Jde mu tedy především o vztahy s lidmi, na kterých mu záleží. Postupně ovšem přichází na obecnější pojetí spravedlnosti, pravidel či povinnosti a při tom vychází z norem a pravidel, které zná a respektuje je. Většina dospívajících se pohybuje v rovině konvenční morálky, proto jednají morálně, aby splnily závazky společnosti. V okamžiku, kdy je pro dospívajícího důležitější porozumění a pocity než uspokojení vlastních potřeb, vstupuje do stádia postkonvenční morálky, které dosahují pouze někteří dospívající. Postkonvenční morálka je zvnitřnělou a zindividualizovanou spravedlností, která je založena na převzetí ze sebe sama. (Macek; 2003)

V období dospívání můžeme mluvit o autoidentifikaci, kdy si adolescenti sami vybírají hodnoty a normy, k nimž chtějí být loajální. Už nejsou schopni akceptovat jakákoliv pravidla jen proto, že je dospělí považují za důležité, ale mají tendenci s nimi polemizovat. Proto i jedním z výsledků adolescentního hledání identity je volba hodnot a norem. (Vágnerová; 2005)

Dospívající mají potřebu přemýšlet o morálních principech a zaujmout k nim vlastní názor. Mají tendence k zobecňujícím a konečným závěrům. Tyto závěry vedou dospívající k tomu, že přemýšlí nad tím, co je pro ně důležité, co oceňují a naopak. Hledají hodnoty správné a platné, ze kterých si pak sestavují vlastní hodnotový žebříček.

2.4. Socializace a volný čas

„Socializace je celoživotním procesem utváření a vývoje člověka ve společenskou bytost. Tento proces probíhá ve vzájemné interakci jedince a společnosti. (Vágnerová, 2004) Každý jedinec je ovlivňován společností, ve které žije a v průběhu svého života učí přijímat její hodnoty, normy, pravidla a zákony.

Pro dospívajícího jsou důležité tři sociální skupiny, které ho výrazně ovlivňují:

- rodina, která stále ještě tvoří důležité sociální zázemí,
- škola, která je pro dospívajícího důležitá z hlediska budoucího sociálního zařazení, pro jeho možné pokračování ve studiu a profesní uplatnění.

- volnočasové instituce, které mohou rozvíjet jeho schopnosti a dávat mu zázemí, které mu může chybět nebo kompenzovat vliv rodiny či vrstevníků apod.

V oblasti socializace je během dospívání nejmarkantnějším jevem postupný proces odklonu od rodiny. Ale přesto, že pubertální děti neustále zkouší překračovat rodiči stanovené hranice a bojovat proti omezením, zůstává pro ně dobře fungující rodina nejzákladnějším zdrojem jistoty, kterou v této fázi vývoje nutně potřebují. *„Za normálních okolností si dospívající i přes svou touhu po emancipaci udržují pozitivní vztahy k rodičům, ať je jakkoli kritizují a drze jim odmlouvají. Mění jen vnější způsoby svého chování, avšak ponechávají si základní hodnoty a morální postoje převzaté z rodiny. Konflikty vznikají většinou kolem specifických pravidel, zákazů a příkazů...Mnozí dospívající vyjadřují přání, aby jejich rodiče byli jiní a méně je omezovali, ale přesto svým chováním prozrazují, že sami pocítují potřebu vedení a přiměřené kontroly.“* (Krejčířová, Langmeier, 2006) Navíc, některé výzkumy např. Hradečné, Hamárové, Macháčka aj. ukazují, že i když se s hodnotami orientační rodiny mladí rozcházejí, v okamžiku, kdy mají vlastní rodiny, se k těmto hodnotám zase navracejí.

Vzhledem k úrovni rozumových schopností dospívající už více přemýšlí o nastavených normách a může se stát, že si je i upraví dle své vlastní představy. Rodiče a učitelé hrají v procesu socializace stále menší role. Dospívající více dá na své vrstevníky, kteří získávají výsadní postavení.

Dospívající jsou k dospělým více kritičtí, častý je pubescentní negativismus, kterým vyjadřují vzdor vůči autoritám. Dospívající odmítá být v podřízeném postavení vůči dospělému. *„Adolescent je všestranně zkušenější, vzdělanější a vážnější, jeho intelekt je vycvičenější. Jeho otázky a pochybnosti jsou proto konkrétnější, naléhavější, lépe mířené.“* Adolescent potřebuje oboustrannou komunikaci, kdy bude s rodičem či jiným dospělým diskutovat své problémy, potřebuje vidět zájem a pozornost od druhé strany. Nestačí mu již pouze vyslechnutí, jak tomu bylo v pubertě. (Říčan; 2006).

V procesu socializace náctiletých hraje významnou úlohu také škola, kde dospívající jedinci tráví podstatnou část dne a denních aktivit. Rozvíjejí se zde mezilidské vztahy, vznikají přátelství, žáci si fixují kromě formálního i tzv. skryté kurikulum, které je může ovlivňovat po celý zbytek života. Škola je také prostorem,

kde se dospívající učí demokracii, základům morálky a prosociálnímu chování. Ve školním prostředí je dobře patrné, jak výchova jedince v rodině splnila svou funkci a jak připravila jedince na složitosti socializace.

Tak jak se jedinec odpoutává od rodiny, zvyšují se jeho nároky na sociální kontakty s vrstevníky. Vrstevnická skupina je pro dospívajícího velmi důležitá, jedinec se s ní identifikuje, vidí v ní emoční i sociální oporu. (Vágnerová; 2005) V období puberty převažuje sklon vytvářet skupiny složené z jedinců stejného pohlaví. Tyto skupiny jsou stabilnější a více organizované oproti dřívějším dětským skupinám. Členy spojují nejen společné zájmy, ale také touha sdružovat se, obdivovat a napodobovat.

Tak jak je dospívající kritičtější k dospělým, objektivněji posuzuje i své vrstevníky. Vztahy začínají být výběrové, zbavené romantického pubescentního nadceňování. Vzniká selekce ve stupni kamarádství i v pochopení jeho nové kvality v přátelství. (Taxová, 1972)

U jedinců vzniká potřeba intimního párového přátelství, které skupina nedokáže naplnit. Užší emoční vztah k důvěrníkovi stejného (ale někdy i opačného) pohlaví dovoluje vyměňovat si vlastní osobní pocity a zkušenosti, svěřovat se a zároveň sdílet nejsoukromější pocity druhého. Přitom se nemusí podřizovat skupinovým normám a každý tu má stejnou osobní cenu. Tato přátelství vydrží často celý život.

Mezi třináctým a patnáctým rokem se skupiny homogenní mění na heterogenní. Objevují se první skutečné vztahy hochů a dívek – tzv. první lásky. Jedinci se ujišťují o své orientaci a potvrzují si vlastní atraktivitu pro druhé pohlaví. Vztahy provází hravý kontakt, flirt, koketování, sexuální fantazie i první sexuální aktivity. Až na konci adolescence dochází k vyústění vztahu v hlubokou vázanost, porozumění a oddanost založenou na shodných, doplňujících se rysech. (Krejčířová, Langmeier, 2006)

Na konci období dospívání dochází k mnoha sociálním změnám. Dospívající mění své role, které měl doposud – roli žáka, studenta a je připraven začít žít vlastní život, najít si práci a osamostatnit se. Vrstevnické skupiny jsou však pro adolescenta stále velmi důležité, jako zdroj sociální a emoční opory, ovšem vztahy ve skupině postupně ztrácejí svůj vliv a význam. Jeho hodnotový žebříček již začíná mít stálejší

podobu, což souvisí s ujasněním si životních priorit a dospívající je tak schopen již říci, co chce a co považuje ve svém životě za důležité.

2.5. Utváření sebepojetí a identity

V adolescenci má styk s vrstevníky velký význam nejen pro utváření hodnotících, výběrových a kritických vztahů k lidem, ale i prohloubení vztahu mladého člověka k sobě samému. Sebevědomí, sebepoznání a sebehodnocení je produktem složitého procesu, na němž se aktivně podílejí jak samotný jedinec, tak jeho sociální prostředí. Největší vliv má kladné hodnocení přátel, od nichž je pak přijímáno i hodnocení negativní. Tam, kde se však pozitivní vztahy s vrstevníky nevyskytují, má jejich hodnocení daleko menší vliv. (Taxová 1972)

Vnímání a přijetí sama sebe je velmi důležitým úkolem. Vzhled se stává velmi důležitou součástí osobnosti jedince. Součástí hodnocení sama sebe je i zkušenost s tím, jak nás vnímají a hodnotí ostatní. To jak vypadám, jak se tvářím... to utváří první dojem, který o nás okolí získává a pro dospívajícího je velmi důležité, aby tento dojem byl pozitivní: *„...vzdor svému zdánlivému sebevědomí bývají adolescenti často v zajetí nejistoty. Při svém hledání identity si nikdy nejsou jisti, že lidé, jimiž se stávají, budou přijatelní a úspěšní v dospělém světě...A tak, i když se v tomto období může zdát, že rodina a učitelé pro ně nic neznamenaají, podpora a dobré mínění těchto lidí jsou pro ně stále nesmírně důležité“* (Fontana, D. 1997, str. 269).

Macek (2003) poukazuje na to, že v průběhu dospívání se jedinec snaží dojít k tzv. ideálnímu já. Ideální já v sobě shrnuje prvky chtěného já (jaký bych chtěl být) a požadovaného já (jaký bych měl být). Toto ideální já je poté srovnáváno s aktuálním já (jaký jsem) a celé dohromady to ukazuje sebepřijetí jedince. Tyto prvky ukazatele sebepřijetí mohou často odhalit rozpor mezi reálným a ideálním já. Rozpor poté u dospívajícího může vést k pocitům viny či úzkosti. Dospívající je zklamán sám ze sebe, snižuje to jeho sebevědomí i jeho sebeobraz a může to vést k situacím, kdy se snaží ideální já něčím nahradit – snahou zalíbit se ostatním apod.

Důležitým činitelem při vytváření osobní identity jsou i vzory a ideály, mezi kterými se mladý člověk rozhoduje. Dospívající odmítá dosavadní vzory a hledá nové. (Vágnerová; 2005) Právě vzory hrají u dospívajících velkou roli. Snaha chovat se a vyznávat hodnoty jako můj vzor či mu být podobný je v dospívání velmi silná.

„*Adolescence je vrcholem osobního zápasu o identitu*“. Mít identitu znamená znát odpověď na otázku, kdo jsem, znát sám sebe, rozumět svým citům, vědět, kam patřím, kam a k jakým hodnotám směřuji, čemu doopravdy věřím, v čem je smysl mého života. Znamená to jistotu sebou samým, zodpovědnost za své činy, realistické sebevědomí, znalost svých možností. Znamená to být pevně zakotven v tradici a podílet se aktivně na tvorbě budoucnosti, osobní i společenské. Znamená to mít větší podíl na vlastním životě. (Říčan; 2006)

2.6. Postavení adolescentů v právním systému ČR

V právním systému České republiky rozlišuje na základě věku několik druhů právní odpovědnosti a tím i míry samostatnosti jedinců. Od narození do patnácti let je dítě vzhledem ke svým rozumovým schopnostem považováno za právně nezpůsobilé - trestně neodpovědné, a plnou odpovědnost za jeho chování nesou rodiče. Společnost mimo jiné chrání děti před sexuálním zneužíváním. Sex s osobou mladší 15 let je vždy považován za trestný čin znásilnění.

V patnácti letech se z dítěte dle zákonů České republiky stává nezletilý mladiství. Zákon považuje takového jedince za přiměřeně rozumově vyspělého a tedy i částečně trestně odpovědného za své jednání. Dospívající již chápe, že společnost vyznává určité hodnoty a řídí se obecně platnými normami a zákony. Často se však ve snaze o odlišení a vymezení proti autoritám snaží vymezit i proti pravidlům a normám společnosti, zkouší, kam až může zajít. Při porušení zákona se na dospívající proto vztahuje poloviční trestní sazba.

Mladiství dostává občanský průkaz a může rozhodovat o některých věcech sám bez souhlasu rodičů, kteří však dále zůstávají jeho zákonnými zástupci. Sám může rozhodovat např. o některých zdravotních zákrocích, může získat řidičské oprávnění třídy A1 nebo se může zapojit do pracovního procesu. Od tohoto věku může také legálně provozovat sexuální aktivity.

Nejdůležitějším mezníkem v právním řádu je věk 18 let. V den osmnáctých narozenin se z nezletilého mladistvého stává zletilý dospělý - komplexně způsobilý k veškerým právním úkonům a tedy i plně trestně odpovědný. Od osmnácti let může jedinec v ČR např. získat řidičské oprávnění, uzavřít manželství, má právo volit, konzumovat alkohol, kouřit... (Zákon č. 218, 2003 Sb., Zákon č. 40, 2009 Sb.)

Zákon předpokládá, že po osmnáctém roce je jedinec zcela obeznámen s hodnotami, normami a zákony naší společnosti – resp. našeho státu, dokáže se jimi řídit a případně i předávat je dalším generacím.

Shrnutí

Období kolem patnáctého roku je náročnou etapou života, ve které se odehrává velké množství změn fyzických, psychických i sociálně právních. Končí období dětství a přibližuje se období dospělosti. Mění se postava – zvýrazňují se sekundární pohlavní znaky, myšlení se stává komplexnější, názory jsou vyhraněnější a kritičtější, ve snaze o nezávislost dochází k vymezení se proti dosud uznávaným autoritám a jejich hodnotám – především rodičům.

Pro toto období je důležitá identifikace jedince s vrstevnickými skupinami a ideologickými vzory. Vrstevnické skupiny jsou tolerantnější k chování dospívajících, poskytují jim sociální bezpečí, účast a pochopení. Zároveň ale mají vlastní normy a hodnoty, kterými se její členové řídí. Objevují se také tzv. „první lásky“ a sexuální zkušenosti. Veškeré prožívání je v tomto věku velmi intenzivní, a často je doprovázeno náhlými výkyvy nálad.

Stejně jako se mění jedinec v průběhu dospívání, mění se i jeho hodnoty. Kriticky posuzuje hodnoty rodičů a „konzervativní“ hodnoty společnosti a zpočátku nekriticky přijímá hodnoty vrstevnických a zájmových skupin, které uznává. Při hledání vlastního já hledá svůj vlastní systém hodnot, který by vyhovoval jeho měnící se osobnosti.

Jedinec v tomto věku není dítě, ale není ani dospělý. Právní řád společnosti mu proto přiznává některá práva a povinnosti, ale jen v omezeném rozsahu.

Veškeré tyto změny mají jediný cíl, a to připravit dospívajícího k převzetí odpovědnosti za sebe a své jednání, připravit jej na dospělost.

3. Hodnoty na přelomu století

Hodnotový systém každé společnosti je průřezem hodnot osvědčených v minulosti, ustálených v současnosti a zároveň respektuje hodnoty blízké budoucnosti. Je tvořen hodnotovou orientací každého jedince, přičemž zpětně je orientace každého jedince celým systémem společnosti silně formována. (Semrád, 2013)

Hodnotovým systémem a hodnotovým žebříčkem se zabývá např. B. Kraus (2006). Podle něj „hodnoty, s nimiž se člověk ztotožňuje a vyznává je, tvoří jeho hodnotový systém. Celý komplex oněch hodnot uspořádaných do jakéhosi žebříčku tvoří hodnotový systém každého jednotlivce.“ B. Kraus (2006) dále hovoří o strukturovanosti hodnotového systému a možnosti jeho rozdělení na materiální a duchovní hodnoty. Hodnotová orientace podle něj prozrazuje zaměřenost osobnosti, je součástí motivace a autoregulace chování.

Hodnota je ve své podstatě pojem velmi univerzální - za hodnotu lze považovat např. každý prvek osobnosti. Jedná se o pojem, který jedinec či společnost vyzdvihuje, neboli preferuje, jako například inteligence, charakterové rysy (upřímnost, čestnost), motivy našeho jednání (sebeaktualizace, úspěšnost), naše ideály či zájmy. Hodnotami ale mohou být i fyzické vlastnosti (krása, síla, zdraví), vlastnosti temperamentu, charakteristiky emocionálního chování či vše, k čemu směřuje lidské poznání (Cakirpaloglu, 2004).

Hodnoty jsou individuální, skupinové nebo univerzální. Hodnota může být cílem, ke kterému směřujeme, nebo nástrojem, jak dosáhnout svého cíle. Hodnoty mají i své funkce. Adaptující hodnoty nám pomohou s přizpůsobením se novému prostředí. Ochranné hodnoty souvisí s obranou našeho Ega. Poznávací hodnoty jsou spojeny s kognitivními potřebami. Hodnotami mohou být různé zájmy a známe i sebeaktualizující hodnoty.

Hodnoty jsou vědomé nebo nevědomé. Hodnoty jsou potenciální či aktuální, pozitivní či negativní. Z hlediska času lze hodnoty rozdělit na minulé, současné a budoucí. Minulé vyplývají z historicky zobecněných zkušeností, současné jsou ty aktuální a budoucí jsou naše záměry a cíle. Hodnoty jsou nejlépe reprezentovány konkrétními postoji dané osoby či společnosti. (Cakirpaloglu, 2004).

Dorotíková píše, že hodnotami jsou všeobecně platné normy lidského chování. Hodnotami tak dle ní nemohou být výlučně individuální hodnoty. Pokud by totiž všichni lidé jednali pouze podle toho, co jen oni sami považují za hodnotné, byla by společnost vystavena nebezpečí nihilismu, zvrů, egoismu a destrukce. Je proto žádoucí, aby společnost v zájmu svého správného fungování i v zájmu svých členů trvala na „vyšších“ hodnotách, které jsou nezpochybnitelné, a pro tento jejich charakter vyžadovala jejich všeobecné uznání, tedy viděla v nich jakési „závazné“ normy. (Dorotíková, 1998)

Hodnotami je to, o co usilujeme nebo co potřebujeme. Pokud nás nějaká věc nezajímá, nebudeme o ni usilovat, nestane se pro nás hodnotou. Existuje mnoho faktorů, na základě kterých se rozhodujeme, co pro nás bude hodnotou. Těmito faktory jsou zájmy, prožitky, touhy, záměry nebo očekávání.

3.1. Hodnotová orientace

Hodnotová orientace je komplexním jevem, jehož znalost nám umožňuje předpokládat pravděpodobné chování jedince v jednotlivých životních situacích. Její regulace pak přímo ovlivňuje jednání a chování daného jedince. (Semrád, 2013)

Studium hodnotových orientací člověka, jeho životních postojů a preferencí je jednou z nejsložitějších a nejkompexnějších oblastí, na kterou se lze ve společensko-vědním výzkumu zaměřit. V této souvislosti uvádí např. Prunner, že je s podivem, že ačkoliv jsou hodnoty úzce vázány na výchovu, neexistuje mnoho pedagogicky orientovaných empirických šetření. Situace je ještě komplikovanější v případě, kdy se cílovou skupinou stávají děti a mladí lidé, jejichž osobnost se stále dynamicky vyvíjí a podléhá mnoha vnějším tlakům a vlivům a zároveň také vnitřním biologickým zákonitostem. Studium této problematiky také ztěžuje nejednotné vymezení základních pojmů a velké množství definic a teorií, které jsou s touto oblastí spojeny.

Hodnotová orientace se často zaměňuje za „hodnotový žebříček“, „hodnotový systém“, „strukturu hodnot“, „hodnotový rámec“. Společně s konceptem hodnotových orientací se výše uvedené pojmy v literatuře objevují velmi chaoticky. Někteří autoři přeskakují z pojmu na pojem, aniž by jednotlivá slova konkrétněji definovali. Jiní autoři používají různé výrazy jako synonyma. Některé publikace se zabývají pouze

jedním z těchto pojmů, jiné se snaží o oddělení jednotlivých pojmů od sebe navzájem pomocí definování rozdílů mezi nimi. Tato práce se bude dále zabývat pouze pojmem „hodnotová orientace“. Aby jej bylo možné nějakým způsobem vymezit, zaměří se tato kapitola právě na pojmy, které bývají za hodnotovou orientaci často zaměňovány. Prudký (2009) je popisuje takto:

- Hodnotové preference jsou označením pro hierarchizaci hodnot, pro fakt porovnávání hodnot mezi různými úrovněmi. Hodnotové preference jsou synonymem pro hodnotový žebříček a priority hodnot. Pokud bychom se zabývali těmito koncepty, bude nás zejména zajímat, jaké je pořadí hodnot a která z přijatých hodnot je nejdůležitější pro jednotlivce, skupiny nebo pro celou populaci.
- Hodnotový rámec vyjadřuje prostor, v němž se v daném subjektu dějí hodnotová vnímání. Tento prostor může být rozdílný. Například u adolescentů, kteří ještě nemají pevnější základ dříve interiorizovaných hodnot. Naopak hodnotový rámec je velmi zřetelný a pevný u tradičních, dlouhodobě působících institucí či u jedinců z vyšších věkových kategorií.
- Hodnotová struktura vyjadřuje fakt, že hodnoty existují v subjektu jako určitý uspořádaný celek vzájemně provázaných atributů hodnot daného nositele. Tento celek znamená provázání jeho hodnotových preferencí, hodnotových orientací a hodnotového rámce.
- Hodnotová orientace přesněji vysvětluje příčiny lidské činnosti, příčiny, proč lidé jednájí tak a ne jinak. To, co hodnotovou orientaci odlišuje od ostatních součástí strukturace hodnot, je důraz na zaměřenost, působnost, tendence a zacílení. Hodnotové orientace jsou blízké obsahům hodnotových typů. Otázky spojené s poznáváním hodnotových orientací se týkají jednak převahy podob těchto orientací a také charakteristik jejich nositelů.

Většina sociologických studií, které se hodnotami zabývají, se zajímá pouze o to, jaký má zkoumaná populace hodnotový žebříček. Avšak přední příčky hodnotových žebříčků bývají v rámci většiny studií obsazeny stále stejnými hodnotami. K těm, které lidé označují za nejdůležitější, patří např. láska, rodina, zdraví, přátelství a mír. V různých obměnách se tyto hodnoty vyskytují mezi nejpreferovanějšími. Pedagogický výzkum se však musí zabývat otázkou, proč tomu

tak je a jak je potřeba změnit či upravit výchovné metody, aby byly více podpořeny hodnoty, které považuje v současnosti za stěžejní – ekologie, solidarita atd.

Typologie hodnotových orientací umožňuje zařadit respondenty podle vybraných kritérií do určitých skupin (typů). Každou skupinu je pak možné charakterizovat pomocí souboru hodnot, který je jistým způsobem konzistentní. Na základě zařazení jedince do určitého typu hodnotové orientace tedy nezískáme pouze informace o jeho hodnotových preferencích, ale také můžeme odhadovat zacílení jeho činností či směr jeho jednání. (Prudký, 2009) Při znalostech hodnotových orientací můžeme také lépe na jedince působit z výchovného hlediska.

3.2. Vybrané koncepty výzkumu hodnot

Hodnoty se s rozvojem humanitních věd dostávaly do centra zájmů, ale pro jejich vědecké ukotvení bylo třeba vypracovat koncepty hodnot, které umožňovaly jejich empirické bádání. Již ve 30. letech 20. století vytvořili Gordon W. Allport a Philip E. Vernon nástroj nazvaný Study of Values. Specifikovali tak šest hodnotových orientací – teoretická, ekonomická, estetická, sociální, politická a náboženská. Dotazník byl poměrně rozsáhlý, obsahoval 120 položek, pro každou orientaci dvacet.

Tyto koncepce byly vystaveny na typologii, která považuje hodnoty za samostatné, stabilní prvky. Protože však začala převládat představa, že každý jedinec si vytváří individuální flexibilní hierarchii hodnot dostupných z kultury, byly tyto koncepce postupně opouštěny.

3.2.1. Koncept Miltona Rokeache

V sedmdesátých letech koncipoval svou teorii Milton Rokeach ve své knize Nature of Human Values. Hodnoty chápe jako „trvalé přesvědčení o tom, že specifický způsob jednání nebo cíleného stavu existence je osobně i společensky výhodnější než opačný či protilehlý způsob jednání nebo cílový stav existence“ (Prudký, 2009, s. 74). Hlavním přínosem Rokeachovy koncepce je, že se pokouší zachytit hodnoty jako provázený systém, který ovlivňuje každodenní lidská rozhodnutí. Jeho koncepce hodnot vychází z hierarchie potřeb Abrahama H.

Maslowa. Předpokládá, že lidé (členové určité společnosti, kultury) vyznávají podobné hodnoty, ale jejich různou mírou ovlivnění a uznávání a různou kombinací vzniká velké množství hodnotových hierarchií. Každá hierarchie je pak specifickým znakem jednotlivcovy osobnosti.

V roce 1973 vyvinul Rokeach hodnotový inventář (Rokeach Values Survey, RVS), který se stal po dlouhou dobu nejužívanějším nástrojem pro empirické zkoumání hodnot, neboť je v něm utříděno široké spektrum hodnot, které byly pečlivě definovány na základě testů reliability. V tomto dotazníku, který má celkem 36 položek, jsou hodnoty rozděleny na terminální a hodnoty instrumentální. Terminální (cílové) hodnoty definují konečný stav – to, o co má smysl usilovat. A instrumentální hodnoty – prostředky a možnosti vedoucí k dosažení cílových hodnot – způsoby chování a jednání.

Tabulka č. 2. Cílové a instrumentální hodnoty M. Rokeache

(Zdroj: Nakonečný, 1999, s. 142)

cílové hodnoty	instrumentální hodnoty
- pohodlný život	- ambice (cíle, aspirace)
- vzrušující život	- tolerance (otevřenost)
- pocit, že bylo něčeho dosaženo	- kompetence (schopnost, účinnost)
- svět v míru	- radost (lehké srdce, účinnost)
- rovnost (stejně příležitosti)	- čistota (pořádný, milý)
- jistota pro rodinu	- odvaha (stát za přesvědčením)
- svoboda, nezávislost	- shovívavost (promíjet jiným)
- štěstí (spokojenost)	- pomoc druhým (starat se o jejich blaho)
- vnitřní harmonie	- čestnost (upřímnost, pravdivost)
- zralá láska	- fantazie (smělost, tvořivost)
- národní jistota	- nezávislost (soběstačnost)
- příjemnost	- intelekt (inteligentní, reflexivní)
- spasení (k věčnému životu)	- logičnost (konzistentní, racionální)
- sebeúcta	- láskyplnost (něžný, oddaný)
- společenské uznání	- poslušnost (vědomý povinnosti)
- pravé přátelství	- zdvořilost (dobře vychovaný)
- moudrost (porozumění životu)	- odpovědnost (spolehlivý)
	- disciplinovanost (zdrženlivý)

3.2.2. Koncept Ronalda Ingleharta

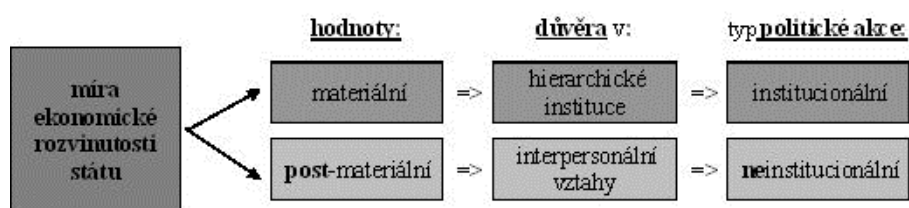
Dalším významným autorem hodnotové koncepce je Ronald Inglehart, který vychází z Maslowovy teorie hierarchie potřeb a také přímo navazuje na Rokeachovy práce. Z jeho tezí, které poprvé vyšly v knize „The Silent Revolution: Chancing Values and Political Styles among Western Publics“ (1977), vzešla klasifikace hodnot na materiální a postmateriální.

Stěžejní myšlenkou jeho teorie je že: *„Hodnoty materiální začaly být nahrazovány hodnotami postmateriálními. Cílovou hodnotou se stala možnost svobodné seberealizace individua, participace na politických rozhodnutích, účast na správě věcí a kvalita života v kvalitním životním prostředí“* (Rabušic, 2000, s. 3).

Autor vychází z Maslowova předpokladu návaznosti, že nejdříve musí být uspokojeny potřeby materialistické, teprve potom mohou být uspokojovány potřeby „vyšší“. (obr. č. 1) Z tohoto předpokladu formuloval hypotézu vzácnosti: *„Období ekonomického dostatku a bezpečí vede k přesunu potřeb k relativně vzácnějším hodnotám, jako jsou seberealizace, vyšší participace, rozsáhlejší a bohatší sociálně – politická existence. A opačně, doba úpadku vyvolává vyšší orientaci na ekonomické a další materiální hodnoty“* (Inglehart in Prudký, 2009, s. 74).

Obr. č. 1: Schéma hodnot dle R. Ingleharta

Zdroj: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=205&lst=116>

Další hypotéza, kterou formuloval na základě myšlenky, že ke změnám dochází pomalu, téměř neviditelně, vychází z důležitosti učení při tvorbě hodnot. Zkušenost s převahou materialistických či post materialistických hodnot v období adolescence je podle Ingleharta (In Prudký, 2009) stěžejní pro vytvoření hodnotových struktur, které si pak mají jedinci tendenci uchovávat po celý život. Z této hypotézy vyplývá, že hodnotové struktury v dané společnosti jsou vysoce stabilní a nemění se najednou, ale pomalým posunem hodnot mezi generacemi. Ovšem řada současných výzkumů

a potvrzuje to i reálná výchovně vzdělávací praxe ukazuje, že hodnotová orientace dostává svůj základ v nejtělejší době dětství.

Inglehartova teorie vzbudila velký zájem. Na základě mnohých empirických výzkumů z nejrůznějších částí světa, které uspořádal, interpretoval a nakonec souhrnně publikoval v knize „Modernization and Postmodernization“ (1997), v níž se prostřednictvím empirických dat snaží doložit, že proces modernizace dospěl ve vyspělých společnostech k obratu a začal se pohybovat po nové trajektorii, kterou nazývá pozdní modernitou. (Rabušic, 2000, s. 4).

3.2.3. Koncept Shaloma H. Schwartze (PVQ)

V poslední době se stala hodně uznávanou a užívanou koncepcí hodnot, co by základem pro empirické výzkumy, koncepce S. H. Schwartze. Jeho koncepce je velice přínosná především vzhledem k tomu, že se při formování své teorie snažil o celostní pojetí hodnot. Jeho teorie je celostní, neboť se snaží pojmut význam hodnot nejen pro jedince, ale také význam hodnot z hlediska skupin i celých společností. Vnímá hodnoty jako základní prvek pro porozumění fungování lidské společnosti. Ve svých pracích se snaží zjistit, jestli existuje nějaká univerzální struktura hodnot společná všem lidem.

Při svém definování hodnot se nijak neliší od převažujícího diskurzu (např. podobně jako Rokeach) a pojímá hodnoty jako přesvědčení o žádoucích cílech v životě lidí. Zároveň pracuje s hodnotami jako kritérií (vodítky) pro výběr a ospravedlnění chování a pro oceňování lidí a událostí. Pro pojmové ukotvení termínu hodnota Schwartz (2007) sumarizoval šest formálních vlastností (prvků) hodnot následovně:

1. Hodnoty jsou přesvědčení, která jsou neoddelitelně spjata nikoliv s objektivními fakty, ale spíše s emocemi, které vzbuzují.
2. Hodnoty se vztahují k žádoucím cílům, které motivují jednání.
3. Hodnoty přesahují konkrétní činy a situace značnou měrou abstrakce. Tato abstraktnost odlišuje hodnoty od užších pojetí, jako jsou normy a postoje, které bývají obvykle vztaženy k určitým akcím, objektům či situacím.

4. Hodnoty slouží jako standardy či kritéria. Hodnoty provází výběr nebo hodnocení akcí, politiky, lidí a událostí. Lidé rozhodují, co je dobré či špatné, oprávněné či neoprávněné, co stojí za to udělat a čemu se raději vyhnout na základě možného porovnání se svými uznávanými hodnotami. Vliv hodnot na každodenní rozhodnutí je zřídka vědomý. Hodnoty vstupují do vědomí, až při procesu rozhodování.
5. Hodnoty jsou seřazeny podle důležitosti ve vzájemném vztahu. Lidské hodnoty tvoří uspořádaný systém hodnotových priorit, které charakterizují člověka jako jednotlivce. Tento hierarchický rys odlišuje hodnoty od norem a postojů.
6. Důležitost hodnot, které řídí jednání, je relativní. Každý postoj, názor, chování je důsledkem více než jedné hodnoty. Postoje a chování určuje porovnávání důležitosti a oprávněnosti hodnot. Hodnoty jsou relativní na základě kontextu situace a důležitosti pro jedince.

Schwartz přišel s novým dělením hodnot a to na základě motivačního cíle, který jednotlivé hodnoty reprezentují. Tyto motivační cíle vychází z lidských potřeb, které jsou společné všem lidem z různých společností. Řeháková (2006, s. 108) těmto potřebám připisuje termín „universální požadavky lidské existence“ a udává je takto:

1. Potřeby jedince jako biologického organismu,
2. Nezbytnost koordinace lidské interakce,
3. Potřeby směřující k přežití a zabezpečení zájmů skupin.

Výsledkem takovéto klasifikace je osm podob motivačních typů hodnot (Schwartz In Prudký 2009): Prosocial (orientovaný na sociální, prosociální), restrictive conformity (omezující přizpůsobivost, restriktivní konformismus), enjoyment (požitky), achievement (výkonnost, úspěch), maturity (zralost), self-direction (samostatnost, sebeřízení), security (bezpečí), power (moc).

Na základě empirických analýz a po několika úpravách bylo odvozeno 10 hodnotových typů:

1. Samostatnost (self-direction): Cílem je nezávislost myšlení a výběru jednání, tvořivost, zvědavost. Motivační typ byl odvozen z potřeb kontrolovat a ovládat a z potřeby autonomie a nezávislosti.

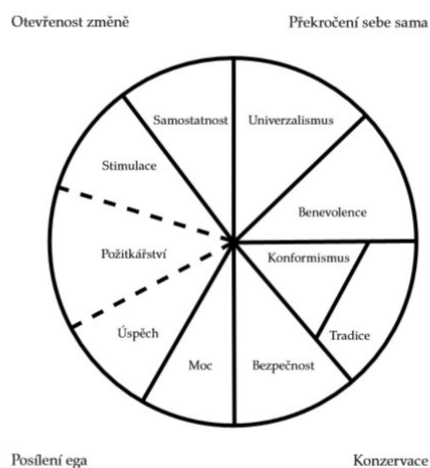
2. Stimulace (stimulation): Cílem je vzrušení, novota, výzva. Typ byl odvozen z předpokladu, že k optimální úrovni aktivace je potřebná pestrost a mnohotvárnost podnětů.
3. Požitkářství (hedonism): Cílem je požitek, rozkoš, smyslové uspokojení. Hodnotový typ byl odvozen z potřeby požitků a z potěšení, které vzniká na základě jejich uspokojování.
4. Úspěch (achievement): Cílem je osobní úspěch, který se projevuje prostřednictvím schopnosti posuzované podle sociálních standardů. Kompetentní vystupování je podmínkou pro získání zdrojů pro přežití, pro úspěšné sociální vztahy a pro úspěšné institucionální fungování.
5. Moc (power): Cílem je dosažení sociálního statusu a prestiže, kontrola nebo dominance nad lidmi a zdroji. K tomu je potřebný určitý stupeň statové diferenciace. Pro ospravedlnitelnost tohoto faktu je nezbytná akceptace faktu, že moc je hodnota.
6. Bezpečnost (security): Cílem je vlastní bezpečnost, harmonie a stabilita, ale také bezpečnost společnosti a vztahů. Tento hodnotový typ vyplývá ze základních individuálních a skupinových požadavků.
7. Konformismus (conformity): Cílem je sebekázeň v jednání, zálibách a popudech, u nichž je pravděpodobné, že by mohly znepokojit nebo ohrozit ostatní a porušit společenská očekávání nebo normy. Typ je odvozen z předpokladu, že jedinci potlačují sklony, které by mohly být společensky rušivé.
8. Tradice (tradition): Tradiční způsoby chování u různých skupin na celém světě se stávají symbolem skupinové solidarity, výrazem jedinečnosti skupiny a předpokládaným garantem jejího přežití. Motivačním cílem tradičních hodnot je respekt, oddanost a přijetí zvyků a ideálů, které ta která kultura nebo náboženství zavádí.
9. Benevolence (benevolence): Jde o úžeji definovanou verzi dřívějšího prosociálního typu. Pro-sociální typ se týkal zájmu o prosperitu všech lidí, benevolence se soustřeďuje na zájem o prosperitu těch, s nimiž jsme v každodenním kontaktu.
10. Universalismus (universalism): Tento typ zahrnuje dřívější „zralost“ a část „pro-sociálního typu“. Cílem je pochopení, uznání, tolerování a ochrana prosperity

všech lidí a přírody. Je nutné akceptovat druhé, kteří jsou jiní a jednat s nimi spravedlivě, jinak to povede k životu ohrožujícím střetům a ke zničení zdrojů nezbytných pro život (Řeháková, 2006, s. 109).

Těchto deset hodnot znázorňuje Schwartz v kruhovém diagramu značícím hodnotové kontinuum viz. obr. č. 2. Na obrázku jsou také znázorněny čtyři nadřazené faktory, které vznikly faktorovou analýzou. Patří mezi ně otevřenost ke změně (Openness to change), která je sycena hodnotami samostatnost, stimulace a požitkářství. Dále posílení ega (self-enhancement), které je syceno úspěchem a mocí. Konzervativnost (Conservation), která je sycena bezpečností, konformizmem a tradicí. A nakonec sebepřekročení (self-transcendence), které je syceno benevolencí a universalismem.

Obr. č. 2: Schéma hodnot dle S. H. Schwartze

Zdroj: Schwartz (2002) in Řeháková (2006)

Schwartz (2006) dále rozvádí úlohu těchto faktorů a popisuje jejich funkci jako dvě osy. První osu představuje posílení ega vs. sebepřekročení. Úspěch a moc je tedy v hodnotovém rozložení dle Schwartze oponentem benevolenci a universalismu. Druhou osu tvoří otevřenost ke změně vs. konzervativnost. Samostatnost a stimulace zde stojí proti bezpečnosti, konformizmu a tradici. Požitkářství staví Schwartz na pomezí otevřenosti ke změně a sebepřekročení.

První nástroj, který byl vyvinut na základě Schwartzovy teorie, je znám pod názvem „Schwartz Value Survey“. Je tvořen dvěma inventáři hodnot. První obsahuje

30 položek popisujících žádoucí cíle, kterou jsou vyjádřené podstatným jménem. Druhý obsahuje 26 nebo 27 položek popisujících potenciaální žádoucí způsoby dosahování cílů, vyjádřené přídavným jménem (Schwartz, 2006).

Zde je zřejmý vliv Rokeacheovy teorie, z které Schwartz původně vycházel. Každá hodnota je pro upřesnění popsána v závorce. Každá položka popisuje jeden motivační cíl jedné hodnoty z desíti hodnotových typů. Respondent posuzuje na devítibodové stupnici, jak moc jsou pro něj dané hodnoty důležité jako řídicí principy v jeho životě (7 – extrémně důležité, až -1 – protiklad k mým hodnotám) (Schwartz, 2006).

Negativa této metody je časová náročnost a také velký důraz na abstraktní myšlení, což znemožňovalo výzkumy u lidí, kteří mají nižší vzdělání a dětem a mládeži.

Aby byly výše zmiňované problémy odstraněny, byl vyvinut druhý instrument, který je znám jako Portrait Values Questionnaire (hodnotové portréty). Tento nástroj je konkrétnější a tím dostupnější pro všechny skupiny - byl vyzkoušen i na dětech od 11let. (Schwartz, 2006). PVQ obsahuje slovní popis čtyřiceti různých lidí. Každý portrét popisuje osobní cíle, touhy, nebo přání, které směřují k popisu jednoho hodnotového typu. Např.: „Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něho důležité. Rád dělá věci svým vlastním jedinečným způsobem“, což popisuje člověka, pro kterého je důležitá samostatnost a tvořivost. Dotazník je uveden větou: „Nyní Vám stručně popíši určité lidi. Přečtěte si, prosím, každý popis a označte, jak moc se Vám daná osoba podobá či nepochodá.“ Tuto podobnost respondent určuje na šesti stupňové škále, kde 6 – velmi se mi podobá, 5 – podobá se mi, 4 – podobá se i trochu, 3 – podobá se mi málo, 2 – nepochodá se mi, 1 – nepochodá se mi vůbec.

Původní čtyřiceti položková verze se dočkala i dalších úprav, a sice svého zkrácení. Tvůrci European Social Survey vybrali PVQ jako hlavní výzkumný nástroj, ale redukovali tento nástroj na 21 položek. Každý hodnotový typ (orientace) byl popsán dvěma portréty, jen universalismus je popsán třemi portréty.

PVQ 21, jak je často tento dotazník označován, bude využit i v praktické části této diplomové práce.

3.2.4. Metoda párového srovnání hodnot dle Saka

Hodnotové hierarchie ukazují preferenci zkoumaných jednotlivých hodnot u jednotlivců či skupin. „*Preference jednotlivých hodnot však nejsou rozloženy v souboru nahodile, bez vzájemných souvislostí mezi jednotlivými hodnotami.*“ (Sak, 2000, s. 78) Sak při tvorbě základních hodnotových orientací předpokládal, že „*hodnotový systém jedince, skupin či generací je vnitřně konzistentní, má svou systémovou logiku, vycházející z hodnotové orientace subjektu.*“ (Sak, 2000, s. 78)

Snažil se z dílčích hodnotových preferencí abstrahovat základní hodnotové orientace. K naplnění tohoto výzkumného cíle použil metodu faktorové analýzy, která vycházela ze základní korelační matice jednadvaceti hodnot. Tato matice určila míru vzájemné svázanosti jednotlivých proměnných. Snahou Saka bylo „*získat takové faktory, aby faktorové koeficienty každého faktoru byly u několika proměnných co nejvyšší a u ostatních co nejnižší. K získání takových faktorů byla použita metoda rotace faktorů Varimax.*“ (Sak, 2000, s. 78) Díky faktorové analýze bylo získáno sedm faktorů, které vyjadřují obecnější hodnotové orientace (Sak, 2000):

1. egoisticko-materialistická hodnotová orientace: tento faktor je tvořený hodnotami majetek, plat, další příjmy, společenská prestiž, soukromé podnikání a úspěšnost v zaměstnání. Nositelé této hodnotové orientace se chtějí prosadit, chtějí být v centru pozornosti, ale nechtějí pro společnost a pro druhé lidi nic přinést. Cílovou životní dominantou je majetek a jeho získávání. Nejvíce sytí tento faktor hodnota majetek, dále plat a další příjmy a následují prostředky k získání majetku.

2. profesně-rozvojová hodnotová orientace: druhý faktor tvoří hodnoty vzdělání, rozvoj vlastní osobnosti, zajímavá práce, úspěch v zaměstnání. Tato orientace je zajímavým způsobem konzistentní, přičemž vlastně spojuje dvě dimenze, které se prolínají. Nositelé této orientace mají tvořivý a aktivní přístup k životu. Seberozvoj vlastní osobnosti, který je pro ně velice důležitý, spojují se svou prací. Očekávají od ní tvořivost a zajímavost, stimulující jejich osobní rozvoj. Práci a rozvoj spojuje hodnota vzdělání, instrument k zajímavé a úspěšné práci i k vlastnímu seberozvoji, ale současně také cílová hodnota přinášející seberealizace z poznávání.

3. reprodukční hodnotová orientace: faktor sytí hodnoty životní partner, rodina a děti, láska. Vyjadřuje zájem lidského rodu na svém zachování cestou biologické

reprodukce. Tato hodnotová orientace znamená naprogramování jedinců v reprodukčním věku na činnosti z hlediska lidského rodu životně důležité, na rozmnožování a vytváření podmínek pro růst a socializaci dětí.

4. globální hodnotová orientace: tuto hodnotovou orientaci vyjadřují hodnoty zdravé životní prostředí, mír, zdraví ve svém celku a propojení. Vyjadřuje zájmy celého lidského rodu, zdraví jako nejvyšší hodnota lidského jedince. Podobný význam, jako má pro jedince zdraví, mají pro lidský rod mír a životní prostředí. Globální a reprodukční hodnotová orientace představují dvě stránky existence lidské civilizace.

5. liberální hodnotová orientace: faktor je tvořený hodnotami svoboda, demokracie, soukromé podnikání. Nejsilněji je faktor sycen hodnotou svoboda, která nejobecněji vyjadřuje podstatu liberální hodnotové orientace. Zbývající dvě hodnoty jsou konkretizací do dvou oblastí života společnosti člověka, do politického a ekonomického života. Spojení soukromého podnikání se svobodou a demokracií dává soukromému podnikání jiný obsah než u materiálně-egoistické hodnotové orientace, kde je podnikání spojeno s majetkem a příjmy. V liberální orientaci znamená soukromé podnikání promítnutí idealistické dominantní hodnoty svobody do sféry práce a ekonomiky.

6. sociální hodnotová orientace: faktor je sycený hodnotami veřejně prospěšná práce, politická angažovanost, společenská prestiž, být užitečný druhým lidem. Jedince vede k překračování sebe sama, k interakcím a vztahům k druhým individuům, primárním sociálním skupinám a k lidským pospolitostem. Sociální hodnotová orientace směřuje člověka k sociální integraci a umožňuje jedinci překračovat individuální dimenzi. Tato orientace má několik rovin v sociální realitě. „Být užitečný druhým lidem“ představuje intimní rovinu vztahu člověka k člověku, „veřejně prospěšná práce“ koresponduje s komunální rovinou a „politická angažovanost“ směřuje do obecné roviny politického systému.

7. hédonistická hodnotová orientace: vytvářejí ji hodnoty koníčky a zájmy, přátelství, láska. O obsahu této orientace vypovídá záporná korelace s hodnotami rodina, děti a politická angažovanost. Hédonistická orientace je alternativou k orientacím na rodinu, společnost, hromadění majetku i profesi. Významnou součástí orientace jsou mezilidské vztahy, ovšem vztahy, které jedince nesvazují. Také

aktivita člověka daná touto orientací má nezávazný charakter, nevyžaduje velkou odpovědnost a kooperaci s druhými lidmi a vyšší sociální kooperaci.

Sak (2000) se ve své práci zamýšlí nad validitou verbálně vyjadřovaných vztahů k hodnotám. Za relevantní výpověď o hodnotovém systému je podle autora považováno pouze jednání člověka. Z tohoto důvodu považuje metodiku párových hodnot za vhodnou při zkoumání hodnotových orientací. Tato metodika pracuje vždy s dvěma protikladnými hodnotami a modeluje určitou hodnotovou tenzi, v níž respondent provádí axiologické rozhodnutí. Respondentovi je předložena 5ti-stupňová škála, jejíž krajní stupně 1 a 5 verbálně charakterizují konkrétní hodnotovou orientaci. Aby bylo možné dát respondentovi na výběr ze dvou hodnotových orientací, které jsou syceny vždy několika hlavními hodnotami, operacionalizoval autor jednotlivé hodnotové orientace krátkým a výstižným výrokem. Např. reprodukční hodnotová orientace je reprezentovaná výrokem „žít pro rodinu a vychovávat děti“ a tento výrok je dán do páru se sociálním typem hodnotové orientace, který charakterizuje výrok „pomáhat a být užitečný druhým lidem“. Volbou stupně na škále určuje respondent svoji pozici ve vztahu k těmto dvěma výrokům.

Sak pracuje s metodikou párového srovnávání. Největší výhodou této metody je, že respondent si musí vybrat mezi dvěma protikladnými hodnotami a tak se tato volba přibližuje reálnému procesu volby mezi hodnotami.

3.3. Hodnoty české mládeže

Ve společnosti obecně vystupuje do popředí význam hodnot spjatých s osobnostní rolí vzdělanosti, kultury, ochrany životního prostředí a role mezilidských vztahů a solidarity. Podle Skalkové však tlakem globalizace některé socializační vlivy působí především na mládež rozporuplně (volný pohyb osob i informací, internet aj.). Systém mravních a kulturních hodnot, které reprezentuje rodina a škola se střetává se světem, jenž mládež obklopuje a v němž žije – kult konzumu, uspokojení z „životních úspěchů“, založených na egoismu či přímo na nepoctivosti a podvodu. Pod tlakem okolí pak do popředí vstupuje touha po svobodném životě bez závazků, nezájem o věci veřejné, životní styl individuálního sebeuspokojení.

Otevírat a řešit tyto složité hodnotové problémy dospívajících znamená reagovat aktivně na nové situace, vznikající v kontextu globalizujícího se světa. Je potřeba učit žáky vést dialog, věcně diskutovat, argumentovat, hájit své názory a postoje, naslouchat druhým, učit společně hledat řešení problémů a překonávat překážky na základě důvěry, spolupráce a tolerance, pomáhat rozvíjet pozitivní sociální vztahy a solidaritu. (Skalková, 2004)

Před rokem 1989 u nás prováděly výzkumy hodnot dospívající generace např. Holda (1983), Káňová (1981). Oficiálně se v těchto výzkumech ukázalo, že „*mládež je celkově pozitivně orientovaná ve smyslu hledání a uznávání společensky žádoucích hodnot*“ (Taxová, 1987, s. 145). Na druhou stranu Taxová (1987) poukazovala, že mládež vyznává, ale otevřeně se k tomu nepřiznává, hodnoty, které jsou individualistické, a označila je za pseudohodnoty. Jsou to užívání si života a dostatek peněz. Mládež byla již v té době hédonisticky orientovaná, jen oficiální výsledky výzkumů to neprezentovaly.

Osecká prováděla výzkum hodnotových preferencí českých adolescentů v roce 1991. Ve svých výzkumech dělí hodnoty na allocentrické (porozumět a pomáhat lidem), intelektuální (mít vědomosti), sociometrické (pracovat pro společnost), estetické (mít vkus, smysl pro krásu), zdokonalování (usilovat o zdokonalení), precizní (dosahovat úspěchu a uznání), příjemnost (žít pohodlně), materiální (mít hodně peněz), emocionální (prožívat silné pocity). Na základě párového porovnání bylo stanoveno zvlášť pro chlapce a zvlášť pro dívky několik typů hodnotových preferencí. U chlapců byly identifikovány dva typy. 1. typ preference allocentrických hodnot a současné odmítání materiálních hodnot. 2. typ, který preferuje hodnoty materiální, prestižní a estetické. U dívek se neukázaly tak výrazné rozdíly v hodnotové preferenci a u většiny byly vůdčí hodnoty allocentrické.

V roce 2000 provedli výzkum Řehan a Cakirpaloglu, kteří ve svém výzkumu vycházeli z koncepce Rokeache a zjistili, že mládež nejvíce preferuje hodnoty jako svoboda, rodinné bezpečí, láska, štěstí, přátelství, mír a vnitřní harmonie. Nejméně byly preferovány hodnoty krása, pohodlný život, společenské uznání, spása duše, a hodnoty fantazie, smířlivost a poslušnost (Dvořáková, 2008).

Nejkomplexněji se však v České republice hodnotami adolescentů ve své empirické činnosti zabývá Petr Sak. Blíže je metodologie jeho výzkumu popsána

v samostatné kapitole této práce. Touto baterií zkoumal hodnoty v letech 1993, 1997, 2000 a 2002.

Výsledky těchto výzkumů porovnal a zjistil, že dochází k poklesu významu hodnot životní prostředí, zajímavá práce a být užitečný druhým lidem. Naopak roste význam hodnot vzdělání, majetku, úspěšnosti v zaměstnání, platu, uspokojování svých zájmů (koníčků), svobody, demokracie a Boha, zdraví a lásky. Na základě tohoto porovnání došli Sak a Saková (2004, s.20) k závěru, že *„růstem míry evropanizace roste odklon skupin od hodnotového vývoje české společnosti v devadesátých letech směrem k „Inglehartovým“ postmateriálním hodnotám. Jinak řečeno „evropanství“ uvnitř české společnosti se projevuje preferencí hodnot, které jsou vývojově progresivní ve vyspělých zemích.“*

Výzkum s cílem zjistit žebříček hodnot české středoškolské mládeže popisuje i Blahoslav Kraus (Kraus, 2006). Jedná se o výzkum provedený v letech 2001 a 2003. Respondenti v něm měli za úkol sestavit hodnoty od nejdůležitější po nejméně důležitou. Konečné pořadí bylo získáno výpočtem průměrných hodnot, které jim byly respondenty přiřazeny. V tabulce č. 3, můžeme porovnat výsledky.

Tabulka č. 3 Žebříček hodnot české mládeže z výzkumu B. Krause v letech 2001 a 2003 (zdroj B. Kraus, 2006, s. 64,65)

Rok →	2001		2003	
	průměr	Pořadí	průměr	pořadí
Dobrá, zajímavá práce	4,10	3	3,15	2
Spokojený, rodinný život	3,88	2	3,27	3
Zdraví	2,39	1	2,98	1
Vysoká materiální úroveň	4,45	5	4,12	4
Charakter, morální vlastnosti	4,35	4	4,47	5
Volný čas	4,72	6	4,86	6
Pomoc druhým lidem	5,53	7	5,23	7
Zdravé, nezávadné prostředí	6,12	8	6,78	8

Z jeho výzkumu je zřejmé, že přestože současná společnost bývá označována jako materiálně orientovaná (na hmotné statky a materiální prostředky) na prvním místě se v letech 2001 i 2003 umístila hodnota zdraví. Ovšem v roce 2003 už jen

s minimálním rozdílem za druhým a třetím místem, kde se umístily hodnoty dobrá práce a spokojený život. Naopak na pomyslném „dnu“ a se zřetelným odstupem se v roce 2003 ocitla hodnota Zdravé a nezávadné prostředí.

R. Plasová publikovala v roce 2007 výsledky svého výzkumu, ve kterém žáci devátých tříd odpovídali na otázky týkající se životních hodnot. Až na malé množství výjimek žáci vnímali jako nejdůležitější hodnotu ve svém současném životě rodinu a zdraví. Žádné další hodnoty nebyly tak pečlivě a citlivě okomentovány. První pětici životních hodnot pak doplnily přátelství, láska a domov. Jako důvod výběru uvedli žáci, že tyto hodnoty přece zná každý a všude se o nich hovoří (doma, ve škole, v médiích), a tak by měly být, podle patnáctiletých, důležité pro každého. (Plasová, 2007)

Hodnotovou orientací se také zabývá Jiří Semrád. Mimo jiné se zabýval otázkou, jak hodnotovou orientaci žáků na základních a středních školách ovlivňují sociální skupiny, jichž jsou žáci členy. Z empirických šetření uskutečněných v roce 2012/13 vyšlo, že významnou skupinou je pro žáky a studenty rodina, která je hodně ovlivňuje při volbě zájmových činností, hodnot spojených se zdravím a duchovním životem a později i při volbě životního partnera. Vrstevnické a zájmové skupiny pak podle těchto empirických šetření ovlivňují především hodnoty spojené s životním stylem, sportovními aktivitami, užíváním návykových látek nebo využíváním sociálních sítí. (Semrád, 2013)

Shrnutí

Hodnota je abstraktní pojem, obsah a váhu jí přikládá každý jedinec individuálně. Hodnoty, které uznává větší část společnosti, se mohou stát společenskou normou. Hodnoty lze dělit podle mnoha kritérií, nejčastěji se však zjišťuje tzv. preferenční žebříček, kde zkoumaným hodnotám respondenti přiřazují právě jedno číslo dle vlastních priorit. Na základě hodnotových preferencí lze podle určitých znaků dělit respondenty do typologických skupin a tím například odhadovat zacílení jejich činností či předvídat jejich jednání v určitých situacích.

V průběhu dějin se hodnotami zabývalo mnoho výzkumů. Většina se však zaměřuje pouze na jejich hierarchii, přičemž na předních příčkách se opakovaně objevují hodnoty jako láska, zdraví, rodina, přátelství nebo mír.

V posledních letech prodělal výzkum hodnot výrazný posun. V současnosti je široce uznávanou a často používanou metodou koncepce S. H. Schwartz, která se snaží pojmut význam hodnot nejen pro jedince, ale pro skupiny i celé státy, protože vnímá a prezentuje hodnoty jako základní prvek pro porozumění fungování lidské společnosti.

V České republice se na výzkumu hodnot významně podílel P. Sak, který předpokládal, že hodnotový systém je vnitřně konzistentní a má svou systémovou logiku. Ve svém výzkumu pracuje vždy se dvěma protikladnými hodnotami a modeluje napětí, v němž respondent provádí axiologické rozhodnutí.

Sak svůj výzkum prováděl na souboru dospívajících a mladých lidí opakovaně v průběhu deseti let a zjistil, že se zvyšující se mírou globalizace a růstem životní úrovně dochází v České republice k posunu hodnotových preferencí od materiálních k postmateriálním hodnotám, což potvrzují i další výzkumy, kde mládež za nejdůležitější označila dobrou a zajímavou práci a spokojený rodinný život. Ovšem důvodem může být fakt, že mládež je vlastně naučena takto odpovídat – protože jak sami žáci napsali: o důležitosti lásky, rodiny, míru či přátelství se mluví všude. Ale je to tak i ve skutečnosti?

4. Projekt a prezentace výsledků empirického šetření

4.1. Teoretická východiska projektu empirického šetření

Hodnotová orientace jedince se formuje v průběhu socializace a velký vliv na tento dlouhodobý proces má rodinné prostředí. Rodina, stejně jako celá společnost, prochází změnami, které často narušují její přirozenou funkčnost. Dochází tak k velké stratifikaci rodin – zvětšují se rozdíly mezi chudými a bohatými, mění se přístup ke vzdělání, mění se i vztahy uvnitř rodiny s tím, jak se opouští patriarchální model a zdůrazňuje krajní individualismus ve společnosti atd. Na základě řady změn ve společnosti (např. silné globalizaci, prohlubování demokracie a humanizmu, pluralizmu, vlivu pozdní modernity a silnému vlivu masmédií atd.) se proměňuje hodnotová orientace společnosti, dochází k jejímu rozkolísání, což zpětně vnáší nesoulad do společnosti.

Výrazně mohou tuto stratifikaci vnímat především žáci na konci povinné školní docházky. Jsou v období, kdy hodně dají na názory vrstevníků, rodina pro ně ztrácí svou dosud neotřesitelnou roli. Pod silným vlivem masmédií reprezentovanými zejména digitálními technologiemi se mění jejich způsob myšlení, postoje, hodnoty.

Žebříček hodnot si utváří každý jedinec samostatně pod vlivem sociálního prostředí, ve kterém vyrůstá. Přijímá obecné „vyšší“ hodnoty – normy - společnosti, rodiny, svého okolí a zároveň si vlivem vlastních zkušeností, zájmů a vědomostí stanovuje své osobní hodnoty – cíle. Lidé s podobnými prioritami – hodnotovým žebříčkem – mají podobné cíle a podobné jednání, jsou předvídatelní.

Pokud známe hodnotové orientace dospívající generace, a faktory, které je ovlivňují, můžeme lépe předvídat jejich jednání a tím je i lépe připravit (my, jako rodiče, učitelé či vychovatelé) na jejich samostatný vstup do „dospělého“ světa.

Výzkumy hodnot mládeže v České republice opakovaně potvrzují, že dlouhodobě nejpreferovanějšími hodnotami jsou láska, rodina, zdraví, přátelství, mír atp. Kdyby tomu tak ale doopravdy bylo, proč by se mluvilo o krizi společnosti, korupci, šikaně na školách, vzrůstající dětské kriminalitě... Proto je třeba konstatovat, že nástroje používané k identifikaci hodnot nejsou stále dostatečně propracované,

což se ukazuje i v některých výzkumech, kde ve výpovědích respondentů dochází k rozporům mezi obecným tvrzením a popisem skutečností, atd.

Bude zajímavé v projektu zjišťovat, jaké jsou hodnoty žáků a nakolik rozdílné rodinné a školní prostředí ovlivňuje jejich hodnotovou orientaci. Základní vědecko-výzkumný problém, na který se tento projekt pokusí odpovědět, proto zní: **Jaký vliv mají rodinné vazby na hodnotovou orientaci žáků ve věku 15-16 let?**

4.2. Cíle a úkoly empirického šetření

V tomto projektu se pokusíme zachytit hodnoty a životní postoje dnešních adolescentů v devátých třídách, kteří vstupují do nové fáze svého života a rozhodují se o své budoucí profesi. Předpokládáme, že ve věku 15-16 let je pro žáky důležitý názor vrstevníků, ale při rozhodování o budoucím povolání mají důležitý poradní hlas rodiče a rodinní příslušníci.

Díličními úkoly této práce je zmapovat rodinné (sociální) prostředí respondentů a posoudit, zda se u žáků s podobným rodinným zázemím budou shodovat i životní hodnoty a cíle. Jaký je jejich pohled na rodinu, školu, kamarády? S kým a kde tráví volný čas? Kdo nejvíce ovlivňuje jejich chování a rozhodování – jaký je vliv rodičů, sourozenců, kamarádů nebo volnočasových aktivit? Jaký důsledek to má na jejich tvořící se hodnotový systém?

4.3. Reálné hypotézy

Ústřední hypotéza zní: **U současné mládeže se projevuje vliv rodiny především v hodnotách spojených s autoritou vzdělání a profese.**

H1: Žáci rodičů s vysokoškolským vzděláním mají vyšší ambice než ostatní.

U této hypotézy vycházíme z předpokladu, že čím vyššího vzdělání dosáhli rodiče, tím větší je snaha žáků o vyrovnání se rodičům a touha po úspěchu a uznání.

H2: Žáci žijící bez kontaktu s prarodiči jsou méně tolerantní.

Předpokládáme, že pokud se žák se seniory pravidelně nestýká, nemůže si dostatečně zažít trpělivost a vstřícnost vůči odlišným požadavkům seniorů a to se projeví na hodnotách spjatých s tolerancí a ochotou pomáhat ostatním.

H3: Žáci, kteří mají vyhraněné zájmy anebo důsledné vedení volnočasových aktivit rodiči, mají lepší vztah k tradicím a vyšší sebekázeň.

Předpokládáme, že rodiče věnující se svým dětem pravidelně, předávají jim nenásilně své zvyky a tradice a tím také usměrňují jejich chování k respektování pravidel a společenského řádu. Podobný efekt předpokládáme u pravidelných zájmových aktivit, které jsou řízeny vychovateli či trenéry.

H4: Žáci vyrůstající jako jedináčci jsou více zaměřeni na sebe sama, více slyší na krajní individualismus a jsou sociálně méně citliví než žáci žijící se sourozenci.

Žáci, kteří vyrůstají ve vícečetné rodině, mají větší pocit sounáležitosti a spoluodpovědnosti za ostatní, než jedináčci, kteří sledují především vlastní zájmy.

H5: Všichni žáci budou klást důraz na samostatnost a nezávislost.

Adolescenti prochází v tomto věku fází osamostatňování se a hledání vlastního já, proto hodnoty představující otevřenost změně budou konzistentní napříč celým výzkumným vzorkem respondentů.

4.4. Výzkumný nástroj

Na základě analýzy dostupné literatury byla pro potřeby projektu vybrána kvantitativní metoda sběru dat pomocí dotazníku (Příloha č. 1), který jsme rozdělili na dvě části.

První část je standardizovaný dotazník PVQ(21) - Portrait Value Questionnaire (Schwartz 2001) zjišťující preferenci hodnot. Druhá nestandardizovaný dotazník týkající se respondenta a jeho rodinného zázemí, volného času a školy. Celý dotazník je anonymní.

4.4.1. Dotazník PVQ

Dotazník PVQ vychází ze Schwartzovy teorie hodnot (Schwartz 1992), která vysvětluje vztahy mezi jednotlivými hodnotami na základě kruhové struktury. Dotazník PVQ byl pro potřeby výzkumu hodnot vytvořen ve 21 jazycích a ověřen na 31 vzorcích z 18 zemí, mj. v ČR. Jazykový převod dotazníku PVQ z angličtiny do češtiny byl realizován Sociologickým ústavem Akademie věd ČR (2002).

Na tomto místě je vhodné upozornit na to, že PVQ zjišťuje spíše podobnost s někým, kdo má určité cíle a aspirace (hodnoty), než podobnost s nositelem určitých rysů. Je to tak, že lidé, kteří si cení nějakého cíle, nemusí mít nutně odpovídající rys. Ani ti, kteří mají určitý rys, nemusí nutně oceňovat odpovídající cíl. Například člověk, který vysoko hodnotí tvořivost jako vůdčí princip v životě, nemusí být tvořivý a někdo, kdo je tvořivý, může přičítat tvořivosti jako hodnotě, která řídí jeho život, jen malý význam. Respondent, který řekne, že se mu velmi podobá osoba, pro kterou je důležité promýšlení nových myšlenek a tvořivost, odhaluje, jakou důležitost přičítá hodnotám samostatnosti, ačkoliv sám vůbec nemusí být tvůrčí. Výsledkem PVQ tak jsou úsudky o podobnosti portrétu a respondenta.

PVQ požaduje na respondentovi, aby na škále vybral jednu z šesti slovně popsaných alternativ. Schwartz et al. [2001] prokázali pomocí přístupu MTMM (multitrait-multimethod), že PVQ je ekvivalentní pro měření deseti hodnotových typů. Vnitřní reliabilita položek měřících určitý hodnotový typ je ale většinou nízká. To má dvě příčiny: součtové indexy zahrnují málo položek a mnoho hodnotových typů má konceptuálně široké definice, které zahrnují více složek. Aby se zvýšila vnitřní reliabilita položek, je vhodné spojit jednotlivé hodnotové typy do čtyř hodnotových typů vyššího řádu a to: konzervativnost, otevřenost změnám, posílení ega a sebepřekonání. (viz. kapitola 3.2.3)

PVQ dotazník obsahuje 21 popisů deseti hodnot následovně:

- univerzalizmus - C, H, S,
- benevolence - L, R,
- konformismus – G, P
- tradice – I, T
- bezpečnost – E, N
- moc – B, Q
- úspěch – D, M
- požitkářství – J, U
- stimulace – F, O
- samostatnost – A, K

4.4.2. Nestandardizovaný vlastní dotazník

Druhá část výzkumného nástroje je dotazník obsahující 16 položek, které zjišťují rodinné zázemí, školní výsledky a plány na budoucí studium. Několik položek je zaměřeno na vztah k seniorům a na volnočasové aktivity respondentů.

Většina otázek (kromě č. 5 a č. 8) je deskriptivního charakteru a respondent vybírá z nabídky jednu správnou možnost. Otázka č. 5 je škálová a respondent přisuzuje jednotlivým položkám čísla od jedné do šesti dle stupně důležitosti a otázka č. 8 je otevřená. Zde musí respondent prokázat jistou míru představivosti a popsat vlastnosti svého kamaráda či kamarádky.

4.4.3. Zastoupení hypotéz v dotazníku

H1 je zastoupena v otázkách č.: 3, 4, 5, 7 a doplněna hodnotovými prioritami dle PVQ.

H2 je ověřována v otázkách č. 9, 14, 16 a doplněna hodnotovými prioritami PVQ.

H3 souvisí s otázkami č.: 6, 10, 11, 12, 13, 15 a je doplněna hodnotovými prioritami PVQ

H4 je zastoupena v otázkách č.: 1, 8, 11, 16 a opět doplněna hodnotovými prioritami PVQ.

H5 je postavena pouze na výsledcích dotazníku PVQ.

4.5. Struktura respondentů

Pro potřeby této diplomové práce bylo o spolupráci požádáno 7 základních škol, z toho čtyři základní školy v Brně a tři základní školy v Trutnově. O spolupráci projevíli zájem brněnské základní školy Tuháčkova, Mutěnická, Krásného a Bednářova. V Trutnově souhlasila se spoluprací pouze základní škola Mládežnická.

Základní škola Mutěnická navrátila 27 vyplněných dotazníků, ZŠ Tuháčkova 23, ZŠ Bednářova 20, ZŠ Krásného 17 a ZŠ Mládežnická 21 dotazníků.

Celkem se tak projektu zúčastnilo 108 žáků devátých tříd těchto škol. Správně žáci vyplnili 105 dotazníků, jejichž vyhodnocení je shrnuto na následujících stránkách.

Genderové rozložení respondentů je velmi podobné – dívek se zúčastnilo 54 a chlapců 51.

4.6. Organizace výzkumu

Na jaře 2015 byly osloveny různé základní školy se žádostí o spolupráci. Školy, které na žádost reagovaly, následně obdržely 30ks dotazníků s žádostí o jejich zadání a vyplnění v devátých třídách.

Dotazník byl zadáván jejich učiteli bez přímé účasti autorů dotazníku. Instrukce ke správnému vyplnění byly obsaženy v úvodu předkládaných dotazníků společně s ujištěním, že dotazníky jsou anonymní a s poděkováním za správné a úplné vyplnění obou částí.

Předvýzkum nebyl proveden.

4.7. Základní analýza dat PVQ

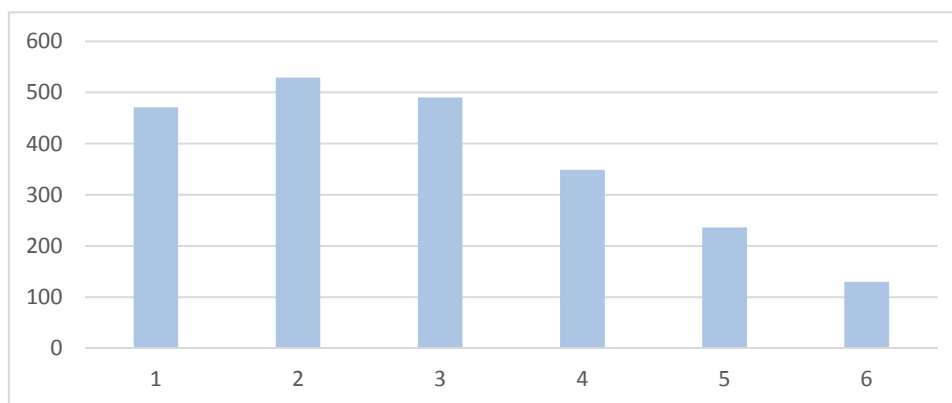
Respondenti přirovnávali jednotlivé položky (portréty PVQ) k sobě a to na škále 1 až 6 (1 - velmi se mi podobá, 2 - podobá se mi, 3 - podobá se mi trochu, 4 - podobá se mi málo, 5 - nepodobá se mi, 6 - nepodobá se mi vůbec).

Pro lepší orientaci v získaných datech byly pro všechny položky vypočítány střední hodnoty modus a medián. Modus vyšel v kategorii 2 a medián 3. Je tedy patrné, že nejčastěji (ve 24%) respondenti uváděli, že se jim daný portrét podobá, ale střední hodnota vyšla v kategorii „podobá se mi trochu“, což znamená, že často odpovídali i hodnotami 1 a 3. Výrazně méně často volili odpovědi 4, 5 a 6.

Pro další vyhodnocení je tedy patrné, že žáci cítili mnohem častěji s portrétem podobnost a hodnocení „velmi se mi podobá“ obdrželo často více než jeden portrét, což může vést ke zkreslení výsledků. Zároveň to však potvrzuje fakt, že respondenti

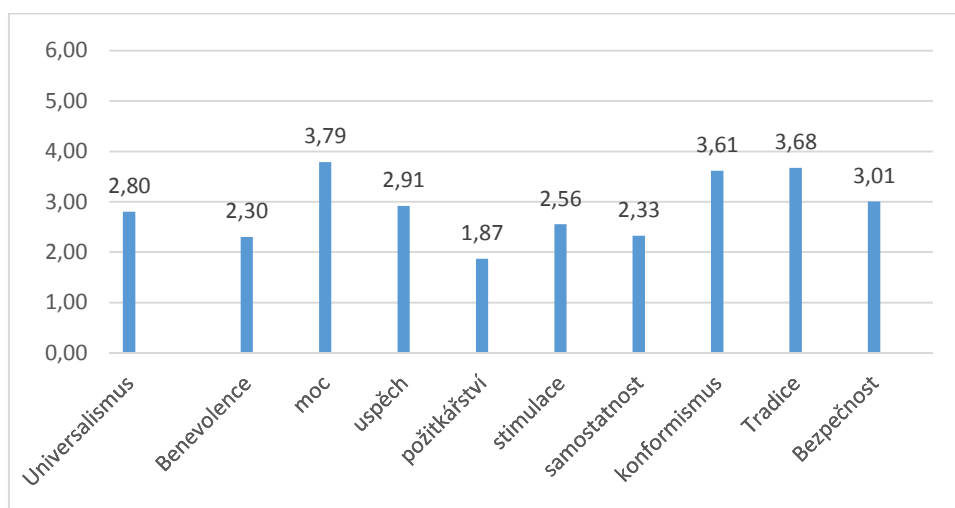
jsou ve vývojovém období, kdy se jejich hodnoty teprve utváří, nejsou ještě jasně hodnotově vyhraněni, a proto mohou tíhnout k více typům portrétů.

Graf č. 1: Četnost jednotlivých odpovědí na položky v PVQ

PVQ dotazník obsahuje 21 popisů portrétů, přičemž vždy dva portréty popisují jednu z devíti hodnot, pouze desátá hodnota univerzalizmus je popsána třemi portréty. K jejich porovnání proto bylo využito průměrné skóre dané hodnoty a nikoli konkrétního portréty. Výsledky jsou prezentovány v grafu č.2

Graf č. 2: Průměrné skóre hodnotových typů

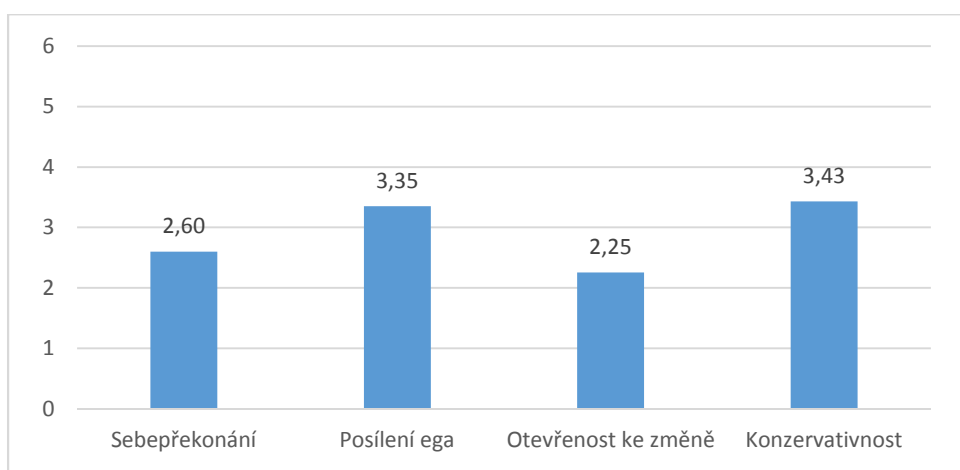
Z grafu č. 2 vyplývá, že největší shodu (nejnižší skóre) s daným portrétem cítili žáci v hodnotovém typu požitkářství, následované hodnotami benevolence a samostatnost. Z toho se dá usuzovat, že pro žáky kolem patnáctého roku života je

důležité užívat si života, zažívat pobavení, rozkoš, požitek. Na druhém a třetím místě jsou hodnoty benevolence a samostatnost s minimálním rozdílem. Dá se tedy předpokládat, že důraz kladou i na pomoc a péči rodiny a blízkých přátel, stejně jako na snahu o osamostatnění se, tedy možnost rozhodovat o sobě a svém jednání.

Naopak na opačném pólu hodnotové škály je pro adolescenty hodnota moc, která představuje dominanci a touhu ovládat ostatní. Vysokých hodnot (tedy nesouhlasu s popisovanými portréty) dosáhly také hodnotové typy konformismus a tradice, což odpovídá odborným pramenům, které uvádí, že adolescenti mají snahu se vymezovat proti dosavadním pravidlům a hodnotám tím, že se snaží je porušovat a překračovat dříve tolerované hranice, jak je pojednáno v kapitole 2.5. této práce.

Hodnotové typy konformismus, tradice a bezpečnost se dají spojit do hodnotového typu vyššího řádu a to konzervativnost. Dále se slučují hodnoty universalismus a benevolence jako sebepřekonání, moc a úspěch jako posílení ega, a požitkářství, stimulace a samostatnost jako otevřenost ke změně. Výsledné hodnoty pro hodnotové typy vyššího řádu ukazuje graf č. 3.

Graf č. 3 Průměrné hodnoty hodnotových typů vyššího řádu

Nejvyšší shody dosáhla množina hodnot označená jako otevřenost ke změně a nejmenší shody pak konzervativismus. Z toho se dá usuzovat, že žáci jsou zaměřeni na získávání nových poznatků, zážitků a zkušeností vedoucích k možnosti samostatného jednání a rozhodování. Oproti tomu je v tomto věku nejméně zajímaví tradice a přizpůsobování se okolí.

Za pozitivní lze považovat fakt, že žáci v devátých třídách upřednostňují sebepřekonání, resp. překročení sebe sama před posílením ega. Z toho vyvozují, že mladým lidem jsou známy globální problémy společnosti a jejich řešení považují za důležité, protože před vlastní mocí a úspěchem upřednostnili toleranci, ochranu práv všech lidí a ochranu životního prostředí.

4.8. Základní analýza dat nestandardizované části dotazníku

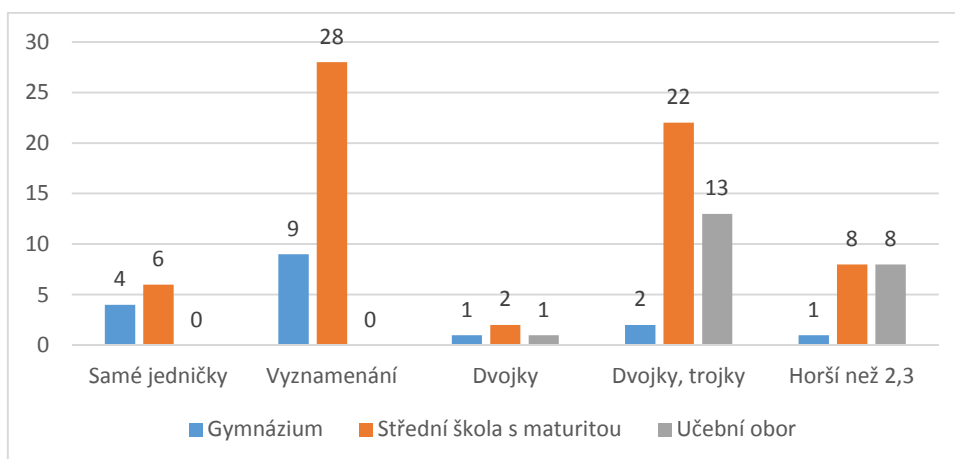
V úvodu dotazníku žáci uváděli věk, pohlaví a školu, kterou navštěvují. Z výsledků je zřejmé, že věkový rozptyl respondentů je od 14-ti do 16-ti let v závislosti na přesném datu narození. Jedná se však o osoby s rokem narození 1999 a 2000. Genderové rozložení respondentů je 51 dívek a 54 chlapců. Z celkového počtu 105 respondentů jich 27 navštěvuje ZŠ Mutěnická, 23 ZŠ Tuháčkova, 17 ZŠ Krásného, 20 ZŠ Bednářova v Brně a 21 respondentů je ze ZŠ Mládežnická v Trutnově.

Samotný dotazník začínal zjištěním rodinného zázemí – počtu sourozenců a počtu a vztahu dospělých v domácnosti. Z výsledků je patrné, že 19 žáků vyrůstá jako jedináčci, 54 žáků má jednoho sourozence, 24 žáků má 2 sourozence a 8 žáků má doma 3 a více sourozenců. (tabulka č. 4, Příloha 2)

Na otázku s kým bydlí, odpovědělo 58 žáků, že bydlí s oběma biologickými rodiči, 23 žáků žije pouze s jedním z rodičů, 17 jich žije v rodině doplněné. Pouze 7 žáků zvolilo možnost jiná - nejčastěji žáci ve střídavé péči rodičů. (tabulka č. 5, Příloha 2)

Otázky č. 3 a 4 se týkaly školní úspěšnosti a dalšího studia. Výsledky ukazuje graf č. 4. Žáci měli vybrat z nabízeného popisu své pololetní vysvědčení a v další otázce vybrat typ školy, na který se hlásí. Pouze 10 respondentů uvedlo, že mělo na vysvědčení samé jedničky, a z nich se pouze 4 žáci hlásí na gymnázium, ostatní se hlásí na střední školu s maturitou. 37 respondentů uvedlo, že mělo v pololetí vyznamenání. Z nich 9 se hlásí na gymnázium a 26 na střední školu s maturitou. Na výuční obor se nehlásí nikdo. Pouze 4 žáci zaškrtnuli možnost, že mají na vysvědčení dvojky, ale žádné trojky. Žáků, kteří vybrali možnost dvojky, trojky bylo opět 37. Dva z nich se hlásí na gymnázium, 22 se jich hlásí na školu s maturitou.

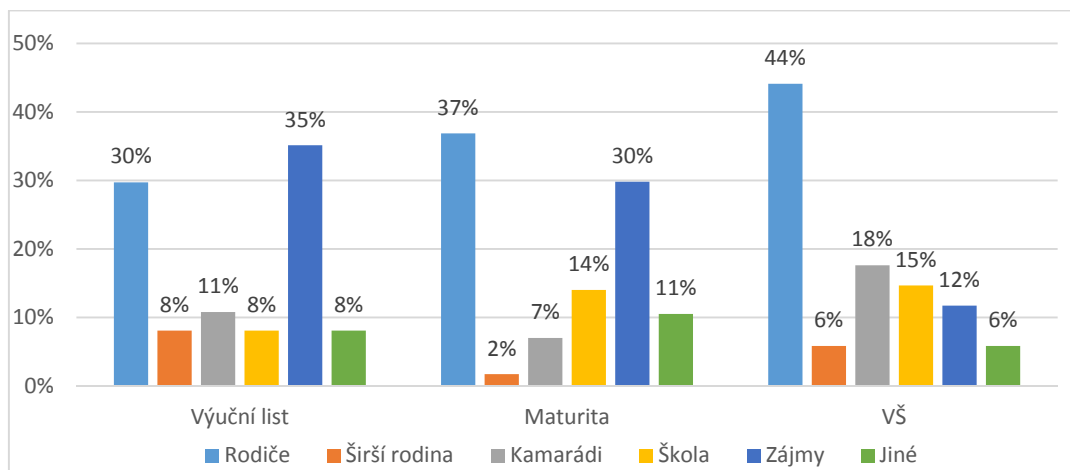
Graf č. 4: Školní úspěšnost a výběr střední školy

Tento graf (č. 4) potvrzuje současný trend nezájmu žáků o učební obory zakončené výučním listem, které si volí naprosté minimum žáků (22 ze 105) a naopak výraznou snahu o získání maturity (83 ze 105). Za pozitivní fakt je možné považovat skutečnost, že všichni respondenti plánují další vzdělávání. Nikdo nechce dobrovolně zůstat pouze se základním vzděláním.

Otázky č. 3 a 4 byly doplněny ještě otázkami č. 5 a 7. Otázka č. 5 se ptala, kdo nejvíce ovlivnil rozhodování o budoucím studiu, a otázka č. 7 zjišťovala nejvyšší dosažené vzdělání rodičů. Odpovědi jsou zaznamenány v tabulkách č. 8 a 10 (Příloha 2) a jejich prolnutí znázorňuje tabulka č. 20 (Příloha č. 2) a graf č. 5 .

Graf č. 5: Kombinace odpovědí nejvyšší dosažené vzdělání rodičů a vliv na výběr školy.

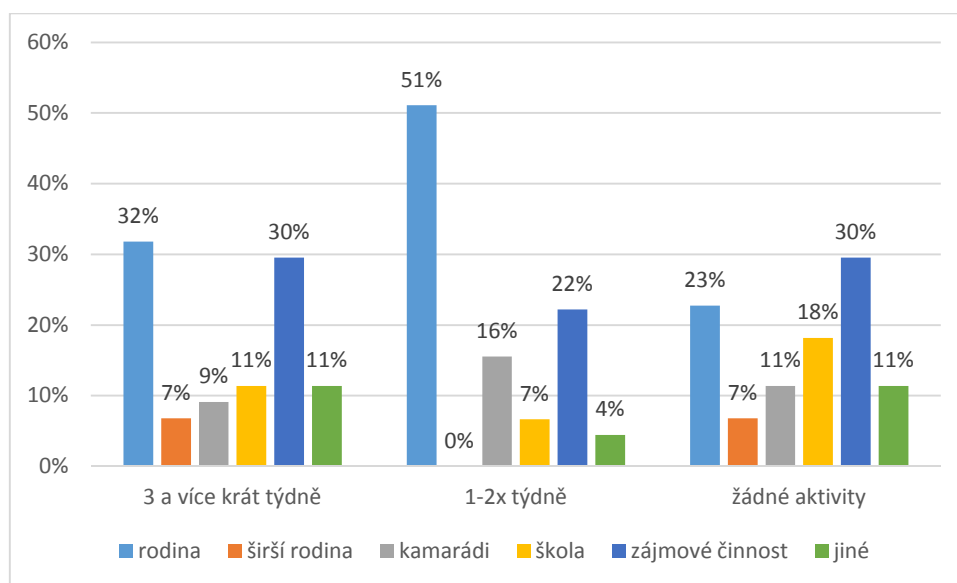

Zde je patrné, že čím vyššího vzdělání dosahují rodiče žáků (osa x), tím častěji to byli právě rodiče, kdo měl největší vliv na výběr budoucí školy – 44% u rodičů s vysokoškolským titulem proti 30% u rodičů s výučním listem. Rodiče se základním vzděláním nepovažujeme za relevantní, protože takto odpověděl pouze jediný respondent, u něhož o výběru školy rozhodla poloha bydliště. U rodičů s výučním listem nejvíce respondentů (35%) odpovědělo, že rozhodující vliv měly zájmové činnosti.

Zájmovým mimoškolním činnostem se v dotazníku věnovaly otázky č. 12 a 13, které zjišťovaly, zda vůbec, případně jak často se žáci zájmovým činnostem věnují. Samostatné výsledky odpovědí jsou zaznamenány v tabulkách č. 15 a 16 (Příloha 2). 70 žáků a žákyň odpovědělo, že se věnují nějakému druhu mimoškolní aktivity (sport, hra na hudební nástroj, skaut apod.) a 34 z nich se této aktivitě věnuje častěji než 3x týdně. Z těchto 34 jich 7 má rodiče s výučním listem a 5 z nich uvedlo zájmovou činnost, jako důležitý faktor ovlivňující výběr školy, Oproti tomu 6 respondentů z výše zmíněných 34 má rodiče s vysokoškolským vzděláním a ani pro jednoho z nich nebyla zájmová činnost rozhodujícím faktorem.

Zajímavým zjištěním je i fakt, že 30% respondentů, kteří na otázku o řízených mimoškolních aktivitách odpověděli záporně, tedy že se ničemu nevěnují, uvedlo zájmové činnosti jako rozhodující faktor pro výběr školy, jak ukazuje graf č. 6.

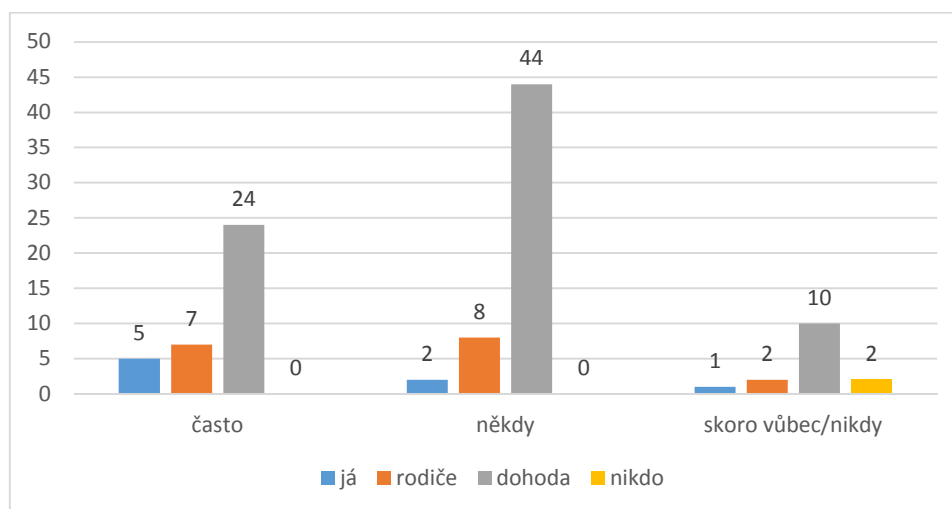
Graf č. 6: Mimoškolní řízené aktivity a vliv na výběr školy

Další oblastí, kterou dotazník zkoumal, byl volný čas trávený s rodiči. Otázka č. 6 zkoumala subjektivní názor žáků na množství času, tráveného společně jako rodina. Výsledky jsou zaznamenány v tabulce č. 9 (Příloha č. 2). K tomuto tématu se vztahují také otázky č. 10 a 11, které se ptaly na náplň volného času a kdo o této náplni rozhoduje. Výsledky jsou zpracovány v tabulkách č. 13 a 14 (Příloha č. 2).

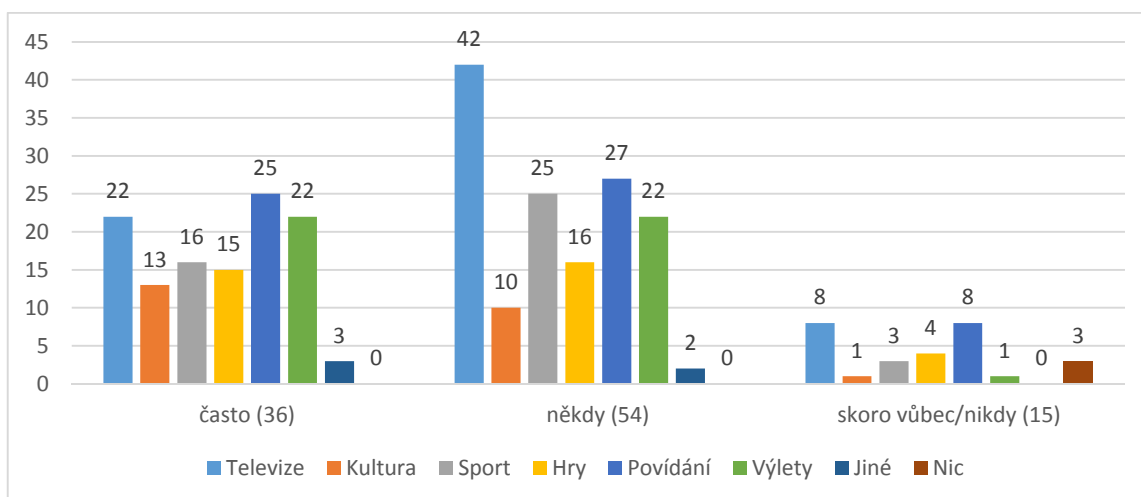
Z tabulek je patrné, že 90 ze 105 respondentů s rodiči volný čas tráví, což lze považovat za pozitivní výsledek. Dále je patrné, že ve většině případů (78 ze 105) se jedná o čas trávený společně po vzájemné dohodě. Přesnější rozložení ukazuje graf č. 7, který ukazuje rozdělení respondentů podle množství společně tráveného volného času a toho, kdo rozhoduje o jeho naplnění. Za zajímavý poznatek považuji fakt, že u respondentů, kteří uvedli, že o náplni volného času rozhodují rodiče, není nikdo z rodičů s vysokoškolským vzděláním.

Graf č. 7: Četnost trávení volného času s rodiči a rozhodování o jeho náplni.

Pokud se podíváme blíže. Co je nejčastěji náplní volného času, pak toto nám názorně ukazuje graf č. 8, kde naprosto jasně dominuje dívání se na televizi u respondentů, trávící s rodiči volný čas někdy (42 z 54). Za pozitivní lze považovat informaci, že více než polovina respondentů ze skupiny trávící volný čas společně často (22 a 25 ze 36), má náplň výlety a povídání si, což je pro přejímání tradičních rodinných hodnot výrazně prospěšnější než pasivně trávený čas u televize. I když i televizi si zvolilo 22 z těchto 36 respondentů.

Graf č. 8: Náplň volného čas a četnost jeho trávení s rodiči.

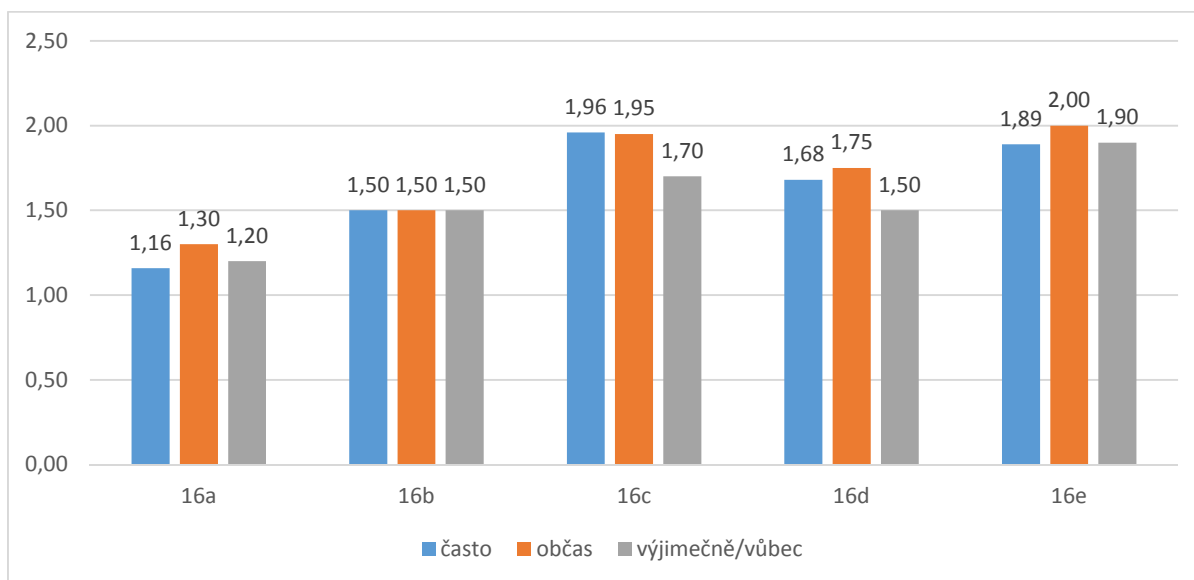

Soubor otázek na trávení volného času doplňovala otázka č. 15, s kým nejraději žáci tráví svůj volný čas. Přestože v zadání dotazníku bylo uvedeno, aby vybírali pouze jednu možnou odpověď, u této otázky mnoho respondentů zatrhl variant více, případně zatrhli variantu jinak a všechny výše uvedené možnosti do ní vypsali. Samotné odpovědi udává tabulka č. 18 (Příloha 2), ze které je patrné, že 75 ze 105 respondentů preferuje trávení volného času s přáteli. Dále přestože se žáci v devátých třídách nachází ve složitém vývojovém období, které se projevuje odpoutáváním se od rodiny, 31 respondentů tráví rádo svůj volný čas v rodinném kruhu. Z těchto 31 žáků ale rovných 20 označilo, že svůj volný čas tráví i s kamarády – tedy nedokázali vybrat, zda jsou pro ně v současnosti více oblíbení přátelé nebo rodinní příslušníci. Je také možné, že otázka byla položena nejednoznačně a svou úlohu mohl sehrát i fakt, že byla položena téměř na konci celého dotazníku, kdy už se mohla projevit jistá únava respondentů, a proto k otázce již přistupovali více benevolentně.

Poslední okruh otázek se týkal mezigeneračního soužití a vnímání. Jednalo se o otázky č. 9, 14 a 16, jejichž výsledky znázorňují tabulky č. 12, 17 a 19 (Příloha 2). Jednalo se o otázky jak často a při jaké příležitosti se žáci setkávají se svými prarodiči a v otázce č. 16 vyjadřovali souhlas či nesouhlas s tvrzeními týkajícími se seniorů. Otázky č. 9 a 14 se v podstatě navzájem potvrzují a vyjadřují, že přibližně 75% respondentů se s prarodiči stýká často při běžných návštěvách. Zbývajících 25% se s prarodiči stýká pouze párkrát do roka při výjimečných situacích nebo

vůbec. Ovšem jak ukázal výzkum, četnost styku respondentů s prarodiči neměla žádný vliv na souhlasná či nesouhlasná stanoviska vyjadřovaná v otázce č. 16. (graf č. 9)

Graf č. 9 Vyhodnocení otázek č. 16a-16e v závislosti na četnosti styku s prarodiči

Jestliže v otázce č. 16 odpovědi ano přiřadíme hodnotu 1 a odpovědi ne hodnotu 2, je výsledné průměrné skóre u otázek následující: 16a = 1,19, 16b = 1,50, 16c = 1,93, 16d = 1,68 a 16e = 1,91. Z toho můžeme vyvodit, že tvrzení 16a: „Starší generace je nositelem tradice a vědění.“ je přijímána naprostou většinou kladně a tvrzení 16c: „Pomáhat seniorům je zbytečné, oni o to stejně nestojí.“ a 16e „Starí lidé žijí v minulosti, nemají nás co naučit.“ jsou naopak přijímána negativně. Proti tomu tvrzení 16b: „Prarodiče jsou pro teenagery dobrým zdrojem financí.“ Je vnímáno kontroverzně a přesně polovina respondentů s tímto souhlasí a polovina je proti. A Překvapivě nezáleží ani na tom, zda se respondent se svými prarodiči stýká či nikoli, což ukazuje graf č. 8. V něm byli respondenti rozděleni do tří skupin, podle toho, zda se s prarodiči stýkají běžně (9a), občas (9b) nebo vůbec či výjimečně (9c, 9d, 9e) a pak je porovnáváno dosažené průměrné skóre u jednotlivých položek otázky č. 16.

4.9. Dílčí závěry

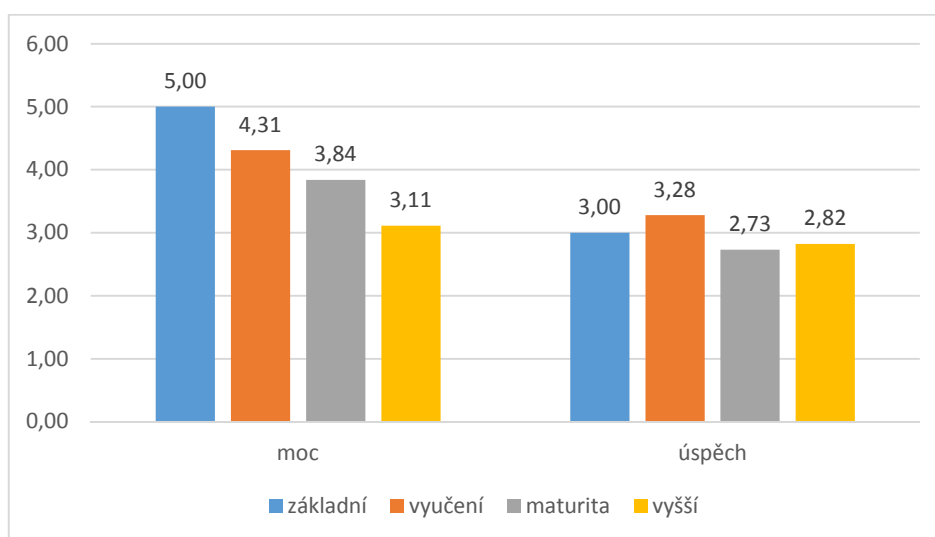
4.9.1. Vzdělání

Na základě předpokládaného rozdílného přístupu k potomkům u rodičů s rozdílným pedagogickým vzděláním byla stanovena hypotéza **H1: Žáci rodičů s vysokoškolským vzděláním mají vyšší ambice než ostatní.**

Pro ověření této hypotézy jsou důležité výsledky z dotazníku PVQ týkající se hodnot Moc a Úspěch (B, Q, D, M) v kombinaci s otázkou č. 7 (nejvyšší dosažené vzdělání rodičů). Doplnkové jsou otázky na školní úspěšnost respondentů a jejich plány na budoucí studium, které jsou již rozebrány výše (str. 65) a ze kterých vychází, že rodiče s vysokoškolským vzděláním se častěji podíleli na výběru budoucí školy žáků než ostatní rodiče. Dá se tedy předpokládat, že budou mít vyšší vliv i na hodnotovou orientaci svých dětí.

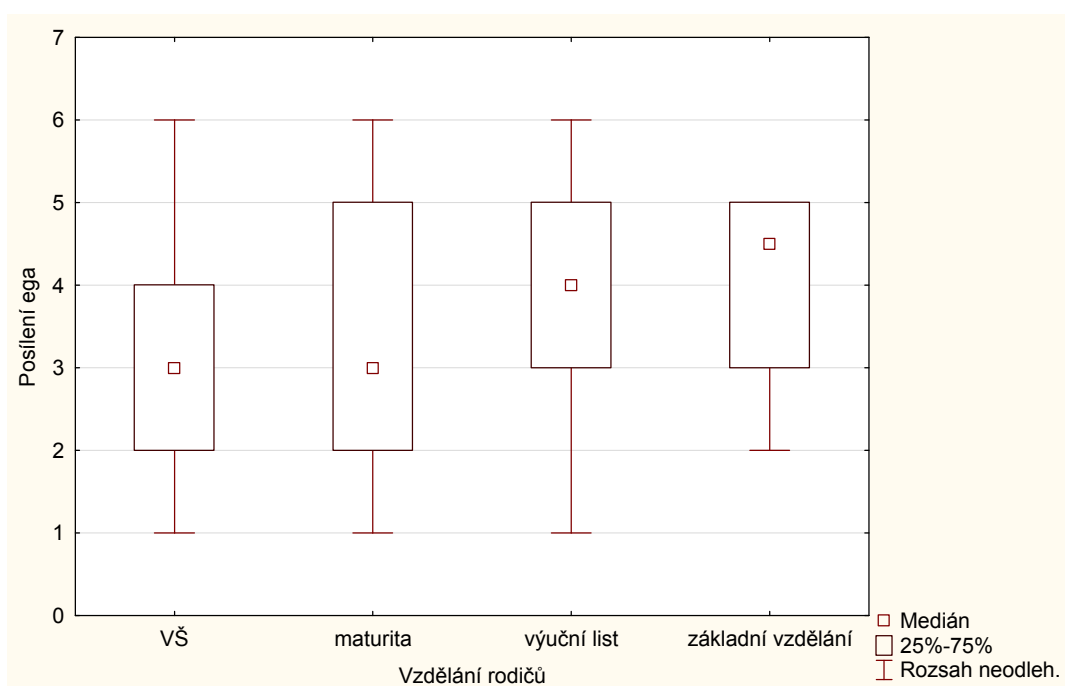
Žáci, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, mají aritmetický průměr pro hodnoty Moc 3,11 a Úspěch 2,82 (graf č. 10). Pro hodnotu Moc je modus 3, což odpovídá průměru a znamená to, že nejčastěji žáci volili možnost „podobá se mi trochu“. Oproti tomu modus hodnoty Úspěch je 2, takže nejvíce žáků zvolilo možnost „podobá se mi“, přestože průměr je blíže bodu 3.

Graf č. 10: Průměr hodnot Moc a Úspěch v závislosti na vzdělání rodičů

Hodnotou vyššího řádu spojující Moc a Úspěch je Posílení ega. Rozložení odpovědí respondentů v závislosti na vzdělání rodičů ukazuje graf č. 11, z kterého je patrné, že respondenti využívali celou šestibodovou škálu, ale pouze žáci rodičů s vysokoškolským vzděláním odpovídali nejčastěji položkami 2-4 (podobá se mi trochu, podobá se mi, podobá se mi málo). Ostatní žáci odpovídali častěji i odpovědi nepodobá se mi.

Graf č. 11: Rozložení odpovědí pro hodnotu Posílení ega v závislosti na vzdělání rodičů

Pro potvrzení či vyvrácení hypotézy byla stanovena nulová hypotéza H_0 : Žáci rodičů s vysokoškolským vzděláním a žáci rodičů s nižším než vysokoškolským vzděláním mají stejné ambice. Zároveň byla stanovena alternativní hypotéza H_A : Žáci rodičů s vysokoškolským vzděláním a žáci rodičů s nižším než vysokoškolským vzděláním mají rozdílné ambice.

Hodnoty dvou vzorků (Rodiče s VŠ vzděláním a Ostatní) byly porovnány v programu Statistica, použita byla metoda neparametrického U-testu. Na základě výsledků z tabulky č. 21 a porovnání na grafu č. 10 byla H_0 zamítnuta a byla přijata H_A .

Tabulka č. 21: Mann-Whitneyův U test Vzdělání rodičů a hodnota Posílení Ega

Proměnná	Mann-Whitneyův U test Označené testy jsou významné na hladině $p < ,05000$						
	Sčt poř. VŠ	Sčt poř. ostatní	U	Z	p-hodn.	N platn. VŠ	N platn. ostatní
Posílení ega	20330,00	68080,00	14002,00	-2,95017	0,003176	112	308

SHRNUTÍ: Při zkoumání odpovědí týkajících se hypotézy H1 “ Žáci rodičů s vysokoškolským vzděláním mají vyšší ambice než ostatní.“ Byly v grafickém znázornění identifikovány rozdíly mezi žáky, jejichž rodiče mají různé vzdělání. Následným statistickým ověřením se potvrdily rozdíly mezi žáky s rodiči s vysokoškolským vzděláním a žáky s rodiči s nižším než vysokoškolským vzděláním. Na základě těchto výsledků tedy **hypotézu H1 přijímáme.**

4.9.2. Vztah k seniorům

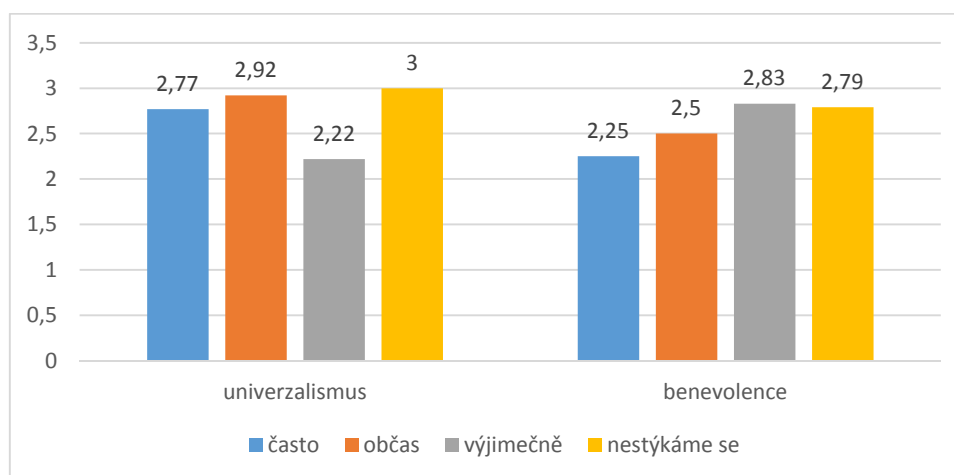
Populace v České republice stárne. Díky zvyšující se kvalitě života, kvalitnější a dostupnější lékařské péči a mnoha dalším vlivům se věk populace prodlužuje a tak přibývá seniorů v neproduktivním věku. Hypotéza č. 2 se proto zabývá vztahem žáků k současným seniorům. **H2: Žáci žijící bez kontaktu s prarodiči jsou méně tolerantní.**

Tato hypotéza předpokládá, že žáci, kteří jsou v pravidelném kontaktu se seniory (s vlastními prarodiči) znají lépe jejich potřeby a mohou tak snadněji přistupovat k jejich požadavkům než ostatní. A tuto schopnost si následně přenášejí do svého hodnotového systému. Žáci proto v dotazníku odpovídali na otázky, jak často a při jakých příležitostech se s prarodiči stýkají (tyto otázky si navzájem ověřovali pravdivost odpovědí) a byly doplněny 5 tvrzeními o seniorech, kde žáci vyjadřovali pouze souhlas či zápor. V dotazníku PVQ byly ověřováno zastoupení hodnot universalismus – C, H, S a benevolence L a R.

Graf č. 12 zobrazuje průměry hodnot univerzalizmus a benevolence, které společně tvoří hodnotu vyššího řádu Sebepřekonání. Žáci, kteří se s prarodiči stýkají pravidelně, mají nejnižší průměr u hodnoty benevolence 2,25 a modus je 1. Z toho vyvozujeme, že žáci volili nejčastěji možnost odpovědí „podobá se mi velmi“, kdežto

ostatní volili spíše možnost „podobá se mi trochu“ – modus 3. Nejčastěji volená odpověď (modus) pro hodnotu Univerzalismus vyšla 2 – „podobá se mi“, a to pro všechny druhy kontaktu s prarodiči.

Graf č. 12: Průměr hodnot Univerzalismus a Benevolence v závislosti na kontaktu respondentů s prarodiči

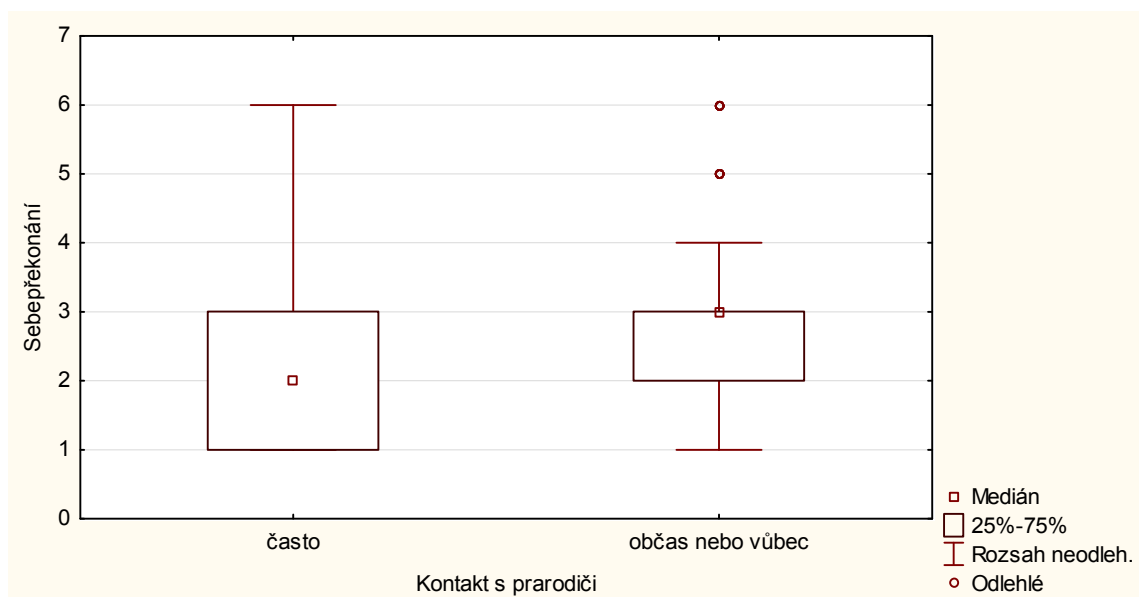
Výše v obecné analýze (kapitola 1.8, str. 68, 69), kde jsou rozebrány jednotlivé otázky nestandardizované části, je graficky prokázáno, že to, jak žáci vnímají seniory, není závislé na tom, zda se se svými prarodiči žáci stýkají či nikoli.

Ovšem graf rozložení odpovědí pro hodnotu vyššího řádu ukazuje, že jisté rozdíly mezi respondenty, kteří se s prarodiči stýkají a kteří ne, existuje. Polovina žáků, kteří mají kontakt s prarodiči často, tedy každý týden, reagovali na popsání portréty hodnotou 1-3 (podobá se mi hodně, podobá se mi, podobá se mi trochu), kdežto ostatní odpovídali v polovině případů hodnotou 2-3.

Zajímavé je, že žáci, kteří se s prarodiči stýkají jen občas nebo výjimečně nepoužili (až na výjimky) hodnocení 5 a 6 (nepodobá se mi, nepodobá se mi vůbec), žáci mající kontakt jen výjimečně nepoužili při vyjadřování shody ani možnost podobá se mi málo (graf č. 13).

Na základě výsledků z grafického znázornění byla stanovena H_0 : Žáci žijící bez kontaktu s prarodiči jsou k seniorům stejně tolerantní jako žáci, kteří mají kontakt s prarodiči často. A dále byla stanovena H_A : Existuje rozdíl v toleranci mezi žáky s častým kontaktem a žáky s minimálním či žádným kontaktem s prarodiči.

Graf č. 13: Rozložení odpovědí pro hodnotu Sebevěrovnání v závislosti na kontaktu respondentů s prarodiči.

Po stanovení hypotéz byl výzkumný vzorek 105 respondentů rozdělen na dvě části dle odpovědi na otázku č. 9. První skupina odpověděla, že se s prarodiči stýká často především při běžných návštěvách, do druhé skupiny byli zařazeni všichni ostatní. Následně by proveden Mann-Whitneyův U test pro hladinu významnosti 0,05. Výsledky jsou zapsány v tabulce č. 22.

Tabulka č. 22: Mann-Whitneyův U test Kontakt s prarodiči a Sebevěrovnání

Proměnná	Mann-Whitneyův U test Dle proměnné Kontakt s prarodiči Označené testy jsou významné na hladině $p < ,05000$						
	Sčt poř. Často	Sčt poř. Občas/vůbec	U	Z	p-hodn.	N platn. Často	N platn. Občas/vůbec
Sebevěrovnání	95301,00	42774,00	24801,00	-2,11657	0,034297	375	150

Výpočty uvedené v tabulce č. 22 nepotvrzují H_0 a přijímají H_A , že existuje rozdíl v toleranci mezi žáky s častým kontaktem a žáky s minimálním či žádným kontaktem s prarodiči.

SHRNUTÍ: Zkoumáním vztahu mladých lidí k seniorům jsme došli k závěru, že vnímání seniorů žáky není ovlivněno tím, zda jsou s nimi žáci v kontaktu či nikoli. Co však kontakt s prarodiči ovlivňuje je hodnotová orientace žáků. Žáci, kteří uvedli, že

se s prarodiči stýkají často (1xtýdně, nebo i častěji) při běžných návštěvách uváděli vyšší shodu s portréty zastupujícími benevolenci, než žáci ostatní. Na základě předložených výsledků šetření proto **hypotézu H2 přijímáme**.

4.9.3. Volnočasové aktivity

Důležitou součástí života mladých lidí je trávení volného času. Domníváme se, že pokud žáci tráví svůj volný čas smysluplně (rozdívá svůj potenciál), má to příznivý vliv na jejich hodnoty týkající se sebekázně a tradic. Hypotéza **H3** je stanovena takto: **Žáci, kteří mají vyhraněné zájmy anebo důsledné vedení volnočasových aktivit rodiči, mají lepší vztah k tradicím a vyšší sebekázeň.**

Předpokládáme, že rodiče, kteří se pravidelně věnují svým dětem, jim tak přirozenou a nenásilnou cestou předávají své zvyky a tradice a tím také usměřují jejich chování a vznikající hodnotový systém k respektování pravidel a společenského řádu. Podobný efekt předpokládáme u pravidelných zájmových aktivit, které jsou řízeny vychovateli či trenéry.

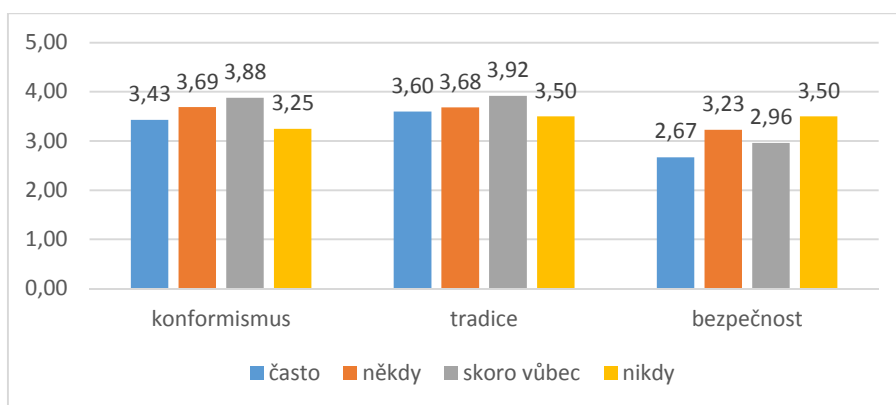
Pro ověření této hypotézy budeme analyzovat odpovědi v otázkách týkajících se volného času respondentů – s kým nejraději tráví svůj volný čas, jak často jej tráví s rodinou, co je náplní jejich společně tráveného volného času a kdo o tom rozhoduje, navštěvují nějaký zájmový kroužek či oddíl a pokud ano, jak často. Toto šetření je doplněno vyhodnocením dotazníku PVQ pro oblast Tradice (I, T), Konformismus (G, P) a Bezpečnost (E, N). Tyto tři složky společně tvoří hodnotu vyššího řádu Konzervativnost. Pro potřeby tohoto šetření jsou však stěžejní hodnoty Tradice a Konformismus.

Na následující straně můžeme v grafu č. 14 a 15 porovnat rozdílné skóre hodnot Tradice, Konformismus a Bezpečnost v závislosti na čase stráveném s rodiči a v závislosti na čase věnovanému volnočasovým aktivitám.

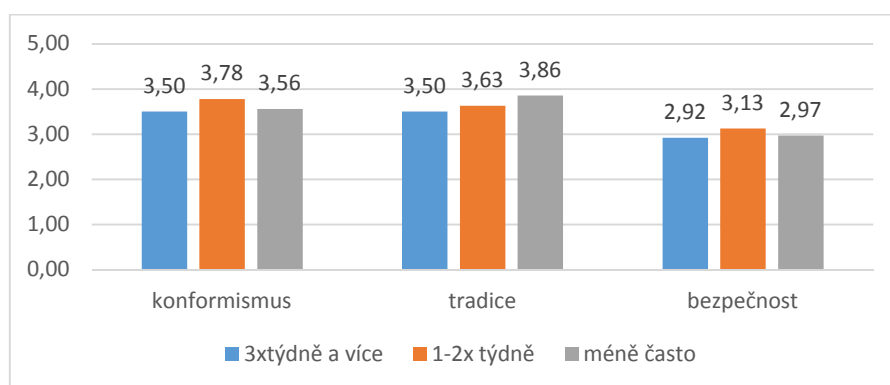
Rozdíly ve vnímání hodnot v závislosti na volném čase (graf č. 15) jsou minimální (rozdíl max 0,36 jednotky průměru), což značí, že zájmové činnosti mají pouze velmi malý nebo dokonce žádný vliv na tyto hodnoty. Dále se proto zaměříme především na volný čas trávený společně s rodiči, který je znázorněn v grafu č. 14. Zde jsou rozdíly výraznější, ale neuspořádané.

Pokud blíže prozkoumáme vzorek respondentů, uvádějících, že s rodiči tráví často svůj volný čas, jedná se o 36 respondentů ze 105. Z nich v 5 případech o volném čase rozhodují sami žáci, v 7 případech rozhodují rodiče a ve 24 případech jde o společnou domluvu (což je pouze 66%). U ostatních respondentů (69 ze 105) rozhoduje společná domluva v 54 případech (78%).

Graf č. 14: Průměr hodnot Tradice, Konformismus a Bezpečnost v závislosti na času stráveném s rodiči.

Graf č. 15: Průměr hodnot Tradice, Konformismus a Bezpečnost v závislosti na volnočasových aktivitách.

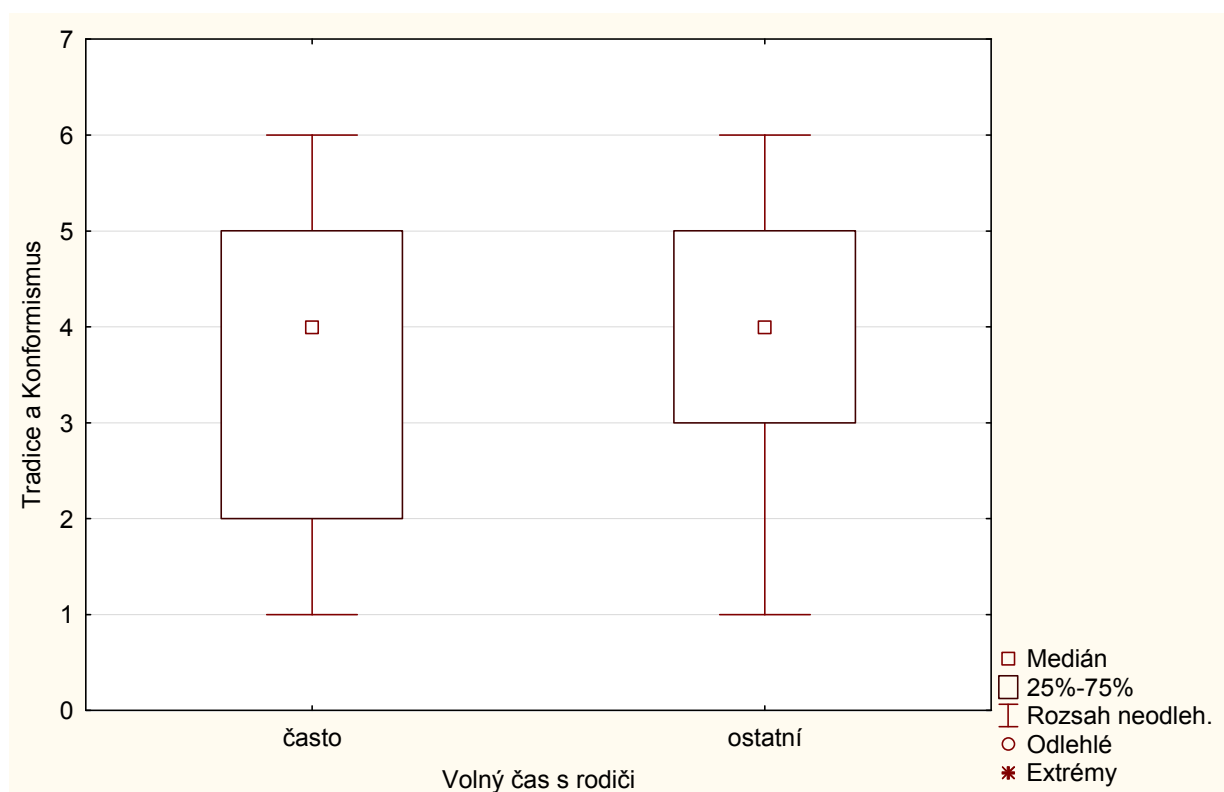

Dále analýzou náplně volného času bylo zjištěno, že všech 5 žáků, uvádějících sebe jako hlavní plánovače uvedlo jako náplň volného času výlety (100%), ale ve skupině, kde volný čas plánují rodiče, se výlety objevily pouze 1 krát. Ve skupině, která společně tráví volný čas často a na náplni se domlouvá, se výlety objevují u

mírné většiny (13 z 24). A ve skupině, která tráví s rodiči volný čas někdy, se výlety objevují už jen u 22 z 54 respondentů. Obecně pro všechny skupiny je náplň volného času zpracována výše (graf č. 8, str. 68)

V následujícím grafu jsou graficky vyjádřeny odpovědi respondentů týkající se podobnosti portrétů vyjadřujících hodnoty Tradice a Konformismus. Aby bylo možné lépe prokázat spojitost mezi dobou trávenou společně s rodiči a hodnotovými prioritami, byli respondenti rozděleni na skupiny: trávím s rodiči volný čas často a ostatní (Graf č. 16)

Graf č. 16: Rozložení odpovědí pro hodnoty Tradice a Konformismus v závislosti na četnosti trávení volného času s rodiči.

V tomto grafu je jasně patrné, že střední hodnota odpovědí je shodná, takže se dá předpokládat, že trávení volného času s rodiči nemá výrazný vliv na hodnoty spojené s Tradicí a Konformismem. Přesto za účelem matematického ověření stanovujeme H_0 : Žáci, kteří mají důsledné vedení volnočasových aktivit rodiči, mají stejný vztah k tradicím a stejnou sebekázeň. A stanovujeme H_A : Žáci, kteří mají důsledné vedení volnočasových aktivit rodiči, mají odlišný vztah k tradicím a vyšší

sebekázeň. Odpovědi respondentů byly porovnány pomocí neparametrického U testu Manna a Whitneyho programem Statistica a výsledky jsou uvedeny v tabulce č. 23

Test potvrdil, že na hladině významnosti 0,05 H_0 nelze odmítnout, takže zamítáme H_A a přijímáme H_0 , že žáci, kteří mají důsledné vedení volnočasových aktivit rodiči, mají stejný vztah k tradicím a stejnou sebekázeň jako ostatní.

Tabulka č. 23: Mann-Whitneyův U test Trávení volného času s rodiči a hodnoty tradice a konformismus

Proměnná	Mann-Whitneyův U test dle proměnné Trávení VČ s rodiči Označené testy jsou významné na hladině $p < ,05000$						
	Sčt poř. často	Sčt poř. ostatní	U	Z	p-hodn.	N platn. často	N platn. ostatní
Tradice a Konformismus	28861,50	59548,50	18421,50	-1,22795	0,219465	144	276

SHRNUTÍ: Volnočasové aktivity mají v životě každého jedince nezastupitelnou roli, ale v tomto projektu se nepodařilo prokázat souvislost způsobu trávení volného času s hodnotami Tradice a Konformismus. Grafickou analýzou dat jsme nejprve vyloučili vliv zájmových volnočasových aktivit na námi sledované hodnoty a poté jsme graficky i matematicky vyloučili i vliv množství tráveného volného času společně s rodiči. Na základě předložených důkazů konstatujeme, že hypotéza **H3 se zamítá**.

4.9.4. Sourozenci

Před rokem 1989 bylo běžné, že v rodině bylo více sourozenců. Úhrnná plodnost se pohybovala kolem 2 dětí na ženu. V současnosti je trend jedináčků. Hodnota úhrnné plodnosti v současnosti je 1,5. Před 15-ti lety však dosahovala hodnoty pouze 1,13, což značí vysokou míru dětí jedináčků ve zkoumané populační kohortě. Do jedináčků rodiče mohou veškerý svůj čas, peníze ale také naděje a sny. Jedináčci mají v rodině neotřesitelnou pozici, kterou nemusí hájit proti sourozencům. Naopak děti vyrůstající se sourozenci si musí zvyknout, že rodiče i všichni ostatní dělí svou pozornost na více stran, nejsou středobodem. Tyto poznatky byly

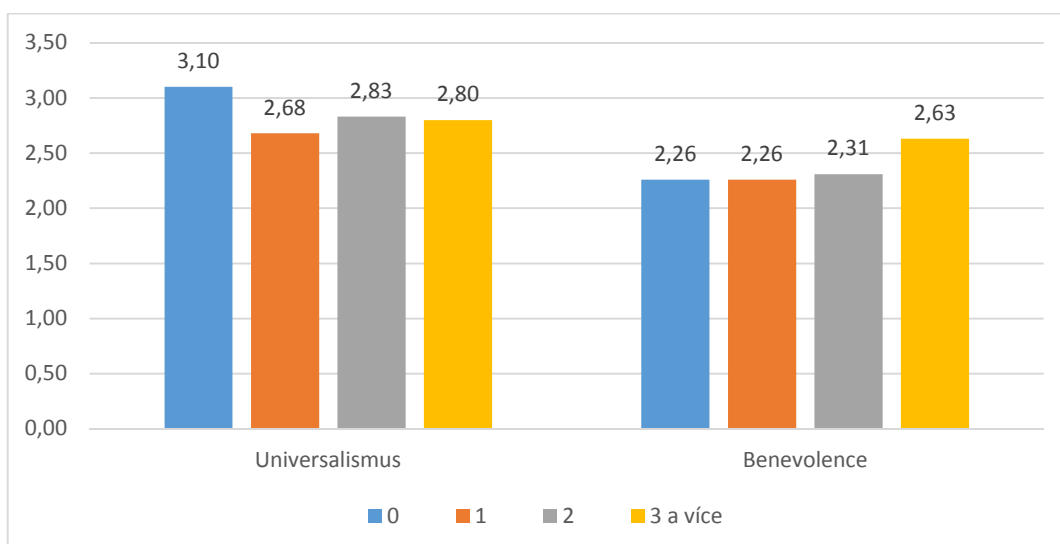
podkladem pro vznik hypotézy **H4: Žáci vyrůstající jako jedináčci jsou více zaměřeni na sebe sama, více slyší na krajní individualismus a jsou sociálně méně citliví než žáci žijící se sourozenci.**

Hypotézu č. 4 v dotazníku ověřujeme dotazem na počet sourozenců, preferovanými vlastnostmi nejlepšího kamaráda, doplňující jsou otázky na rozhodování o trávení volného času a vztah k seniorům. Z části dotazníku PVQ jsou podstatné odpovědi na podobnost s portréty C, H, S (univerzalismus) a L, R (benevolence), což dohromady tvoří hodnotu vyššího řádu Sebepřekonání.

Přehled počtu sourozenců je zobrazen v tabulce č. 4 (Příloha 2), stejně jako přehled uznávaných vlastností nejlepších kamarádů – tabulka č. 11 (Příloha 2).

Graf č. 17 znázorňuje průměry hodnot Univerzalismus a Benevolence v závislosti na počtu sourozenců. Zatímco v hodnotě Univerzalismus dominují jedináčci (dosahují nejmenší shody), v hodnotě Benevolence dominují (dosahují nejmenší shody) žáci s 3 a více sourozenci. Rozdíly jsou tedy patrné na první pohled.

Graf č. 17: Průměry hodnot Univerzalismus a Benevolence v závislosti na počtu sourozenců.

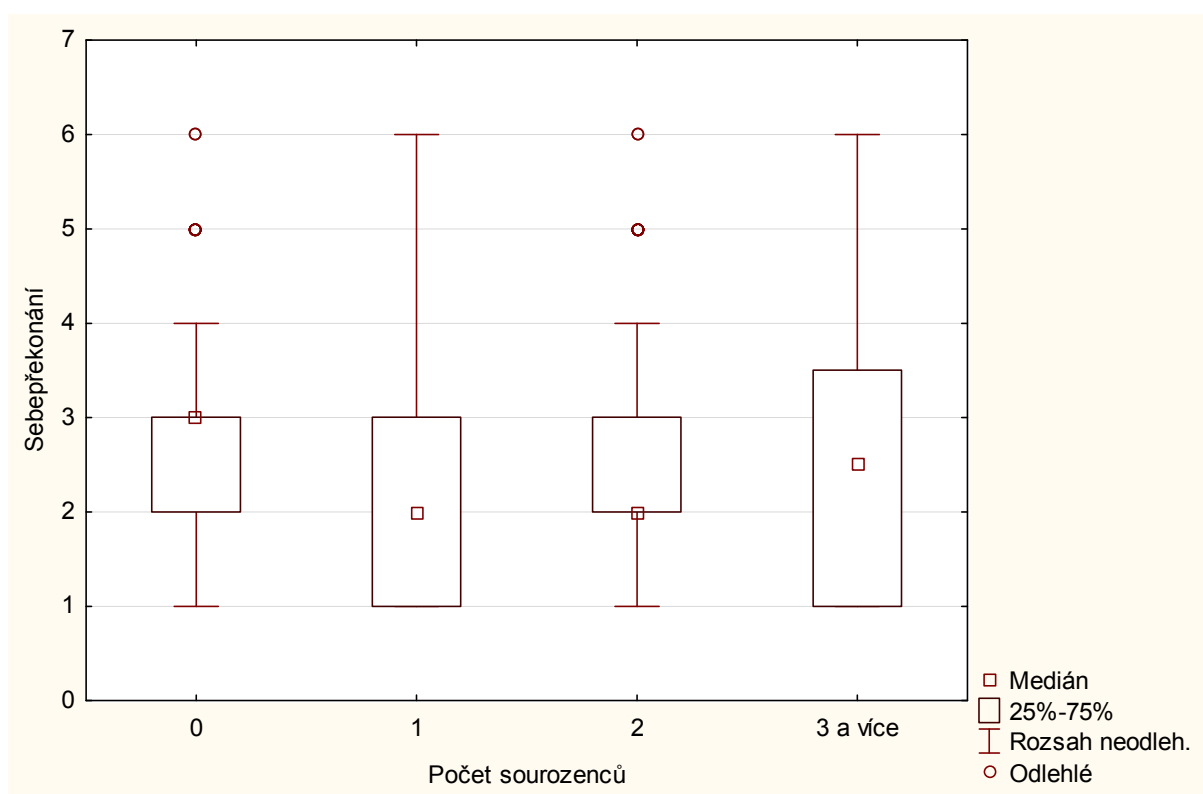

Ovšem zajímavou doplňující informací je fakt, že jedináčci odpovídali v obou případech nejčastěji hodnotou „podobá se mi trochu“ (modus=3) a přitom průměr

hodnoty Benevolence je 2,26 (Univerzalizmus odpovídá). Hodnota Benevolence přitom reflektuje i krajní individualismus, takže u jedináčků byly očekávány mnohem vyšší výsledky. Stejně tak je zajímavá informace, že žáci mající 3 a více sourozenců odpovídali pro hodnotu Univerzalizmus, která v PVQ zastupuje mimo jiné i sociální citlivost, nejčastěji škálovou možností „velmi se mi podobá“ (modus=1), ale výsledný průměr je 2,80.

Detailnější pohled na rozložení odpovědí týkající se hodnot Univerzalizmus a Benevolence spojených do hodnoty vyššího řádu Sebevědomí nám ukazuje krabicový graf č. 18.

Graf č. 18: Rozložení odpovědí pro hodnotu vyššího řádu Sebevědomí v závislosti na počtu sourozenců.

V grafu (graf č. 18) je vidět nápadná podobnost odpovědí jedináčků a žáků se 2 sourozenci, stejně jako je podobné rozložení odpovědí žáků s 1 a s 3 a více sourozenci. Liší se však střední hodnoty těchto skupin. Grafické znázornění tak neukazuje na výrazné rozdíly mezi žáky jedináčky a ostatními. Tato domněnka byla ověřena i matematicky. Veškeré odpovědi respondentů byly zadány do programu

Statistica a porobeny U testu Manna a Whitneyho. Výsledky jsou uvedeny v tabulce č. 24 na následující straně a potvrzují naši domněnku vycházející z grafu č. 18 a sice že mezi žáky jedináčky a ostatními žáky není významný statistický rozdíl. H_A byla zamítnuta, H_0 byla přijata.

Tabulka č. 24: Mann-Whitneyův U test dle proměnných Počet sourozenců a Sebepřekonání

Proměnná	Mann-Whitneyův U test dle proměnné Počet sourozenců Označené testy jsou významné na hladině $p < ,05000$						
	Sčt poř. skup. 1	Sčt poř. 1 a více	U	Z	p-hodn.	N platn. skup. 1	N platn. 1 a více
Sebepřekonání	27245,50	110829,5	18164,50	1,688924	0,091235	95	430

SHRNUTÍ: Výsledky nestrukturalizované části dotazníku i jejich propojení s výsledky PVQ opakovaně graficky i matematicky potvrdili, že z dostupných odpovědí nelze utvořit závěr o odlišnosti hodnot Sebepřekonání u žáků s různým počtem sourozenců. Stanovená hypotéza H_4 předpokládala u žáků jedináček vyšší míru individualismu a menší sociální citlivost vůči okolí, což v dotazníku PVQ zastupují hodnoty Univerzalismus a Benevolence, které společně tvoří hodnotu vyššího řádu Sebepřekonání. Výsledky však ukázaly, že např. míru individualismu (hodnota benevolence) mají jedináčci nižší než např. žáci se 3 a více sourozenci. Na základě dostupných výsledků analýz proto hypotézu **H_4 zamítáme**.

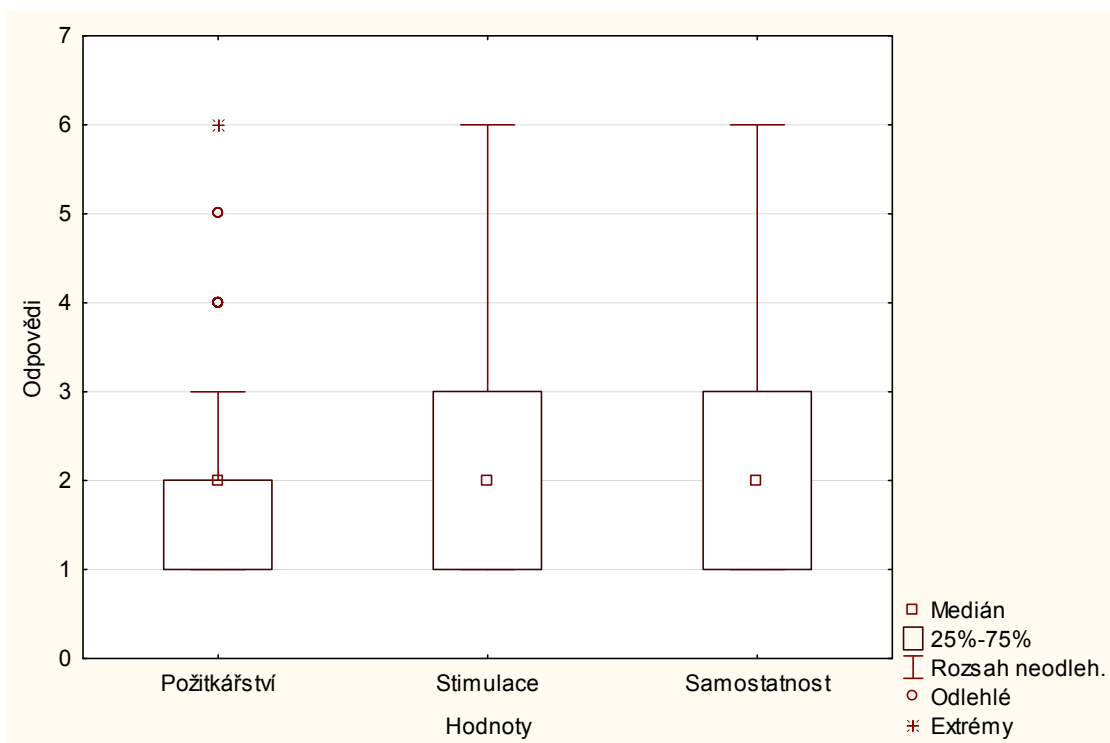
4.9.5. Samostatnost

Žáci v období kolem patnácti let prochází velkými životními změnami, kterými se podrobněji zabývá kapitola č. 2 této práce. Toto období bývá obvykle bouřlivé a plné protikladů. Dospívajícím se otevírají nové možnosti, od dospělých jsou na ně kladeny vyšší nároky a požadavky, ale zároveň s tím přichází i požadavky dospívajících žáků na více volnosti, samostatnosti. Poslední hypotéza tohoto projektu proto byla stanovena takto **H_5 : Všichni žáci budou klást důraz na samostatnost a nezávislost**. H_5 je postavena pouze na výsledcích dotazníku PVQ.

Obecné celkové vyhodnocení dotazníku PVQ je v grafické podobě uvedeno již na straně 62, 63 této práce. Nejnižších hodnot a tím i nejvyšší shody dosáhla hodnota vyššího řádu Otevřenost ke změně: průměr 2,26. Další veličiny, které lze definovat pro hodnotu vyššího řádu jsou medián 2 a modus 1. Tyto výsledky nám říkají, že nejčastěji respondenti volili možnost 1 („velmi se mi podobá“) a zároveň nejméně 50% respondentů volilo možnost 1 nebo 2 (velmi se mi podobá, podobá se mi)

Hodnota Otevřenost ke změně je složena z 3 základních hodnot a to jsou Požitkářství, Stimulace a Samostatnost. Každá z těchto hodnot je v dotazníku sycena dvěma portréty. V grafu č. 19 je znázorněno rozložení odpovědí na tyto hodnoty. Je zde jasně patrné, že nejnižších výsledků (nejvyšší možné shody) dosahuje hodnota Požitkářství. Ta byla sycena portréty J: „Je pro něj/ni důležité užívat si života. Rád/a si dopřává.“ a U: „Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil/a. Je pro něj/ni důležité dělat věci, které mu/jí přinášejí potěšení.“ Tato hodnota dosáhla průměru 1,86, přičemž modus pro oba portréty je 1: „podobá se mi velmi.“

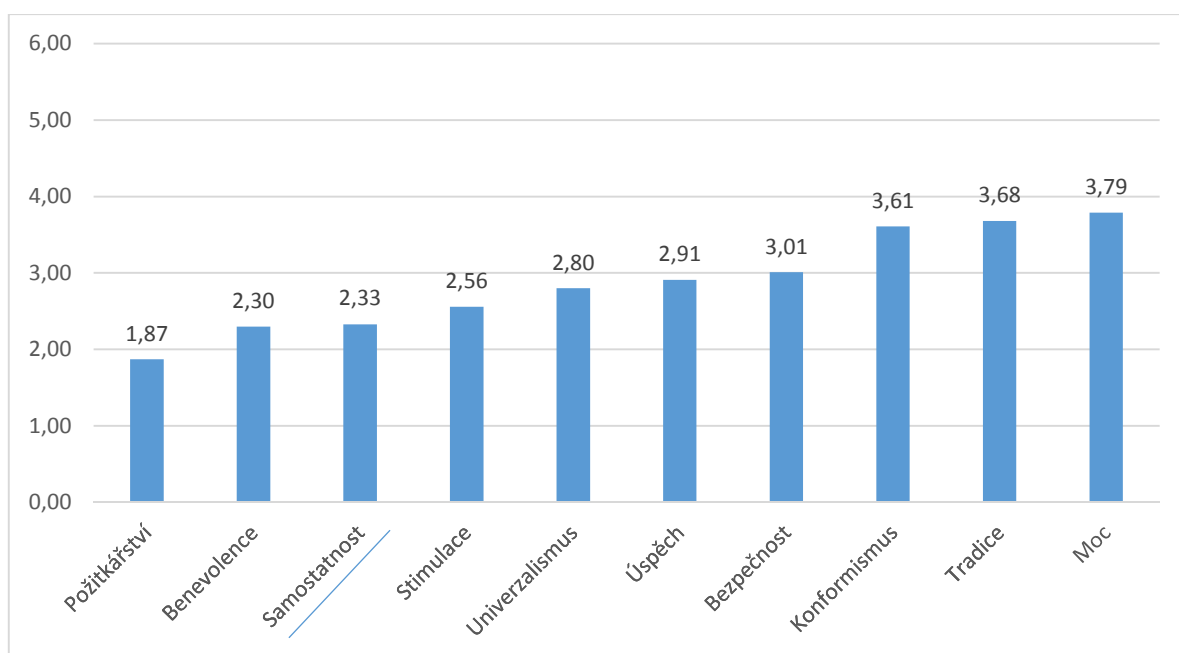
Graf č. 19: Četnost odpovědí pro hodnoty Otevřenost ke změně.

Hodnota Samostatnost je sycena portréty A (Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něj/ni důležité. Ráda dělá věci svým vlastním originálním způsobem) a K (Je pro něj/ni důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád/a svobodu a nezávislost na druhých.). Tyto portréty získaly průměr 2,64 a 2,02. Modus portréty A je 3 (podobá se mi trochu), modus portréty K je 1 (velmi se mi podobá).

Pokud vezmeme v úvahu průměry všech 10 hodnot, které jsou v dotazníku a seřadíme je od nejnižšího (největší shoda) po nejvyšší (nejmenší shoda portréty s respondenty), pak námi sledovaná hodnota Samostatnost bude na třetí pozici z deseti (graf č. 20).

Graf č. 20: Průměry hodnot PVQ seřazené od nejnižšího po nejvyšší.

Dále se můžeme podívat na hodnotu modus (nejčastěji volená odpověď), který vyšel 2 – podobá se mi. Vzhledem k faktu, že i medián hodnoty Samostatnost vyšel 2, lze dovodit, že minimálně 50% všech respondentů volilo možnosti: 1 (velmi se mi podobá) a 2 (podobá se mi).

Hypotéza 5 předpokládala, že všichni žáci se do určité výrazné míry s portréty ztotožní. To se však prokazatelně stalo pouze u hodnoty Požitkářství. Proto považuji

za vhodné blíže prozkoumat rozložení vzorku respondentů, kteří se s hodnotou Samostatnost spodobnili a kteří se naopak spíše nespodobnili. Jako dělicí prvek byla vybrána hodnota průměru 2 u odpovědí na portréty A a K, což umožňuje kombinace možností „velmi se mi podobá“ a „podobá se mi“, případně „podobá se mi trochu“ v kombinaci s „velmi se mi podobá“.

51 respondentů, kteří volili hodnotu Samostatnost v průměru do váhy 2, je 20 dívek a 31 chlapců. Ostatní (54 ze 105), kteří měli průměr odpovědí 2,5 a vyšší, mají genderové rozdělení 31 dívek a 23 chlapců. Jestliže se zaměříme na počet sourozenců, pak v první skupině je 9 jedináčků, 29 respondentů s 1 sourozencem, 9 se 2 sourozenci, a 4 respondenti mají více než 3 sourozence. V druhé skupině je rozložení 10-25-15 a 4. Poslední zkoumaná oblast byla rodinné zázemí, ale ani tady nejsou výrazné rozdíly: žáci žijící s oběma biologickými rodiči 27/31, žáci žijící s jedním z rodičů: 8/15, žáci žijící v doplněné rodině 12/5 a žáci žijící v jiném rodinném uspořádání (např. střídavá péče) 4/3. Ani toto šetření nepřineslo fakta, která by podpořila platnost H5.

SHRNUTÍ: Hypotéza 5 předpokládala, že žáci mají vzhledem ke svému věku postavenou hodnotu Samostatnost velmi vysoko. Nejprve proto byla zkoumána tato hodnota v souvislosti s ostatními hodnotami. V tomto šetření však bylo dokázáno, že více než Samostatnost jsou hodnoty požitkářství a Benevolence. Následně byl vzorek prozkoumán z hlediska genderového rozložení, počtu sourozenců a typu rodinného uspořádání. Ani zde se však neprojevila žádná fakta, potvrzující tuto hypotézu. Rozložení respondentů je ve všech ohledech téměř shodné. Na základě dostupných informací (grafických i matematických) se hypotéza **H5 zamítáme**.

4.10. Shrnutí výzkumu ve vztahu k hypotézám

Samotné realizaci výzkumu předcházela formulace dílčích pracovních hypotéz, jejichž platnost byla následnou analýzou dat buď potvrzena, nebo vyvrácena. V první řadě se výzkumem podařilo explicitně potvrdit ústřední hypotézu, že „**U současné mládeže se projevuje vliv rodiny především v hodnotách spojených s autoritou vzdělání a profese.**“

Základem bylo zmapování hodnotové orientace žáků. Vyhodnocením dotazníkového šetření bylo zjištěno, že adolescenti jsou nejvíce orientováni hédonisticky, což vypovídá o cílové zaměřenosti adolescentů na uspokojování potřeb požitků a smyslového uspokojování. Je pro ně důležité užívat si života. Rádi dělají věci, které jim přinášejí potěšení. Při vyhodnocení nejvíce podobného typu bylo zcela jednoznačně respondenty vybráno požitkářství. Dále jako velice důležité se pro adolescenty ukázala prosperita blízkých osob (benevolence) a samostatnost jednání a rozhodování. Za nejméně podobný byl respondenty vybrán hodnotový typ moc, hned následovaný hodnotovým typem tradice. Značí to, že adolescenti nejsou většinou orientováni na dosažení společenského statusu, moci nad lidmi a zdroji. Zároveň se neradi podřizují normám a nepovažují za důležité tradiční způsoby chování.

Při sloučení hodnot do hodnotových typů vyššího řádu se rozložení výrazně nezměnilo. V dimenzi otevřenost ke změně vs. konzervativnost vykazují adolescenti větší zaměření na otevřenost změně – kladou důraz svobodné užívání si života, na nezávislé jednání, myšlení a cítění a připravenost k novým zkušenostem. Tyto hodnoty se dají považovat za charakteristický rys téměř každé dospívající generace a jsou důležitým prvkem pro přijetí pokroku v dnešní dynamicky se rozvíjející společnosti. V dimenzi posílení vlastního ega vs. překročení sebe sama žáci vykazují vyšší shodu s hodnotou překročení sebe sama, z čehož vyplývá, že žákům hodně záleží na blahu a spokojenosti blízkých osob (druhá nejvyšší shoda) ale nejsou jim lhostejná ani lidská práva nebo ochrana životního prostředí. Tyto výsledky lze označit za pozitivní, neboť ukazují, že nastupující generace si uvědomuje globální problémy. A uvědomění si problému je prvním krokem k řešení. Výsledky však nepotvrdily dílčí předpoklad (H5), že všichni respondenti budou klást důraz na samostatnost.

Další z výzkumných cílů měl za úkol porovnat hodnotovou orientaci žáků na základě odlišností rodinné situace žáků – počet sourozenců, vztah rodičů, ale také vztah k prarodičům nebo četnost trávení volného času.

V projektu bylo potvrzeno, že žáci, jejichž rodiče mají vysokoškolské vzdělání, jsou více ambiciózní. Jejich touha po dosažení odpovídajícího sociálního statusu a prestiže je prokazatelně vyšší, než u ostatních žáků, jejichž rodiče mají nižší vzdělání. Rodiče s vysokoškolským vzděláním výrazně častěji ovlivňovali i výběr

budoucí školy, jelikož v devátých třídách žáci prochází rozhodováním o budoucím studiu. S klesajícím vzděláním vliv rodičů klesal a posiloval vliv volnočasových aktivit a to i u žáků, kteří se žádným volnočasovým aktivitám pravidelně nevěnovali.

Výzkumu by podroben i vliv sourozenců na hodnotovou orientaci. Vzhledem k pozici jedináčků v rodině se předpokládalo, že tito jedinci budou více individualističtí, budou sledovat více své vlastní zájmy a cíle. Tento předpoklad se nepotvrdil a vliv sourozenců nebyl statisticky potvrzen.

V rodinném uspořádání mají také nezastupitelnou roli senioři. Ve výzkumu se podařilo prokázat, že respondenti, kteří mají častý kontakt se svými prarodiči, jsou statisticky více prosociálně zaměřeni než ostatní žáci.

Nakonec jsme výzkumem ověřovali, zda jsou hodnoty ovlivněny volným časem, který tráví respondenti (žáci) s rodinou či v zájmových kroužcích. U respondentů byl testován vliv trávení volného času na jejich smysl pro sebekázeň, solidaritu a respekt k tradičním způsobům chování. Vliv volnočasových aktivit se neprokázal a následně se neprokázal ani statistický rozdíl ve vlivu trávení volného času s rodiči.

4.11. Diskuze

Projekt je uzavřen, dotazníky vyhodnoceny, sebraná data popsána, analyzována a formulována do dílčích závěrů. Některé hypotézy jsou potvrzeny, některé jsou zamítnuty. Cílem práce bylo zmapování hodnotové orientace žáků ve věku 14-16 let (9. třída ZŠ) ve vztahu k rodinnému zázemí. Tento vztah byl potvrzen především v oblasti vzdělávání a sociálního statusu rodiny, kde se podařilo vliv rodiny zcela jasně prokázat. Cíl práce byl naplněn.

Hodnoty mládeže jsou ve velké míře ovlivněny touhou po zábavě, požitcích, možná i touhou po konzumu. Důležití jsou pro ně ti, kteří jim tuto zábavu jsou ochotni a schopni poskytovat. Za takové osoby jsou pak ochotni se obětovat, protože vtip a zábava je pro žáky tou nejcennější komoditou. Většina výzkumů zabývajících se hodnotami řadí hodnoty na stupnici od-do a položky se opakují: láska, zdraví, mír, svoboda. Pokud ale žijeme ve svobodné, demokratické zemi, jedná se ve většině případů o nicneříkající naučené fráze. Protože kdo z těch co preferují mír, by šlo dobrovolně k odvodu? Kolik z těch co preferují lásku už je rozvedených? PVQ

dotazník zjišťuje hodnotové preference jinou, hravou a časově nenáročnou cestou, která není na první pohled úplně zřejmá a proto se zde výrazně snižuje riziko sociálního očekávání. V prostředí České republiky však není hojně zastoupen, jelikož reliabilita jednotlivých položek dotazníku je nízká a některé formulace portrétů jsou pro použití u žáků ZŠ složité. Přesto si dovoluji konstatovat, že se tento typ dotazníku osvědčil a přinesl nový prvek do českého výzkumu hodnot mládeže.

Vzhledem k omezené časové dotaci v rámci zadávání dotazníku, bylo potřeba tento co nejvíce zkrátit, což není možné u PVQ, proto jsem se zaměřila na část II. a vybrala jen na takové oblasti, které jsem považovala z hlediska rodinných vazeb za podstatné (rodiče, sourozenci, prarodiče). Zcela proto z projektu vypadlo ekonomické zajištění rodiny, práce rodičů (povolání a zaměstnanost), vztah ke konzumu a penězům nebo vztah k zdravému životnímu stylu. V tomto ohledu spatřuji v práci jistý handicap a při případném znovuotevření tohoto tématu bych se na tyto oblasti ráda více zaměřila.

I přes tento nedostatek však se domnívám, že výsledky je možné v praxi využít. Tato práce byla a je vytvořena učitele a vychovatele, kteří pracují s mládeží ve věku okolo 15-ti let, eventuálně pro rodiče, kteří se chtějí vzdělávat ve výchově a přístupu ke svým dětem. Výsledky této práce mohou být využity jako inspirace pro další pedagogickou činnost. Hodnoty, které jsou v této práci nastíněny, mohou poukázat na to, co považuje dnešní mládež za důležité a co ne. To pak mohou využít vychovatelé a pedagogové ke zpestření svých výukových programů nebo rodiče ke zlepšení spolupráce v rámci rodiny.

Závěr

Ve své práci jsem se v teoretické části zaměřila především na dospívající mládež, která je budoucností naší společnosti. Dále jsem se zaměřila společnost a její uspořádání, na rodinu (základní prvek lidské společnosti) a její vliv na předávané hodnoty. Z dostupných odborných literárních zdrojů jsem popsala různé možnosti výzkumu hodnot a následně jsem s oporou o publikované výzkumy shrnula dosavadní výsledky výzkumů české mládeže.

V projektu jsem zmapovala hodnotovou orientaci vybraného vzorku adolescentů pomocí nástroje PVQ a ověřila jsem, nakolik byla ovlivněna rodinným prostředím, v kterém žáci vyrůstají.

Výzkumná metoda hodnotových portrétů profesora S. H. Schwartz se ukázala jako zajímavý nástroj pro měření hodnotových orientací a spatřuji v něm velký potenciál.

Po zmapování hodnotové orientace adolescentů jsem zjistila, že u adolescentů převažuje výrazná touha užívat si života, touha po zábavě. Dalšími významnými prvky jsou zájem o své blízké (rodinu, kamarády) a touha po samostatnosti a vlastním rozhodování.

Při zjišťování podmíněnosti hodnotové orientace rodinným prostředím se ukázalo, že rodinné prostředí ovlivňuje hodnotovou orientaci jen v některých aspektech (např. sociální status či prosociální chování), protože vliv na ostatní hodnoty nebyl dostatečně prokázán.

Přesto jsem stále přesvědčena, že rodina má v životě každého jedince své nezastupitelné místo a soudržnost a funkčnost rodiny jako základního stavebního prvku by měla být výrazně podporována.

Seznam literatury

- [1] BAČKOROVÁ, E. Rodina jako místo odovzdávání hodnot. In ŠIMONÍK, O., HORKÁ, H., STŘELEČ, S. *Hodnoty a výchova*. Brno: MSD, spol. s r.o., 2007, s. 125-129, ISBN 978-80-86633-78-7
- [2] BUCHTOVÁ, Z. Duchovní rozměr jako nedílná součást hodnotové orientace. In ŠIMONÍK, O., HORKÁ, H., STŘELEČ, S. *Hodnoty a výchova*. Brno: MSD, spol. s r.o., 2007, s. 139-144, ISBN 978-80-86633-78-7
- [3] ČAKIRPALOGLU, P., *Psychologie hodnot*, Olomouc: Votobia, 2004. 427s. ISBN 80-7220-195-6
- [4] COLOROSOVÁ, B., *Krizové situace v rodině*, 1. vyd., Praha: IKAR, 2008, 240 s. ISBN 80-249-1027-6
- [5] ČAČKA, O., *Psychologie duševního vývoje dětí a dospívajících s faktory optimalizace*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2000. 378 s. ISBN 80-7239-060-0
- [6] ČÁP, J., *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy*, Praha: ISV, 1996. 302 s. ISBN 80-85866-15-3.
- [7] DOROTÍKOVÁ, S., *Filosofie hodnot. Problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha: UK, 1998. 162 s. ISBN 80-86039-79-X
- [8] DVOŘÁKOVÁ, J. *Morální usuzování – vliv hodnot, osobnosti a morální identity*. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 149 s. ISBN 978-80-210-4751-8.
- [9] EYRE, R., EYRE, L., *Jak naučit děti hodnotám*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000, 156 s. ISBN 80-7178-360-9
- [10] FONTANA, D., *Psychologie ve školní praxi*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 383 s. ISBN 80-7178-063-4.
- [11] GIDDENS, A., *Sociologie*. 1. vyd., Praha: Argo, 1999, 595 s., ISBN 80-7203-124-4.
- [12] HELUS, Z., *Dítě v osobnostním pojetí*, 2. vyd., Praha: Portál, 2009. 286 s. ISBN 978-80-7367-628-5

- [13] KATRŇÁK, T. Sociologické proměny podoby české rodiny. In: BOKOVÁ, Ludmila. *Rodiče, děti a jejich problémy: sborník studií*. 1. vyd. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2011, s. 15-23. ISBN 9788090492004.
- [14] KELLER, J. *Soumrak sociálního státu*. 1. vyd. Praha: SLON, 2005. 145 s. ISBN 80-86429-41-5
- [15] KELLER, J. Proces globalizace a střední vrstvy. In: HRUBEC, M. a kol. *Sociální kritika v éře globalizace*. 1. vyd. Praha: FILOSOFIA, 2008. 482 s. ISBN 978-80-70007-286-8
- [16] KRAUS, B., *Sociální aspekty výchovy*, 1. vyd., Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. 165 s. ISBN 80-7041-841-9
- [17] KRAUS, B., *Středoškolská mládež a její svět na přelomu století*. Brno: Paido, 2006. 156 s. ISBN 80-7315-125-1
- [18] KREJČÍŘOVÁ, D., LANGMEIER, J. *Vývojová psychologie*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2006. 368 s. ISBN 80-247-1284-9
- [19] LIESSMANN, P. K., *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia, 2012, 127 s. ISBN 978-80-200-1677-5
- [20] MACEK, P., *Adolescence*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003, 141 s. ISBN 80-7178-747-7.
- [21] MATĚJČEK, Z., *Dítě a rodina v psychologickém poradenství*. 1. vyd., Praha: SPN, 1992, 215 s., ISBN 80-04-25236-2
- [22] MATOUŠEK, O., *Rodina jako instituce a vztahová síť*, 3. vyd., Praha: SLON, 2003, 161 str. ISBN 80-86429-19-9
- [23] MATOUŠEK, O., a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 1. vyd., Praha: Portál, 2008, 364 s. ISBN 978-80-7367-502-8
- [24] NAKONE ČNÝ, M., *Sociální psychologie*. Praha: Academia, 1999. 287 s. ISBN 80-200-0690-7
- [25] ORVIN, G., P., *Dospívání – kniha pro rodiče*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2001, 180 s. ISBN 80-247-0124-3

- [26] PRŮCHA, J.; WALTEROVÁ, E.; MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2009. 400 s. ISBN: 978-80-7367-482-3
- [27] RABUŠIC, L. *Je česká společnost „postmaterialistická“?* Sociologický časopis, 2000, ro č. 36. č.1, s. 3-22. ISSN 0038-0288
- [28] ŘEHÁKOVÁ B. *Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwartze*. Sociologický časopis, 2006, roč. 42. č. 1, s. 107-128. ISSN 0038-0288
- [29] ŘÍČAN, P., *Cesta životem*, 2. vyd., Praha: Portál, 2006. 390 s. ISBN 80-7367-124-7.
- [30] SAK, Petr. *Proměny české mládeže (česká mládež v pohledu sociologických výzkumů)*. Praha: Petrklíč, 2000. 292s. ISBN: 80-7229-042-8
- [31] SAK, P., SAKOVÁ, K., *Mládež na křižovatce: Sociologická analýza postavení mládeže ve společnosti a její úlohy v procesech evopанизace a informatizace*. Praha: Svoboda, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [32] SEKOT, A., *Sociologie v kostce*. 1. vyd. Brno: Paido, 2002. 141 s. ISBN 80-7315-021-2
- [33] SEMRÁD, J., *Hodnoty a výchova*. In: *Pedagogica Aktualis V.: Hodnoty a hodnotová orientácia v procese výchovy a vzdelavania*. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2013, s. 71-80. ISBN 978-80-8105-517-1.
- [34] SKALKOVÁ, J., *Pedagogika a výzvy nové doby*. 1. vyd. Brno: Paido, 2004. 158 s. ISBN 80-7315-060-3
- [35] SOBOTKOVÁ, I., *Psychologie rodiny*. 1.vyd. Praha: Portál, 2001, 173 s. ISBN 80-7178-559-8
- [36] TAXOVÁ, J., *Pedagogicko-psychologické zvláštnosti dospívání*. Praha: SPN, 1987. 273 s
- [37] TAXOVÁ, J., *Vrstevníkové vztahy v adolescenci*. Praha: Universita Karlova, 1972. 117 s.
- [38] VÁGNEROVÁ, M., *Vývojová psychologie 1*, 1. vyd., Praha: Karolinum, 2005. 467 s. ISBN 80-2460-956-8

[39] ZAŤKOVÁ, T., Hodnoty súčasnej mládeže v kontexte globálneho rozvojového vzdelávania. In: *Pedagogica Aktualis V.: Hodnoty a hodnotová orientácia v procese výchovy a vzdelávania*. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda, 2013, s. 105-112. ISBN 978-80-8105-517-1.

On-line zdroje:

[40] BARTOŠ, F., Ronald Inglehart – Postmateriální hodnoty a eroze institucionální autority. In: *SOCIOweb* [online], [cit. 2014-10-09]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=205&lst=116>

[41] BOCAN, M., MAŘÍKOVÁ, H., SPÁLENSKÝ, A., *Hodnotové orientace dětí ve věku 6-15 let*. [online]. [cit. 2015-05-09]. Dostupné z: <http://znm.nidv.cz/projekty/realizace-projektu/klice-pro-zivot/pro-novinare/tiskove-zpravy/hodnotove-orientace-deti-ve-veku-6-15-let>

[42] Česká tisková kancelář. *Česko srazilo své zadlužení nejvíc v rámci EU*. [online]. [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://www.novinky.cz/ekonomika/317102-cesko-srazilo-sve-zadluzeni-nejvic-v-ramci-eu.html>

[43] Evropský semestr: Doporučení pro Českou republiku 2013. *Euractive.cz* [online]. 2013 [cit. 2014-11-17]. Dostupné z: <http://www.euractiv.cz/cr-v-evropske-unii/link-dossier/evropsky-semestr-doporuceni-pro-ceskou-republiku-2013-000096>

[44] JANDA, J., *Finanční krize: vznik, vývoj a předpovědi* [online]. 29. 10. 2008 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://www.mesec.cz/clanky/financni-krize-vznik-vyvoj-a-predpovedi/>

[45] Obyvatelstvo: Česká republika v číslech 2013. In: *Český statistický úřad* [online]. 12. 12. 2013 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2013edicni-plan.nsf/t/380034ACC9/\\$File/14091305.pdf](http://www.czso.cz/csu/2013edicni-plan.nsf/t/380034ACC9/$File/14091305.pdf)

[46] Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Národní ústav pro vzdělávání* [online]. 2013 [cit. 2014-07-23]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/ramcove-vzdelavaci-programy/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>

- [47] SCHWARTZ, H. S. *Basic Human Values: An Overview* [online]. The Hebrew University of Jerusalem, 2006 [cit. 2014-08-26]. Dostupný z www: <http://segrdid2.fmag.unict.it/Allegati/convegno%207-8-10-05/Schwartzpaper.pdf>
- [48] SCHWARTZ, H. S. *Basic Pesonal Values* [online]. Report to the National Election Studies Board, 2007 [cit. 2014-08-26]. Dostupný z www: <http://www.electionstudies.org/resources/papers/Pilot2006/nes011882.pdf>
- [49] SÝKORA, Z., *Globalizace a její společenské a geografické důsledky*. [online]. 26. 03. 2002 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: <http://www.stavebni-forum.cz/cs/article/1912/globalizace-a-jeji-spolecenske-a-geograficke-dusledky/>
- [50] ZÁKON č. 40: Trestní zákoník. In: *2009 Sb.* Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>
- [51] ZÁKON č. 218: Zákon o soudnictví ve věcech mládeže. In: *2003 Sb.* Dostupné z: <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2003-218>
- [52] Životní podmínky 2012. In: *Český statistický úřad* [online]. 23. 02. 2013 [cit. 2014-05-09]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/tz.nsf/i/zivotni_podminky_2012

Příloha 1

Milý žáku či žákyně,

máš před sebou dotazník, který zkoumá hodnoty mládeže ve věku 15 a 16 let. Dotazník obsahuje dvě části. V první části jde o 21 popisů osob, se kterými se máš porovnávat, druhá část je zaměřena na tvé rodinné zázemí a vztahy k rodině a škole. Dotazník je zcela anonymní, proto prosím odpovídej pravdivě. Za úplné a správné vyplnění dotazníku předem velmi děkuji.

Bc. Kateřina Minarčíková

Část I.

Každá položka A-U stručně popisuje určitého člověka. Přečti si prosím každý popis a zatrhni, jak moc se Ti daná osoba podobá či nepodobá. V dotazníku neexistují správné ani špatné odpovědi. Příliš nad odpověďmi nepřemýšlej, většinou první, co Tě napadne, se nejvíce blíží pravdě.

		velmi se mi podobá	podobá se mi	podobá se mi trochu	podobá se mi málo	nepodobá se mi	vůbec se mi nepodobá
A	Promýšlení nových myšlenek a tvořivost jsou pro něj/ni důležité. Rád/a dělá věci svým vlastním originálním způsobem.						
B	Je pro něj/ni důležité, aby byl bohatý. Chce mít hodně peněz a drahé věci.						
C	Myslí si, že je důležité, aby se s každým člověkem na světě zacházelo stejně. Věří, že každý by měl mít v životě stejné příležitosti.						
D	Je pro něj/ni důležité předvádět své schopnosti. Chce, aby lidé obdivovali, co dělá.						
E	Je pro něj/ni důležité žít v bezpečném prostředí. Vyhýbá se všemu, co by mohlo ohrozit jeho/její bezpečnost.						
F	Má rád/a překvapení a vždy vyhledává nové aktivity. Myslí si, že je důležité v životě dělat mnoho různých věcí.						
G	Věří, že lidé by měli dělat to, co se jim řekne. Myslí si, že lidé by měli dodržovat pravidla vždy, i když je nikdo nepozoruje.						
		velmi se mi podobá	podobá se mi	podobá se mi trochu	podobá se mi málo	nepodobá se mi	vůbec se mi nepodobá

Příloha 1

H	Je pro něj/ni důležité naslouchat lidem, kteří jsou jiní než on. I když s nimi nesouhlasí, chce jim porozumět.						
I	Je pro něj/ni důležité být pokorný/á a skromný/á. Nesnaží se přitahovat na sebe pozornost.						
J	Je pro něj/ni důležité užívat si života. Rád/a si dopřává.						
K	Je pro něj/ni důležité, aby si sám rozhodoval o tom, co dělá. Má rád/a svobodu a nezávislost na druhých.						
L	Je pro něj/ni důležité pomáhat lidem kolem sebe. Chce se starat o jejich blaho.						
M	Je pro něj/ni důležité být velmi úspěšný. Doufá, že lidé ocení, čeho dosáhl						
N	Je pro něj/ni důležité, aby mu/jí vláda zajistila bezpečí před všemi hrozbami. Chce, aby byl stát silný tak, aby mohl chránit své občany.						
O	Vyhledává dobrodružství a rád/a riskuje. Chce mít vzrušující život.						
P	Je pro něj/ni důležité, aby se vždy choval/a spořádaně. Chce se vyhnout všemu, o čem by lidé řekli, že je špatně.						
Q	Je pro něj/ni důležité, aby ho/ji lidé respektovali. Chce, aby lidé dělali, co jim řekne.						
R	Je pro něj/ni důležité být loajální k přátelům. Chce se věnovat lidem, kteří jsou mu blízcí.						
S	Pevně věří, že by se lidé měli starat o přírodu. Péče o životní prostředí je pro něj/ni důležitá.						
T	Tradice je pro něj/ni důležitá. Snaží se dodržovat zvyky, které se předávají v jeho/jejím náboženství nebo v jeho/její rodině.						
U	Vyhledává každou příležitost, aby se pobavil/a. Je pro něj/ni důležité dělat věci, které mu/jí přinášejí potěšení.						

Věk:

Část II.

Pohlaví: Dívka

Chlapec

Škola:

1. Kolik máš sourozenců?

žádného

1

2

3 a více

2. Bydlíš:

Příloha 1

- společně s oběma rodiči.
- jen s jedním z rodičů.
- s vlastním a nevlastním rodičem.
- jiné možnosti.....

3. Jaké bylo Tvé pololetní vysvědčení?

- Samé jedničky
- Vyznamenání
- Spíš dvojky, ale žádná trojka
- Dvojky, trojky
- Horší než dvojky, trojky

4. Na jakou školu se budeš hlásit?

- Gymnázium
- Střední odborná škola s maturitou (zdravotní škola, obchodní akademie, umělecká škola, průmyslová škola, ...)
- Střední odborné učiliště s výučním listem
- Nebudu pokračovat ve studiu
- Jiná možnost

5. Nakolik Tvé rozhodnutí o výběru školy ovlivnili:

(čísluj 1-6, 1=nejvíc ovlivnili, 6=nejméně nebo vůbec)

- Rodiče, prarodiče
- Širší rodina
- Kamarádi

10. Pokud trávíš volný čas s rodiči, co je náplní vašeho času?

(můžeš vybrat více odpovědí)

- díváme se na TV
- jdeme do kina, divadla, na koncert ...)
- sportujeme (kola, in-line, plavání, ...)

- Škola
- Zájmové činnosti
- Jiná možnost

6. Jak často trávíš volný čas společně s rodiči?

- často
- někdy
- skoro vůbec
- nikdy

7. Nejvyšší dosažené vzdělání Tvých rodičů je

- ZŠ
- výuční list
- maturita
- vyšší

8. Jaké vlastnosti si ceníš u svého nejlepšího kamaráda nebo kamarádky:

.....

.....

9. Stýkáš se se svými prarodiči?

- Ano - často (1x do měsíce i častěji)
- Ano – občas (cca 2-3x za rok)
- Ano – ale jen výjimečně (cca 1x za rok či dva)
- Ne – nestýkáme se, ale vím, že žijí
- Ne – nemám žádné prarodiče

- hrajeme hry (karty, deskové hry, stavebnice apod.)
- povídáme si
- podnikáme výlety
- jiné.....
- volný čas společně netrávíme

Příloha 1

11. Pokud trávíš volný čas s rodiči, kdo nejčastěji rozhoduje, co budete dělat?

- Já
- Rodiče
- Je to záležitost společné dohody a okolností
- Nikdo, společně čas netrávíme

12. Věnuješ se pravidelně nějaké mimoškolní aktivitě (sportovní oddíl, ZUŠ, jazyky, skaut, ...)?

- Ano, chodím do
- Ne

13. Pokud ano, jak často se této aktivitě věnuješ?

- 3x týdně a víc
- 1-2x týdně
- Méně často

14. Při jakých příležitostech se nejčastěji stýkáš s prarodiči?

- při pravidelných běžných návštěvách
- při významných událostech (oslavy, Vánoce, pohřby apod.)
- když se ozvou, že něco potřebují
- když od nich něco potřebuji já
- při žádných, nestýkáme se

15. Svůj volný čas trávíš nejraději:

- s kamarády
- s rodinou
- sám/sama

- Jinak.....

16. Souhlasíš, že:

- a) Starší generace je nositelem tradice a vědění. Ano/Ne
- b) Prarodiče jsou pro teenagery dobrým zdrojem financí. Ano/Ne
- c) Pomáhat seniorům je zbytečné, oni o to stejně nestojí. Ano/Ne
- d) Důchodci, kteří chodí do práce, jen zabírají práci mladším. Ano/Ne
- e) Staří lidé žijí v minulosti, nemají nás co naučit. Ano/Ne

Příloha 2

Tabulka č. 4 – Počet sourozenců (otázka č. 1)

Sourozenci	
0	19
1	54
2	24
3 a více	8

Tabulka č. 5 - S kým bydlíš? (otázka č. 2)

Rodina	
oba rodiče	58
jeden rodič	23
doplněná r.	17
jiná m.	7

Tabulka č. 6 – Jaké bylo tvé pololetní vysvědčení? (otázka č. 3)

Vysvědčení	
samé 1	10
vyznamenání	37
dvojky, ale žádné trojky	4
dvojky a trojky	37
horší	17

Tabulka č. 7 – Na jakou školu se budeš hlásit? (otázka č. 4)

Škola	
Gymnázium	17
SŠ s maturitou	66
Vyučení	22
nebudu pokračovat	0
jiná možnost	0

Tabulka č. 8 – Kdo nejvíc ovlivnil tvé rozhodnutí o škole? (otázka č. 5)

rodiče	47
rodina	6
kamarádi	16
škola	16
zájmy	36
jiné	12

Příloha 2

Tabulka č. 9 – Jak často trávíš svůj volný čas s rodiči? (otázka č. 6)

často	36
někdy	54
skoro vůbec	13
nikdy	2

Tabulka č. 10 – Nejvyšší dosažené vzdělání tvých rodičů (otázka č. 7)

základní	1
výuční list	30
maturita	46
vysokoškolský titul	28

Tabulka č. 11 – Jaká vlastnosti si ceníš u svého nejlepšího kamaráda? (otázka č. 8)

zábavný	39
upřímný	30
důvěra	29
ochota pomoci	26
spolehlivý	12
kamarádský	7
respektuje mě	5
věrný	4
chytrý	3
slušný	3
stejně zájmy	2
rozumíme si	1
má svůj názor	1
pohodář	1
hodná	1
prdí	1

Tabulka č. 12 – Stýkáš se se svými prarodiči? (otázka č. 9)

často	75
občas	20
výjimečně	3
Ne, ale žijí	1
nežijí	6

Příloha 2

Tabulka č. 13 - Pokud trávíš volný čas s rodiči, co je náplní vašeho času? (otázka č. 10)

TV	72
kultura	24
sport	44
hry	35
povídání	60
výlety	45
jiné	5
ne	3

Tabulka č. 14 - Pokud trávíš volný čas s rodiči, kdo nejčastěji rozhoduje, co budete dělat? (otázka č. 11)

já	8
rodiče	17
dohoda	78
nikdo	2

Tabulka č. 15 - Věnuješ se pravidelně nějaké mimoškolní aktivitě (sportovní oddíl, ZUŠ, jazyky, skaut, ...)? (otázka č. 12)

Ano	70
Ne	35

Tabulka č. 16 - Pokud ano, jak často se této aktivitě věnuješ? (otázka č. 13)

3 a vícekrát	34
1 - 2 krát	36
méně	35

Tabulka č. 17 - Při jakých příležitostech se nejčastěji stýkáš s prarodiči? (otázka č. 14)

běžně	71
Při významných akcích	21
Když něco potřebují	8
Když něco potřebuji já	0
nestýkáme se	1

Příloha 2

Tabulka č. 18 – S kým trávíš nejčastěji svůj volný čas? (otázka č. 15)

kamarádi	75
rodina	31
sám/a	17
jinak	7

Tabulka č. 19 – Tvrzení o seniorech (otázka č. 16)

	16a	16b	16c	16d	16e
Ano	85	52	7	34	9
Ne	20	53	98	71	96

Tabulka č. 20 – Kombinace otázek č. 5 a 7

	ZŠ	Výuční list	Maturita	VŠ
Rodiče	0	11	21	15
Širší rodina	0	3	1	2
Kamarádi	0	4	4	6
Škola	0	3	8	5
Zájmy	0	13	17	4
Jiné	1	3	6	2

Příloha 3

	C	H	S	L	R	B	Q	D	M	J	U	F	O	A	K	G	P	I	T	E	N
1	3	3	2	5	2	2	5	5	2	2	2	1	2	1	1	4	3	1	6	6	1
2	2	2	4	2	1	2	5	5	2	2	2	5	2	4	1	3	1	3	3	1	1
3	2	4	3	3	2	2	3	3	1	1	2	2	1	1	1	2	4	5	5	4	2
4	5	2	4	3	2	5	6	5	3	2	2	3	5	3	3	5	4	2	2	3	5
5	3	1	2	1	1	3	5	4	2	1	2	5	2	4	1	2	3	2	1	4	1
6	3	2	5	4	3	1	1	1	1	1	2	3	4	5	1	6	2	4	6	1	1
7	3	4	4	3	1	5	5	3	2	2	1	3	4	4	3	4	4	4	4	2	4
8	2	3	3	2	3	6	5	4	3	1	2	3	1	3	2	5	3	4	4	4	6
9	1	3	1	1	4	2	6	5	6	1	1	3	1	3	4	5	5	2	6	4	1
10	2	4	1	6	1	1	2	3	1	3	1	5	3	1	1	6	6	5	6	1	1
11	1	2	1	4	1	2	5	3	3	1	2	2	2	1	2	1	3	4	4	2	4
12	2	2	4	3	3	3	5	3	2	1	1	4	6	2	1	3	2	5	1	1	4
13	2	3	1	3	1	1	2	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1	3	1	1
14	5	3	5	4	2	1	2	1	1	1	1	3	2	4	2	2	4	5	4	5	4
15	1	2	2	1	1	6	1	6	4	2	4	5	6	4	3	1	3	3	5	3	5
16	3	4	5	2	1	4	4	4	2	1	2	2	3	2	2	5	3	5	5	3	5
17	4	4	4	3	4	2	6	4	2	4	2	4	3	4	5	5	1	3	6	5	3
18	3	3	6	4	2	6	2	5	3	1	2	2	2	4	1	4	6	4	6	6	5
19	2	2	3	3	2	3	3	3	2	1	1	2	3	3	3	5	3	3	5	4	4
20	2	4	1	4	2	3	2	5	2	3	2	1	1	4	2	3	4	5	5	3	4
21	6	2	3	2	1	5	3	2	1	3	1	1	4	1	2	6	6	3	1	1	1
22	6	4	4	5	2	1	5	4	1	1	3	3	1	3	1	1	4	6	3	6	3
23	1	3	1	3	1	6	3	2	2	2	2	4	2	2	3	5	6	5	6	2	4
24	4	5	5	4	1	5	6	6	6	3	3	4	3	3	2	6	6	4	6	5	6
25	1	1	4	1	1	4	6	5	4	3	3	1	1	2	2	6	2	2	6	6	3
26	5	3	3	2	2	2	5	3	4	2	4	6	3	3	2	5	2	4	6	4	2
27	1	2	2	3	2	6	6	6	3	1	1	1	1	4	1	4	6	2	5	1	2
28	1	1	1	3	1	5	5	5	3	1	2	2	2	1	1	3	4	1	4	3	6
29	1	2	3	5	1	4	4	5	3	2	5	5	3	3	2	5	4	5	6	5	5
30	1	2	3	5	1	5	4	5	3	2	4	3	3	3	2	5	4	5	6	4	5
31	3	3	6	4	3	5	6	4	3	1	1	2	2	1	1	6	6	2	3	6	6
32	2	2	2	2	2	5	6	5	5	3	2	2	1	1	3	5	4	2	2	3	3
33	2	3	3	3	3	4	2	2	2	1	4	3	1	2	2	2	3	3	5	4	3
34	5	3	3	3	2	2	3	3	3	2	3	2	2	3	2	5	4	3	2	4	4
35	1	6	6	3	3	6	3	6	2	1	3	4	3	3	3	4	3	3	3	5	5
36	2	2	2	3	3	2	4	4	3	2	3	4	4	3	3	3	3	2	3	2	3
37	3	2	3	3	3	3	3	5	2	3	3	2	2	3	3	3	3	1	3	2	3
38	2	4	3	3	2	4	5	5	4	3	3	2	5	3	2	5	4	2	4	3	5
39	2	1	6	1	1	5	6	2	2	1	1	1	1	3	3	2	4	2	5	1	4
40	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	3	1	1	6	1	2	5	3
41	2	1	1	2	1	6	5	5	2	1	1	3	2	2	1	3	4	2	4	1	2
42	4	4	6	5	3	6	4	5	3	2	1	3	3	1	1	6	5	3	4	4	6
43	1	2	3	3	3	3	3	2	2	2	1	3	2	1	2	3	3	4	1	4	3
44	4	5	3	5	3	4	5	2	2	3	4	3	5	5	2	4	5	5	5	3	5
45	1	5	5	1	2	6	6	6	5	5	6	4	1	5	1	6	2	3	6	2	2

Příloha 3

46	2	2	3	3	2	4	4	2	2	4	1	3	1	3	1	2	3	4	1	1	4
47	1	1	1	1	1	2	6	1	1	1	5	1	1	1	1	4	1	1	3	6	6
48	1	1	2	1	1	5	5	2	1	2	3	2	3	3	1	4	3	3	6	5	5
49	3	5	3	2	1	6	3	3	3	5	1	2	2	1	1	3	2	3	6	2	4
50	2	5	5	2	2	2	6	2	1	2	2	1	5	2	4	3	3	3	2	2	2
51	1	2	5	3	3	3	5	2	2	4	2	3	1	4	2	5	2	5	2	5	4
52	2	3	3	2	1	2	4	2	2	2	2	1	3	2	3	3	2	4	4	1	2
53	2	4	2	2	1	4	5	4	4	2	2	2	2	4	2	5	5	1	3	4	2
54	3	3	4	3	1	4	6	5	4	3	1	6	1	4	1	6	4	3	6	5	1
55	3	3	3	3	1	4	5	2	2	2	2	3	1	2	1	4	4	5	4	4	5
56	2	3	6	3	2	4	2	2	1	2	1	3	1	1	1	5	5	6	4	4	2
57	2	3	1	4	1	1	4	5	1	1	1	3	5	6	3	1	4	3	6	1	1
58	2	4	4	3	2	3	3	3	2	2	1	4	3	2	2	4	4	4	5	3	2
59	2	2	1	3	2	5	5	4	2	4	2	3	3	3	1	3	2	2	3	3	4
60	1	5	5	6	1	1	3	4	1	1	2	1	2	2	1	4	4	5	6	2	1
61	2	2	3	1	1	4	5	5	1	2	1	1	4	2	2	2	2	2	6	1	1
62	1	5	3	5	2	5	4	2	3	3	1	4	4	3	4	4	5	5	3	3	3
63	2	2	2	2	1	4	6	5	2	2	4	2	2	2	2	3	3	1	2	3	2
64	4	3	4	5	3	4	3	3	3	3	3	2	3	2	2	3	4	4	5	4	2
65	3	4	5	3	4	5	5	2	2	3	3	4	4	5	4	4	5	5	4	3	4
66	2	4	2	2	1	3	1	3	1	2	2	6	6	2	1	3	2	3	1	1	1
67	1	2	2	1	1	3	1	4	1	1	1	1	2	5	1	2	2	2	4	1	1
68	3	4	5	1	1	6	5	5	2	4	4	2	2	2	3	3	3	2	1	4	5
69	2	2	5	2	1	4	4	4	2	1	1	1	3	2	1	3	3	5	5	1	1
70	1	2	2	3	1	4	3	4	3	1	1	2	2	2	2	2	3	1	2	4	2
71	2	5	2	3	3	4	2	6	2	3	1	3	4	3	2	2	1	1	4	3	3
72	3	4	1	3	2	4	3	4	2	2	2	4	3	2	2	2	3	5	1	2	1
73	1	2	2	3	1	3	2	3	1	1	1	1	1	1	1	4	1	4	1	1	1
74	2	2	4	3	2	4	4	3	1	1	1	1	1	3	1	5	5	4	4	4	2
75	4	2	3	3	2	4	3	3	1	1	1	2	1	3	2	4	2	4	4	3	2
76	2	1	2	2	1	4	6	2	4	1	1	1	2	2	1	5	2	3	6	1	5
77	5	3	4	3	1	3	3	4	1	1	1	3	2	2	2	4	3	4	5	3	2
78	5	3	4	2	1	3	3	4	1	1	1	3	4	2	4	4	4	4	5	3	2
79	5	2	2	2	1	5	3	4	2	2	2	1	3	4	3	2	3	1	5	1	2
80	2	3	1	4	1	3	3	2	2	2	1	2	1	3	3	2	4	2	2	5	1
81	3	3	5	1	1	3	6	2	3	2	1	3	4	4	2	5	5	4	5	3	4
82	5	3	3	3	1	4	5	4	3	1	1	2	1	4	3	4	4	5	4	3	3
83	5	3	2	2	2	4	4	4	2	2	2	2	4	4	3	4	4	4	4	3	3
84	1	2	5	3	1	3	2	1	1	3	2	1	2	1	1	4	4	5	1	1	4
85	3	5	4	2	1	6	6	3	2	2	1	3	4	4	3	4	5	4	4	1	4
86	2	2	3	3	2	6	5	5	3	1	2	3	1	3	2	5	3	4	4	4	6
87	1	3	2	1	3	2	6	5	6	1	1	3	2	2	4	6	5	2	6	4	2
88	2	4	1	6	1	1	2	3	1	2	1	5	3	1	1	6	6	5	6	1	1
89	1	2	1	4	1	2	6	3	3	1	1	4	2	1	3	1	3	4	4	2	4
90	1	2	2	3	1	3	3	2	1	1	1	1	1	2	2	5	1	4	1	1	2
91	1	2	4	3	2	4	4	3	1	1	1	1	1	3	1	5	5	3	4	4	2

Příloha 3

92	5	2	3	4	2	4	4	3	1	1	2	2	1	2	2	4	2	4	4	3	2
93	2	1	2	2	1	3	6	2	4	1	1	1	2	3	1	5	3	3	6	1	5
94	5	3	4	3	1	3	4	4	1	1	1	3	2	2	2	4	3	6	5	3	2
95	5	3	4	2	1	3	3	4	1	1	1	3	4	2	4	4	4	4	5	3	3
96	2	3	1	4	1	1	4	5	1	1	1	3	5	4	3	1	4	3	6	1	2
97	2	4	4	3	2	3	3	3	2	2	1	4	3	2	2	4	4	4	5	3	2
98	2	2	1	3	2	5	5	4	2	4	2	3	2	3	1	3	2	2	3	3	4
99	1	5	5	6	1	1	3	4	1	1	2	1	2	2	1	4	4	5	6	2	1
100	2	2	3	1	1	4	5	5	1	2	1	1	4	1	2	2	2	2	6	2	1
101	2	3	3	3	3	4	2	2	2	1	3	3	1	2	2	2	3	3	5	4	3
102	5	3	3	3	2	2	3	3	3	2	3	2	2	3	2	6	4	3	2	4	4
103	1	6	6	3	3	6	3	6	2	1	2	4	3	3	3	4	3	3	3	5	5
104	2	2	2	3	1	2	4	4	3	2	1	4	4	2	3	3	3	2	3	2	3
105	1	2	3	3	1	3	3	5	2	2	1	2	1	3	3	3	3	1	3	2	3
prů měr	Universalis mus			Benevol ence		Moc		Úspěc h		Požitká řství		Stimul ace		Samosta tnost		Konformi smus		Tradi ce		Bezpeč nost	
	2,80			2,30		3,79		2,91		1,87		2,56		2,33		3,61		3,68		3,01	
	2, 44	2, 87	3, 10	2,9 0	1,7 0	3, 58	4, 00	3, 59	2, 24	1, 87	1, 88	2, 63	2, 49	2,6 4	2,0 2	3,7 5	3,4 8	3, 31	4, 04	2, 98	3, 04
Med ián	2	3	3	3	1	4	4	4	2	2	2	3	2	3	2	4	3	3	4	3	3
Mo dus	2	2	3	3	1	4	3	5	2	1	1	3	2	3	1	4	3	4	6	1	2
Prů měr	Sebepřekonání					Posílení ega					Otevřenost ke změně					Konzervativnost					
	2,60					3,35					2,25					3,43					
Med ián	2					3					2					3					
	2					3					1					4					